popüler
tarih
populer.tarih@dunya.com Mart 2005 Sayı 55 4 YTL / 4.000.000 TL

LÛT GÖLÜ ELYAZMALARI YİNE GÜNDEMDE

Hıristiyanlar üzerine Haçlı seferleri: Albililere karşı savaş

Engizisyon kurbanları

Abdülmecid Efendi Köşkü

Çelebi Mehmed devleti nasıl toparladı?

Feyz-i Sıbyân'dan Işık Lisesi'ne

50. yılında 'Alamancılar'

Bir deniz faciası: Üsküdar'ın batışı

212323 05/03
ISSN 1302-6577
9 771302 657001

Çanakkale'nin 'gazi' topları

"18 Mart'ta, on sekiz zırhlıdan mürekkep mağrur ve muazzam İtilâf Devletleri Donanması, Çanakkale'nin eski topları karşısında hezimete uğramıştı."

18 Mart'ın uluslararası sonuçları

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Bu yıl, Çanakkale Savaşları'nın 90. yılı. Biz de bu çerçevede, Çanakkale Zaferi'nin 90. yılını, 18 Mart 1915'teki deniz savaşı harekâtını gündeme getirerek anmak istedik. O günün hikâyesini anlatırken de, özellikle tabyalardaki toplarımıza ağırlık verdik. Elbette ki, 18 Mart'ın kaderinde, Nusret mayın gemisinin de büyük yeri var. Ama bu konu, ayrıca işlenebilir.

Şimdi burada da, 18 Mart'ın uluslararası askerî ve siyasî sonuçlarının altını çizelim...

İtilâf devletleri açısından büyük bir başarısızlıkla sonuçlanan 18 Mart harekâtı, İngiltere'nin 'Avrupa liderliği' için yola çıktığı, Fransa ve Rusya'nın da ortak olduğu bir harekâttır.

Bu başarısızlığın ardından, Dr. Burak Gülboy'un "18 Mart 1915 / İngiltere'nin Kaçırdığı Fırsat" adlı makalesinde belirttiği gibi [Bilgi ve Bellek 01, Kış 2004, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi], Balkanlar da karışacak; Bulgaristan, Türk zaferinin ardından, İttifak devletlerinin yanında savaşa katılacaktı.

> İtilâf devletleri açısından büyük bir başarısızlıkla sonuçlanan 18 Mart harekâtında, İngiltere 'Avrupa liderliği'ne oynar.

18 Mart'ın çok önemli bir sonucu da, Rusya'ya yapılması planlanan askerî yardımların gönderilememesi ve 1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesi olacaktı. Bu açıdan, 1917'deki 'Ekim Devrimi' üzerinde, 18 Mart'ın da bir etkisi olduğunu vurgulamak, yanlış olmaz!

18 Mart harekâtı, 19 Mart 1915'te Londra'da yapılan 'Amirallik Savaş Kurulu' tartışmalarından başlayarak, dönemin 'Donanma Bakanı' Churchill'in siyasî prestijini de epey sarsmıştı. Fakat 18 Mart'a ve Çanakkale Savaşları'ndaki genel yenilgiye rağmen, İngiltere'nin 'Avrupa liderliği' tavrı değişmeyecek ve I. Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlı yenilgiye uğradığında, İngiltere'nin izleyeceği politikalar da, 'Çanakkale yenilgisinin' izlerini taşıyacaktı:

30 Ekim 1918'de, Mondros Mütarekesi'nden sonra Çanakkale'yi işgal ettiklerinde, İngiliz askerleri ilk iş, Boğaz tabyalarındaki topların kamalarını sökmüşler, bunları kullanılmaz hale getirmişlerdi!

Ayrıca, mutlaka vurgulamak gereken bir nokta da, 18 Mart'tan sonrasına ait olsa da, çok önemlidir: 18 Mart'ın ardından başlatılan kara savaşlarında yer alan iki eski İngiliz dominyonu Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ulus bilincine yükselmesinde, Çanakkale'nin çok önemli bir yeri vardır.

Bu bilinç sıçraması o kadar yoğun ve etkili olmuştur ki, 90 yıl sonra, bugün bile bu halklar, olayı en sıcak bir şekilde yaşamaktadırlar. İşte örneği: Hürriyet'teki bir habere göre [20 Şubat 2005], Gelibolu Yarımadası Millî Parkı'nda, Anzak Koyu yakınlarında yapılan yol genişletme çalışmasına Avustralyalı araştırmacılar, "Millî Park yönetiminin Avustralya ve Yeni Zelanda'nın tarihî mirasını tahrip ettiği" gerekçesiyle karşı çıkıyorlar.

Nice sayılarda, her ay buluşmak dileğiyle. ■

İçindekiler

Mart 2005

KAPAK

KAPAK FOTOĞRAFI: BÜLENT UZUN

54 Çanakkale'de 18 Mart'ın 'gazi' topları

18 Mart günü, İngiliz ve Fransız filoları 6 saat 45 dakika süren deniz harekâtında, Çanakkale Boğazı'nın tabyalarındaki 'eski', hatta kimisi 'gazi' toplar önünde geri çekildiler.

Lütfü Tınç

4 Editörden

6 Ayın Tarihi

10 Basında Bu Ay

12 Lût Gölü Elyazmaları gündemde

İki İsrailli arkeoloğun Kumran bölgesindeki kazıları, kimi tarihî gerçekleri altüst ediyor.

Serhat Yalamanoğlu

20 Güney Fransa'ya Haçlı seferi

Işın Demirkent

30 Engizisyon kurbanları

Ebru Altan

36 On Soruda: Çelebi Mehmed dönemi

Erhan Afyoncu

53 İnternet

Taner Güdükoğlu

62 Üsküdar faciası

Ertan Ünal

68 50. yılında 'Alamancılar'

Orhan Koloğlu

74 Mekânlar ve İnsanlar: Işık Lisesi

Engin Narin

80 Jules Verne

Mine Haksal

86 Teknoloji: Buhar makinesi

Fatih Toptan

90 Bilim Tarihi: Augusta Ada King

Fatih Toptan

92 Kırk Ambar: İzmit SEKA

Feza Kürkçüoğlu

96 Dergilerden

Lale Uçan

98 Ajanda

Devrim Çakır

102 Televizyon

Olkan Özyurt

104 Bulmaca

Sedat Yaşayan

106 Ayın Fotoğrafı

KÜLTÜR MİRASI

42 Abdülmecid Efendi Köşkü

Bağlarbaşı'ndaki Abdülmecid Efendi Köşkü'nün restorasyonunu gerçekleştiren yüksek mimar Dr. Sinan Genim, 'Reddedilmiş geçmiş, geleceği gölgeler' derken, belki de bu onarımın bir başlangıç olmasını diliyordu. *Erkan Boğa*

popüler tarih

Yıl: 5 Sayı: 2005/55 Mart 2005

Kurucusu
NEZİH DEMİRKENT

İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT

Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT

Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ

Editör
DEVRİM ÇAKIR

Görsel Yönetmen
MURAT BEŞİKTAŞ

Reklam Sorumlusu
GÜLNUR GÜZEL

Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • MURAT KORALTÜRK
CÜNEYT KORYÜREK • İLBER ORTAYLI
SAMİ ÖNAL • NECDET SAKAOĞLU
METİN SÖZEN • ESER TUTEL

Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
MİRHAN BİLİR, ÖZLEM SARSIN
BÜLENT UZUN, VURAL YAZICIOĞLU

Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU DOYURAN

Yayın Türü
YAYGIN SÜRELİ
Her ayın başında yayınlanır

DÜNYA Yayıncılık

Ofset Hazırlık ve Baskı
DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Yazı İşleri: 0.212. 440 22 77 - 78
Santral Tel: 0.212. 440 24 24
Reklam: 0.212. 440 20 64
Abone: 0.212. 440 21 47 - 48 - 49
Fax: 0.212. 440 23 69
e-mail: populer.tarih@dunya.com
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

Dağıtım
DOĞAN DAĞITIM A.Ş.
DÜNYA SÜPER DAĞITIM A.Ş.

1 MART

1926
Yeni Türk Ceza Kanunu TBMM'de kabul edildi.

1929
İstanbul Boğazı kuzeyden gelen büyük buz kütlelerinin hücumuna uğradı.

1960
Siyah öğrenciler, ABD'nin Alabama eyaletinde ayrımcılığı protesto etti.

2 MART

1956
Fransa Fas'ın bağımsızlığını onayladı.

1962
Hindistan'da Nehru'nun Kongre Partisi seçimleri büyük bir oy farkıyla kazandı.

1985
'Orly Katliamı Davası'nda karar açıklandı.

3 MART

1883
Mekteb-i Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar Akademisi) törenle öğretime açıldı.

1924
Halifelik, TBMM tarafından kaldırıldı.

1925
'Şeyh Sait İsyanı'nın büyümesini önlemek için, 'Takrir-i Sükun Kanunu' kabul edildi; İstiklal Mahkemeleri kuruldu.

4 MART

1656
Düşük ayarlı para ve alınamayan maaşlar için ayaklanan askerler, IV. Mehmed'in onayıyla bazı saray ağalarını idam ettirdiler.

1923
İzmir İktisat Kongresi sona erdi. 'Misak-ı İktisadi' kabul edildi.

5 MART

1953
Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin öldü.

1972
Sultanahmet'te esrar satarken yakalanan ve 6 yıl hapse mahkum edilen 14 yaşındaki İngiliz çocuk, Türkiye ile İngiltere arasında sorun oldu.

6 MART

1858
Tümüyle çelikten üretilen ilk gemi 'Ma Robert', tamamlanarak müşterisine teslim edildi.

1972
Adalet Komisyonu Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam cezalarını onayladı.

1 Mart 1929: İstanbul Boğazı buzların hücumuna uğradı.

7 MART

1969
Golda Meir, İsrail'in ilk kadın başbakanı oldu.

1979
ABD uzay aracı 'Voyager I', Jüpiter ve Uranüs'ün Satürn gibi halkalara sahip olduğunu keşfetti.

8 MART

1944
New York Metropolitan Operası, Taksim Gazinosu'nda bir konser verdi.

1972
Demokratik Parti Genel Başkan Yardımcısı Yüksel Menderes, Ankara'da havagazıyla intihar etti.

9 MART

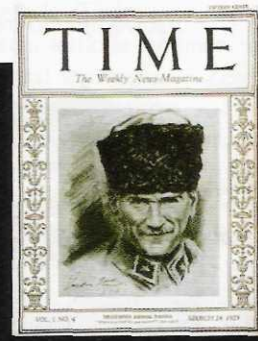
1796
Napolyon Bonapart ile Josephine evlendi.

1923
Sovyet lideri Lenin, geçirdiği felç sonucu konuşma yeteneğini kaybetti.

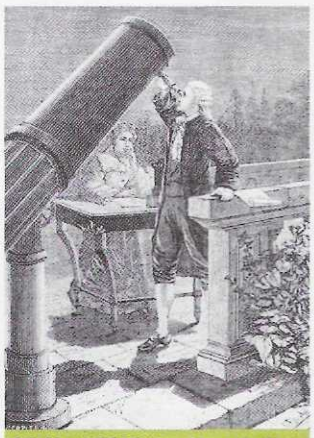
10 MART

1910
Hollywood'da çekilen ilk film olan 'In Old California' gösterime girdi.

MUSTAFA KEMAL TIME'DA...

Mustafa Kemal, haftalık haber dergisi 'Time'ın, 24 Mart 1923 tarihli 4. sayısına kapak oldu. 1920'den sonra ve özellikle de Milli Mücadele boyunca, sürekli 'Türk mezalimi'nden bahseden Amerikan basını, kişiliği ve reformcu yönüyle dikkatleri üzerine çeken Mustafa Kemal'den sonra bu tavrını değiştirmeye başlamıştı. Dergideki makalede tarihçi Arnold J. Toynbee, Atatürk'le ilgili olarak, "Bir Türk'ün Anadolu'da kendi efendisi olabileceğini şahsen sergileyerek ispatlamıştır" yorumunu yapıyordu.

13 Mart 1781: W. Herschel, Uranüs gezegenini keşfetti.

12 Mart 1930: Tuz üretimindeki hükümet tekeline karşı çıkan Gandhi, denize yürüyüşe başladı.

11 Mart 1976: Nixon'un Şili seçimlerine dair itirafı...

1952
Küba'da General Batista, Devlet Başkanı Socarras'ı devirerek yerini aldı.

11 MART

1941
İngiltere'nin Sofya elçisi Rendell'a, İstanbul'da, Pera Palas Oteli'nde suikast girişiminde bulunuldu.

1976
Nixon Şili'deki seçimler sırasında Allende'nin seçilmesini önlemek için CIA'ya emir verdiğini itiraf etti.

12 MART

1930
Gandhi, tuz üretimindeki hükümet tekeline karşı çıkmak amacıyla, 300 millik denize yürüyüşe başladı.

2000
Papa II. John Paul, Kilise'nin geçmişte Yahudilere, muhaliflere, kadınlara ve yerlilere karşı işlediği günahlardan ötürü af diledi.

13 MART

1781
İngiliz astronom William Herschel, Uranüs gezegenini keşfetti.

1996
Efes Pilsen Basketbol Takımı Avrupa Koraç Kupası'nı aldı.

14 MART

1939
Hatay Meclisi Türk parasını resmi para olarak kabul etti.

1964
BM Güvenlik Konseyi, Barış Gücü'nün Kıbrıs'a gitmesi kararını aldı.

15 MART

M.Ö. 44
Roma diktatörü Jul Sezar öldürüldü.

1964
Elizabeth Taylor ile aktör Richard Burton evlendi.

16 MART

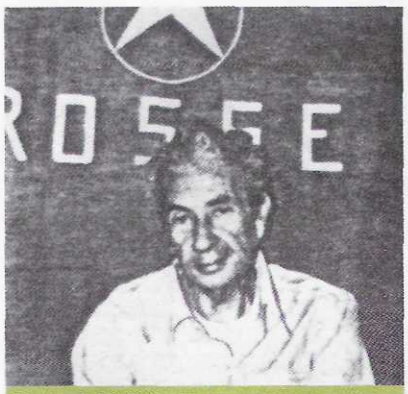
1920
İstanbul, 'İtilaf Devletleri' tarafından işgal edildi.

1969
Türkan Şoray, ücretini 60 bin liradan 75 bin liraya çıkardı; Türk sinemasının en pahalı oyuncusu oldu.

ABD KOMÜNİZME SAVAŞ AÇTI

12 Mart 1947 tarihinde, Kongre'de bir konuşma yapan ABD Başkanı Harry Truman, ABD'nin geleneksel izolasyonist politikasını terk etmesi ve komünizmin yayılmasına karşı dünya çapında girişimlerde bulunması gerektiğini söyledi. Harry Truman, komünizm tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Türk ve Yunan hükümetlerine acil yardım olarak 400 milyon dolar verilmesi çağrısında bulundu.

16 Mart 1978: Aldo Moro, Kızıl Tugaylar örgütü tarafından kaçırıldı.

20 Mart 1792: Fransa'da giyotinle idam onaylandı.

18 Mart 1940: Hitler ve Mussolini İtalya'da buluştu; İtalya, savaşta Almanya'nın yanında...

1978
İtalya'da eski başbakanlardan Aldo Moro, Kızıl Tugaylar örgütü tarafından kaçırıldı.

17 MART

1921
Londra'da ilk doğum kontrol kliniği açıldı.

1944
Varlık Vergisi'nin tasfiyesine ilişkin yasa yürürlüğe girdi.

18 MART

1915
Çanakkale kıyılarına çıkartma yapan müttefik ordularına karşı Mustafa Kemal komutasındaki Osmanlı direnişi zaferle sonuçlandı.

1940
Hitler ve Mussolini İtalya'da buluştu; İtalya Almanya'nın yanında savaşa girme kararı aldı.

19 MART

M.Ö. 721
Tarihe geçmiş ilk ay tutulması Babil'de gözlendi.

1883
Amerikalı ayakkabıcı ustası Jan E. Matzeliger, bir ayakkabıyı bir seferde bütünüyle imal eden ilk makineyi icat ederek ayakkabı sanayisinde bir devrim yarattı.

20 MART

1792
Fransa Milli Meclisi giyotinle idamı onayladı.

1956
Fransa, Tunus'un bağımsızlığını tanıdı. Tunus'un ilk Devlet Başkanı Habib Burgiba oldu.

21 MART

1914
Başyazarı Nigar Hanım olan 'Kadınlık' adlı dergi haftalık olarak yayımlanmaya başladı.

1980
ABD Başkanı Jimmy Carter, Moskova Yaz Oyunları'na Afganistan'a Sovyet müdahalesini boykot amacıyla katılmayacaklarını bildirdi.

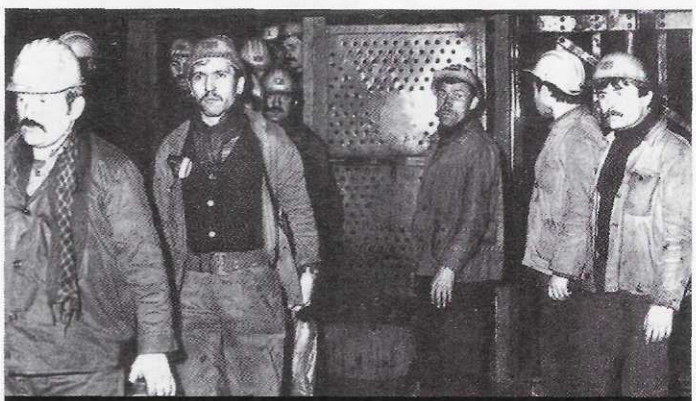
22 MART

1945
Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Irak ve Yemen, Kahire'de Arap Birliği'ni kurdular.

1975
Türkiye, Eurovizyon şarkı yarışmasında sonuncu oldu.

23 MART

1848
Macaristan, Avusturya'dan bağımsızlığını ilan etti.

EREĞLİ'DE GRİZU FACİASI

Ereğli Kömür İşletmesi'nin Kandilli'deki Armutçuk ocağında, 7 Mart 1983'te meydana gelen grizu patlamasında 96 işçi yaşamını yitirdi, 200 işçi de yaralandı. Sonraki günlerde, yaralılardan bazılarının kurtarılamaması nedeniyle, ölü sayısı 102'ye çıktı. Yapılan soruşturmada, üretim artışının zorlanması sonucu iş güvenliğinin ihmal edildiği ortaya çıktı. Kaza, Türk madencilik tarihinin en büyük faciası olarak değerlendirildi.

25 Mart 1957: Avrupa Ortak Pazarı'nın kuran 'Roma Antlaşması' imzalandı.

24 Mart 1938: Savarona'ya Southampton Limanı'nda törenle Türk bayrağı çekildi.

28 Mart 1973: Marlon Brando Oscar Ödülü'nü reddetti.

1925
İlk kez, Alman Havayolları'na ait bir uçakta film gösterimi yapıldı.

24 MART

1938
Savarona'ya İngiltere'nin Southampton Limanı'nda törenle Türk bayrağı çekildi.

1976
Arjantin Devlet Başkanı İsabel Peron, bir darbeyle devrildi.

25 MART

1957
Roma'da bir araya gelen Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, Avrupa Ortak Pazarı'nın kurulmasına ilişkin 'Roma Antlaşması'nı imzaladı.

1975
Suudi Arabistan Kralı Faysal, yeğeni prens Faysal tarafından Riyad'da öldürüldü.

26 MART

1931
Ölçüler Kanunu kabul edildi.

1942
Naziler, Yahudileri Polanya'daki Auschwitz kampına götürmeye başladı.

27 MART

1976
Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Washington'da Savunma İşbirliği Anlaşması'nı imzaladı.

1986
Hayali mobilya davasından 10 yıldır yargılanan Yahya Demirel tahliye oldu.

28 MART

1939
İspanya İç Savaşı, Franco'nun Madrid'i almasıyla bitti.

1973
Marlon Brando, Hollywood'un Kızılderilileri küçük düşürmesini protesto etmek için, Oscar Ödülü'nü reddetti.

29 MART

1950
Nâzım Hikmet Bursa Cezaevi'nde açlık grevine başladı.

1919
Londra Kraliyet Bilim Derneği'nden bilim adamları, Albert Einstein'ın 'genel rölativite teorisi'ni doğruladılar.

30 MART

1938
Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Atatürk'ün hastalığı hakkında ilk resmi bildiriyi yayınladı.

31 MART

1889
Paris'teki Eyfel Kulesi açıldı.

1921
İkinci İnönü Savaşı, TBMM ordularının zaferiyle sonuçlandı.

1965
Amerika, Vietnam'a 3 bin 500 deniz piyadesi göndererek sıcak savaşın içine girdi.

UZAYDA İLK YÜRÜYÜŞ...
Tarihte ilk kez, bir insan uzay boşluğuna adımını attı... Kozmonot Aleksey Leonov, 18 Mart 1965'te, Dünya'dan 2 bin 177 km. yükseklikte, 'Voskhod II' (Gündoğumu) adlı uzay aracından çıkarak 20 dakika boşlukta kaldı. Leonov, bu sürenin 12 dakika 9 saniyesini 'yürüyerek' geçirdi. İnsanoğlunun uzaydaki bu ilk yürüyüşüne ait görüntüler, Sovyet televizyonu tarafından yayınlandı.

100 YIL ÖNCE

SELANİK'E YENİ MEMURLAR

Selanik gümrükleri muamelelerinin çoğalmasından dolayı, Padişahımız Hazretleri'nin iradeleri gereğince bazı yeni memurların alınması ve maaşlara zam yapılması, Rüsumat Emaneti'nce kararlaştırılmıştır. Alınan habere göre, dahiliye gümrüğüne iki muayene memuru, iki muayene kâtibi ile bir makbuz yazıcı alınacaktır.
(Sabah, 8 Mart 1905)

SİRKECİ'YE YENİ POSTAHANE

Sirkeci'deki şimendifer istasyonunun Sirkeci caddesine nazır ve istasyonun dahilindeki postahane cephesinin sağ tarafındaki bahçe içinde yeni bir postahane yapılması kararlaştırılmıştır. Bu postahane, 14 metre eninde, 21.5 metre boyunda olacaktır. Evvelce yapılıp son olarak tadil edilen planı gereğince iç taksimatı da pek mükemmel olacaktır.
(Sabah, 6 Mart 1905)

OSMANLI MALLARI MÜZESİ

Zamanımızda her memleket, her çeşit mamûlat ve mahsulatının sürümünü sağlamak için birçok tedbirler almaktadır. Bunlardan en mühimi, mamûllerin ve mahsullerin numunelerini müşteri çıkması ihtimal dahilinde olan memleketlere gönderip tanıtma hususudur. Bu uygulamanın Osmanlı malları için de geçerli olması ve mallarımızın yabancı ülkelerde daha iyi tanıtılması amacıyla, yabancı ülkelerin Osmanlı şehbenderliklerinde bir mamûlat ve mensucat müzesi açılmasına karar verilmiştir.
(Sabah, 9 Mart 1905)

75 YIL ÖNCE

ABDÜLHAMİD'İN MİRASÇILARI

Abdülhamid'in mirasçılarının, Yunanistan, Irak ve Suriye'de kendilerine miras kalan emlak üzerindeki tasarruf haklarının tanınması için, bu hükümetler aleyhine karma mahkemelerde açtıkları dava yeni bir safhaya girmiştir. Mahkeme hanedanın yurt dışına gönderilmiş olduğundan bahisle, Türk temsilcinin bu davayı müdafaa edemeyeceğini ileri sürmüştür.
(Cumhuriyet, 29 Mart 1930)

REİSİCUMHUR HAZRETLERİ ANTALYA'DA

Antalya'nın aziz misafiri bulunan Reisicumhur Hazretleri'ne kazalar halkının hissiyatı tazimkâranesini ve derin bağlılıklarını arz etmek üzere, Elmalı, Finike, Manavgat, Korkuteli kazalarından hususi heyetler gelmiştir. Vilayet halkı büyük kurtarıcının Antalya'yı ilk defa olarak şereflendirmesinden dolayı coşkulu bir sevinç içindedir. Büyük kurtarıcının ikamet buyurdukları köşkün etrafı coşkun tezahüratta bulunan halk ile çevrilidir.
(Cumhuriyet, 8 Mart 1930)

KORKUNÇ NETİCE

1914 senesindeki hayat pahalılığı ile şimdiki yılın Ocak ayına kadar geçen dönemdeki hayat pahalılığı hakkında, İzmir Ticaret Odası'nca mukayeseli bir cetvel hazırlanmıştır. Buna göre, 1914'ten 1930'a, ekmek 1 kuruştan 18 kuruşa yükselmiştir. Bunun yanında diğer birçok maddenin fiyatında da olağanüstü artışlar meydana gelmiştir.
(Cumhuriyet, 18 Mart 1930)

50 YIL ÖNCE

YALTA KONFERANSI ZABITLARI

ABD hükümeti, 1945'te, ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve SSCB lideri Stalin'in katılımıyla yapılan Yalta Konferansı'na ait zabıtları, 834 sayfalık 2 cilt halinde yayımladı. Stalin'in Boğazlar konusundaki hedeflerini açıkça ortaya koyan zabıtlar, üç lider tarafından gerçekleştirilen paylaşıma ilişkin eski tartışmaları yeniden alevlendirdi.
(16 Mart 1955)

GAZETECİ YALÇIN SERBEST BIRAKILDI

'Yeni Ulus' gazetesinde yazdığı makalelerde Başbakan Adnan Menderes'e hakaret ettiği iddiasıyla Ankara Basın Mahkemesi'nde yargılanan ve 26 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılarak 1 Aralık'ta cezaevine giren gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından affedildi (Yalçın; CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile).
(19 Mart 1955)

CHP'DE NİHAT ERİM SORUNU

Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in, seçim sonrası CHP'de 'Gandhi politikası' izlenmesi tezini savunması, partide ikiliğe yol açtı. Erim'in iktidarla dostane ilişkiler içinde bir politika çizilmesi ve bu yoldan istenilenlerin elde edilmesi yolundaki görüşlerini İnönü de benimseyince, anlaşmazlık iyice su yüzüne çıktı.
(4 Mart 1955)

25 YIL ÖNCE

CHP-AP DÜELLOSU

CHP ve AP arasındaki çekişmeler her geçen gün daha da sertleşerek devam ediyor. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Tarsus'ta halka hitaben yaptığı konuşmada, "Toplumumuz, demokrasimiz, devletimiz çöküntüye sürükleniyor" dedi; Demirel'i, İran lideri Humeynî'ye benzetti. Demirel ise, CHP'nin partizan olduğunu ve ülkeyi yoklar ülkesi haline getirdiğini ileri sürdü.
(17 Mart 1980)

YİYECEK MADDESİ İTHALİ

Maliye Bakanı İsmet Sezgin, basına yaptığı açıklamada, yiyecek maddesi ithal etmeyen 7-8 ülkeden biri olan Türkiye'nin bu özelliğini, Cumhuriyet tarihinde ilk defa bu yıl kaybettiğini söyledi. Sezgin, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlardan dolayı, 1980 yılı içinde bazı yiyecek maddeleri ithal edeceğini belirtti.
(6 Mart 1980)

ZEKERİYA SERTEL ÖLDÜ

Zekeriya Sertel, 90 yaşında, Paris'te öldü. Sertel, eşi Sabiha Sertel'le birlikte çıkardıkları 'Resimli Ay' dergisinde, sahipleri arasında bulunduğu 'Son Posta' ve 'Tan' gazetelerinde yazdığı sol eğilimli yazılarından dolayı birçok defa kovuşturmaya uğramış; Tan matbaasının tahrip edilmesi olayından sonra, eşiyle birlikte yurtdışına çıkmıştı.
(11 Mart 1980)

DEMİRELLERE YENİ DAVA

Hacı Ali Demirel ve oğlu Yahya Demirel hakkında yeni bir dava açıldı. Söz konusu dava, döviz kaçakçılığı ile ilgili. Sanıklar için, 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası isteniyor.
(1 Mart 1980)

'Lût Gölü Elyazmaları' efsanesi sarsılıyor!

Kumran Manastırı çömlek atölyesi miydi?

İki İsrailli arkeoloğun 10 yıllık kazıları, kimi tarihî gerçekleri altüst ediyor: Kumran, 'bütün zamanların en eski manastırı' değil de, bir çanak-çömlek atölyesi miydi?.. Bu durumda, Kumran tepelerindeki mağaralarda bulunan ünlü 'Lût Gölü Elyazmaları'nı kimler kaleme almıştı?..

SERHAT YALAMANOĞLU

Profesör İzak Magen, vardıkları sonuçların, bugüne kadar kabul görenlere o kadar karşıt olduğunu söylüyor ki, bunları dünya kamuoyuna sunma cesaretini göstermek için bile, aylarca düşünüp beklediklerini itiraf ediyor!..

İsrail Millî Parkları şef arkeologu Magen, meslektaşı Yuval Peleg ile birlikte, Kumran kazılarını yürütmekle görevliydi...

Bilim dünyasının büyük bölümü, buradaki kalıntıların, Essenliler'in kurduğu ve 'bütün zamanların en eski manastırı' diye anılan yapılara ait olduğuna inanıyordu.

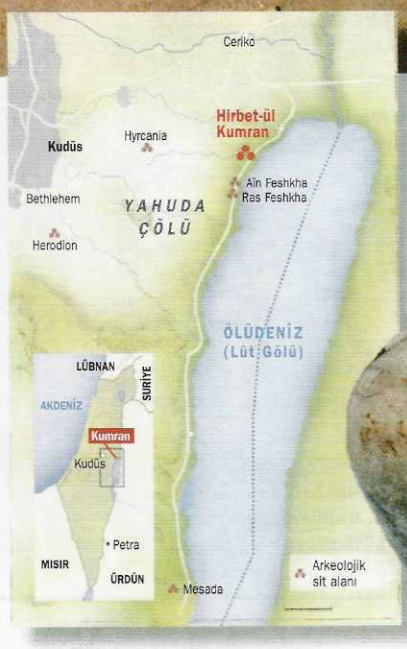
Bilinen tarih, 1947 yılından itibaren harabeler yakınında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve Yahudilik ile Kitab-ı Mukaddes tarihini altüst eden binlerce parşömenden oluşan ünlü 'Lût Gölü Elyazmaları'nı [ya da 'Ölü Deniz Ruloları'nı], bu Yahudi tarikatının kaleme aldığını varsayıyordu.

Yuval Peleg, Kumran arkeolojik alanında yaklaşık 40 yıldan bu yana kazı yapılmadığını, 1950'lerde alanı ortaya çıkaran rahip Roland de Vaux ve arkeolog Lancaster Harding'in yaptığı kazıların ardından tek bir çalışma dahi yapılmadığını söylüyor: "Acaba keşfedecek bir şeyler kalmış mıydı? Evet, bundan emindik."

1993 ile 2004 yılları arasında, iki arkeolog, sit alanı-

Elyazmaları mağaralardaydı ama...

Kumran harabeleri (en üstte), tepelerdeki mağaraların (fotoğrafın solundaki yarların içinde) birkaç yüz metre ötesindedir. Elyazmaları da (üstte) bu mağaraların bazılarında bulunmuştur. Ancak tam 40 yıl boyunca araştırılmayan sit alanında, 10 yıldır çalışan İsrailli arkeologlar Magen ve Peleg, köklü iddialar öne sürüyorlar: Burada kutsal yazıları kopya eden keşişler değil, çömlekçiler vardı...

Son 10 yılda yapılan kazılardan sonra Kumran'daki sit alanı: İsrailli iki arkeologa, Prof. İzak Magen ve meslektaşı Yuval Peleg'e göre, sarnıçlarda dinî kurallara uygun saf kaynak suyu değil, çömlek yapımına yarayan tonlarca killi balçık vardı (üstte).

nın derli toplu bir incelemesini yaptılar. Günümüze dek 'yemekhane' olarak bilinen yerdeki kalıntıların altı ve bu yerin çevresiyle eski mezarlığın içini daha kapsamlı araştırdılar.

Bunu yaparken geçmişin beklentilerini hesaba katmadılar: "Bu bölgenin bu denli tanınmış olmasının nedenlerini, yani ünlü elyazmalarını bilinçli olarak yok saydık" diyor İzak Magen:

"Bu işi yaparken, tıpkı yeni bulunmuş bir sit üzerinde çalışıyor gibi hareket etmeyi amaçladık; ön koşullar olmasın istedik."

Kumran'da bulunan çömleklerin sırrı daha uzun yıllar tartışılacak (üstte): Kumran'da, Hristiyanlık öncesi mistik bir Yahudi tarikatının varlığı mı, yoksa sıradan bir çömlekçilik faaliyeti mi söz konusu idi?

Bu, Kumran tarihinde bir ilkti. İki bilimadamı şu sıralarda çalışmalarına ait raporları yayımlamaya hazırlanıyorlar.

En iyi tarihçilerin, yazıtçıların, dünyanın dört bir yanından Eski ve Yeni Ahit uzmanlarının çalışmalarıyla meydana gelmiş 50 yıllık bir tarihi alaşağı edecekler!..

50 YILLIK BİR DÖNEM

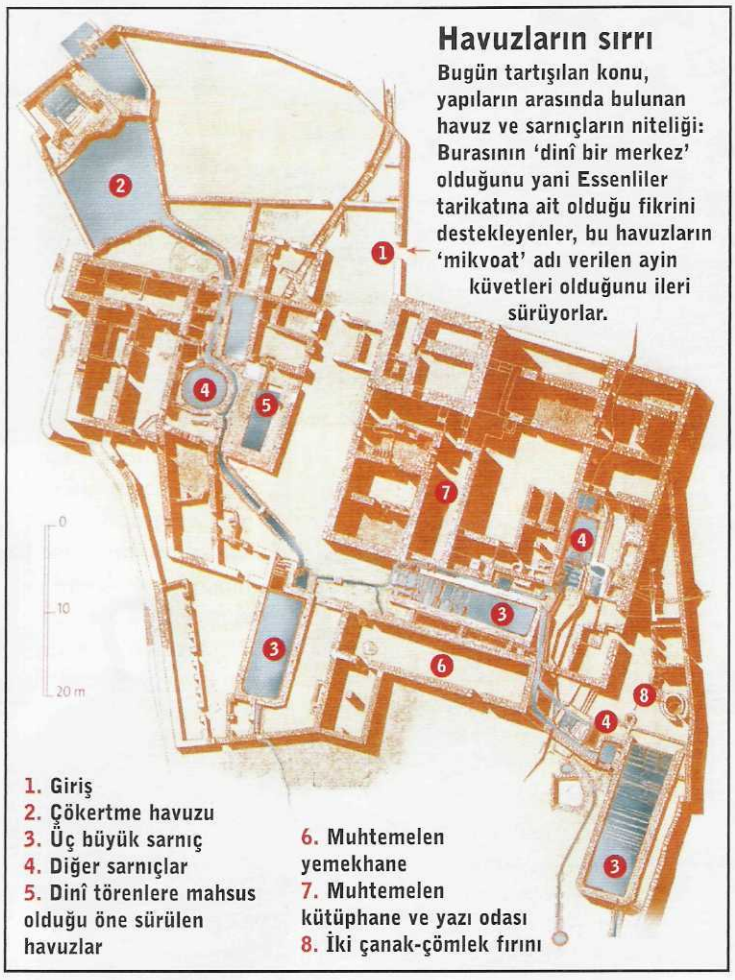
Söz konusu elli yıllık tarihi şöyle özetlemek mümkün: Kral ve büyük Hasmon rahibi Yonathan Makabi, M.Ö. 150 yılına doğru Kudüs'te iktidarı ele geçirdiğinde o döneme kadar kendisine destek veren Hasidim hareketinde bir parçalanma oldu:

Bir yanda daha ılımlı ve günümüz haham Yahudiliğine daha yakın olan Ferisiler (ayrılıkçılar), diğer yanda daha katı ve din ile krallık işlerinin karışmasına karşı çıkan Essenliler (dindarlar, sofular) vardı.

Elli yıl sonra, Makabiler'in soyundan gelen Aleksandros Iannaios tarafından zulme uğrayan Essenliler çöle yerleştiler.

BİR KEŞİŞ CEMAATİ

M.Ö. 63'e doğru, Demir Çağı'ndan kalma bir kalenin yıkıntıları üzerinde tarıma dayalı bir keşiş cemaati kurdular. Kıyamet Günü'ne, 'İyi' ile 'Kötü'nün mücadelesine, insanlığın kurtuluşu ve abdestin arındırıcı etkisine inanıyorlardı. Seçtikleri yer olan Kum-

Havuzların sırrı

Bugün tartışılan konu, yapıların arasında bulunan havuz ve sarnıçların niteliği: Burasının 'dinî bir merkez' olduğunu yani Essenliler tarikatına ait olduğu fikrini destekleyenler, bu havuzların 'mikvoat' adı verilen ayin küvetleri olduğunu ileri sürüyorlar.

1. Giriş
2. Çökertme havuzu
3. Üç büyük sarnıç
4. Diğer sarnıçlar
5. Dinî törenlere mahsus olduğu öne sürülen havuzlar
6. Muhtemelen yemekhane
7. Muhtemelen kütüphane ve yazı odası
8. İki çanak-çömlek fırını

ran, dünyadan elini eteğini çekmek için uygun bir tecrit ortamı sağlıyordu.

Scriptorium (yazı odası) adı verilen bir mekânda kutsal yazılar üzerinde çalışma ve bunların çoğaltılmasına, tıpkı "Yuhanna'nın Vahyi"nde karşımıza çıktığı gibi, Hıristiyanlığa göre ahiretin habercisi olan değişik tarzdaki ilahiyat kitaplarının yazımına adanmış bir hayat...

M.S. 68 yılında Vespasianus'un lejyonlarının gelişine değin, burada 200 ila 250 kişinin inzivada yaşadığı sanılıyor.

Bunların bazıları Lût Gölü'ne hakim mağaralarda yer olmadığı için buraya sığınmıştı. 10. Lejyon yaklaşmaya başladığında, sahip oldukları en değerli şeyleri, kitapları o mağaralara saklamaktan başka çareleri yoktu. Bunların bazıları, iki bin yıl boyunca kimse tarafından bulunamadı.

ESSENLİLER'İN ÖYKÜSÜ

Öykü ilgi çekiciydi. Essenliler cemaati sanki ilk Hıristiyan cemaatleri gibiydi ve onlara dönemin Yahudilik inancı içinde, tarihî bir konum sağlıyordu. Ancak İsrailli arkeologlar bunların bilimsel geçerlilikten uzak varsayımlar olduğunu ifade ediyorlar: "Kumran'ın Essenliler'e ait bir manastır olduğunu ileri süren tüm iddia ve varsayımları tek tek çürütebilecek bilgiye sahibiz" diyor Yuval Peleg.

Kumran'daki sit alanıyla ilgili yanlış fikirlerden ilki ve üstelik en önemsizi olmaktan uzak olanı, buranın ıssız bir yer olduğu...

Kumran gerçekte, Eriha'ya yürüyerek yarım günlük bir mesafede ve Antik Çağ boyunca, büyük öneme sahip olmuş bir kavşağa çok yakın: Kudüs'e doğru çıkan Nahal Og ile Lût Gölü'nün kuzey kıyısından inen "tuz ve şeker" yolu:

"Lût Gölü'nün o dönemki seviyesinin bugüne göre daha yüksek olduğunu, bunun da göl ile sit alanı arasındaki mesafeyi kısaltan bir etken ol-

Kumran kazılarını yürütmekle görevli İsrail Millî Parkları şef arkeologu Prof. İzak Magen, meslektaşı Yuval Peleg ile birlikte, kazılar sırasında ortaya çıkartılan (solda, en üstte) seramikleri tasnif ediyor (üstte). 1947'den bu yana Kumran'da ortaya çıkarılan çok farklı çanak ve çömlek, burada büyük çaplı bir seramik üretiminin var olduğunu düşündürüyor (sol üstte ve altta).

KARŞI GÖRÜŞ: 'Akıl dışı bir açıklama'

Kumran uzmanı İsrailli tarihçi ve arkeolog Magen Broşi *(sağda)*, sit alanına ilişkin yeni yorumlara isyan ediyor. Broşi'ye göre, Kumran hiçbir zaman çömlek atölyesi olmadı: "Bu açıklamayı akıl dışı buluyorum. Kumran çölün ortasında yer alır. Ne odun ne de yeterli miktarda kil olan bir yerde neden çömlekçilik yapılsın ki? Herkesten uzakta olunsun ve yapılan üretim yerleşim yerlerine taşınırken bozuk yollarda kırılsın diye mi?" Buradaki fırınlar ve kil biriktirmeye yarayan dinlendirme havuzları ile ilgili olarak da şöyle diyor: "Kumran'da yaşayan Essenliler temizliğe büyük önem verirlerdi. Temiz olmayacağı endişesiyle, dışarıdan kap kacak almak istemiyorlardı..." Broşi elyazmalarının bulunduğu mağaralarla Kumran'daki yerleşimin birbirinden ayrı ele alınmasına da karşı...

duğunu unutmamak gerekiyor" diye ekliyor Yuval Peleg. Demir Çağı'nın ortalarına yani, M.Ö. 8. Yüzyıl'a doğru, yerleşilmeye başlanan Kumran, tesadüfen seçilmiş bir yer değil. Burası kışın su baskınlarından korunulabilecek tek yer olan bir plato üzerinde bulunuyor.

Sit alanı günümüzde ortaya çıkartılan yerleşim biçimini, M.Ö. 2. Yüzyıl'da kazandı. Ancak bu yerleşim biçiminin dönemin tarım topluluklarıyla uzaktan ya da yakından bir ilgisi yok.

Bunun nedeniyse, buranın bir köy ya da çiftlik değil, bir Hasmon kalesi olduğu: "Buranın mimarî özellikleri Helenistik Çağ'ın savunma yapılarınınki ile örtüşüyor" diye vurguluyor İzak Magen. "Krallığın güney sınırlarını korumak amacıyla kurulmuş düzeneğin bir parçası ve bölgede bulunan Rujim el-Bahr veya Hirbet-Mezin gibi kalelere iki su damlasının birbirine benzediği kadar benziyor." Kumran, bağlı olduğu Hasmon genel karargâhını barındıran müstahkem Hyrcania şehri ve güneydeki Mesada Kalesi'yle birlikte, kıyı geçişini kapatıyor ve istilacılara karşı bir savunma oluşturuyordu.

Bugün, elyazmalarının Romalı general Pompeius'un (üstte) bölgeye gelişinin verdiği panik içinde, Kudüs ile Hebron bölgesindeki on sinagogdan getirilip Kumran mağaralarına saklandığı kanısı ağır basıyor.

ROMALILAR GELİNCE...

Ama İsrail'in Roma İmparatorluğu'na katılmasıyla her şey değişti. M.Ö. 63 yılında general Pompeius, İmparatorluk sınırlarını Yahudiye'nin güneyine dek genişletti. İşte bu noktada Prof. Magen de, "Bu yüzden de garnizon, artık

1000 yıllık elyazmaları yazarlarını arıyor...

Anlatılanlara göre, Lût Gölü Elyazmaları'nın ilkini, 1947'de Ta'amreh kabilesinden bir bedevi olan Mahmud Edip adlı bir genç çoban, Hirbet-ül Kumran'a hâkim falezlerde kaybolan keçisini ararken, tesadüfen buldu. Elyazmaları birkaç dolara Beytüllahim'de yaşayan 'Kando' lâkaplı kunduracı İskender Şahin'e satıldı. Onun 100 dolardan daha az bir paraya sattığı elyazmalarını alan Kudüs'teki Saint-Marc Kilisesi'nin Suriyeli metropoliti rahip Athanase Jésus Samuel bunları arkeoloji profesörü Eliezer Sukenik'e gösterdi.

Sukenik gözleri önünde, şimdiye kadar Yahudiye'deki mağaralarda bulunan diğer

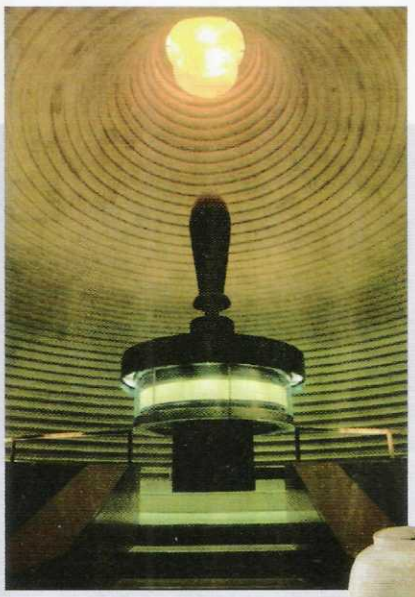

Kumran'da parşömenlerdeki *(üstte)* metinlerin yanı sıra, bakır levhalara kazınmış gizemli metinler de *(en üstte)* bulundu. Sit alanında mürekkep hokkalarının da *(solda)* bulunmuş olması, bu yörenin Essenliler'e ait bir dinî merkez olduğu teorisini kuvvetlendirmişti.

elyazmalarından bile daha eski bir kutsal emanetin durduğunu anladı.

Bunun üzerine, modern İbranice'yi kullanarak bir makale yazdı. 'Gezinah Ruloları' adlı bu makalede, ilkin bu parşömenlerin Yahudi tarikatı Essenlilere ait olabileceği ihtimalinden söz etti. Bir yıl sonra, Birinci İsrail-Arap Savaşı'nın sürdüğü sırada, Birleşmiş Milletler gözlemcileri bu makalenin bir kopyasını Kudüs İlahiyat Okulu'nda çalışan rahip ve arkeolog Roland de Vaux'ya verdiklerinde, hem rahibin hem de elyazmalarının kaderi tamamen değişmiş oldu: Savaştan sonra, 1949'da, Dominiken rahip, Lancaster Harding isimli İngiliz arkeolog ile birlikte, Mahmud Edip'in bulduğu mağarada düzenli kazılara başladı. 15 yılda, 11 mağara içine saklanmış ve kimileri çok iyi korunmuş onbinlerce parça ve rulo ortaya çıkarıldı. Bunların tamamı, 575'i bu açıdan en zengini olan 4 numaralı mağarada bulunmuş birbirinden farklı 900 adet elyazmasıdır. Bunların büyük bölümü (aralarında yalnızca Ester ve Nehemya kitapları bulunmuyor) Eski Ahit'teki kitaplardır. 'Cemaat Kuralları' gibi bazı elyazmaları tamamen Essenlilere aittir; pek çoğunu ise sınıflandırmak zordur. Eliezer Sukenik'in elyazmalarını Essenliler'e mal etmesiyle, bilimadamlarının dikkati mağaraların yakınında bulunan Hirbet-ül Kumran arkeolojik sit alanına yöneldi.

Bir bölümü hurma çömlekleri *(altta)* içinde bulunan elyazmaları, Kudüs'teki İsrail Ulusal Müzesi'nde muhafaza ediliyor *(solda).*

Bu sit alanında, 1951 ile 1956 yılları arasında, de Vaux ve Harding tarafından kazılar gerçekleştirildi. Tarihçi Yaşlı Plinius'un bahsettiği Essenliler'e ait bulgulara eriştiklerine emin olan iki arkeolog burada, elyazmalarının kaleme alındığı 'scriptorium'u ortaya çıkaracaklarına inanıyorlardı. O andan itibaren, burada, çok zengin bir kitaplığa sahip bir okul açılmış olduğu varsayıldı.

Ancak bu tez, ortak kabul görmedi. Aralarında yazıtbilimci René Dussaud'nun da bulunduğu pek çok bilimadamı, Kumran'ın Essenliler ile ilintili olduğunu ve metinlerin burada yazıldığını reddetti. 1994 yılında Chicago Üniversitesi'nden Norman Golb'un "Lût Gölü Elyazmaları'nı Kim Kaleme Aldı?" (Plon Yayınevi, 1998) adlı yapıtı, söz konusu elyazmalarının durumunu tartışmaya açtı. İzak Magen ve Yuval Peleg'in vardıkları sonuçtan önce Golb, elyazmalarının Kudüs Kitaplığı'ndan, hatta belki de Tapınak'tan gelmiş olabileceğini iddia etti.

Hıristiyanlık öncesinin en önemli akımı: Essenliler

'Lût Gölü Elyazmaları' kendilerine atfedildiği için, Yahudi Essenliler tarikatı, son dönemde çağımızı en çok etkileyen Yahudi düşüncesi olarak ortaya çıktı. 'Şam Belgesi' gibi nadir atıflar onların, dönemin diğer bir Yahudi tarikatı olan ve Tapınak'ın *(en altta; Kudüs'teki ilk Hz. Süleyman Tapınağı)* seküler iktidarına inanan Sadukiler ile olan farklarını ortayla koyar. Essenliler ruha ve dirilişe inanırken Sadukiler buna karşıydı. İranlılar gibi, Essenliler de dünyanın geleceğinin 'İyi' ile 'Kötü', 'Aydınlık' ile 'Karanlık' güçler arasındaki mücadeleye bağlı olduğunu ve zamanların sonunun yaklaştığına inanırlardı. İşte onları Hıristiyanlık öncesi dinî akımların en önemlisi yapan da buydu.

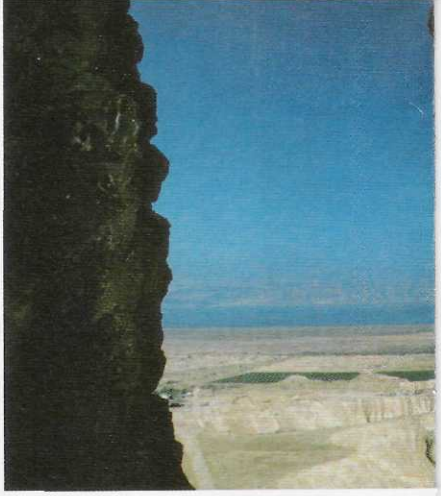
Bununla beraber Essenliler hakkında, Kumran'da bulunup kendilerine atfedilen metinlerle, onlardan bahseden Flavius Josephus, Kaisareialı Eusebios, İskenderiyeli Philon ve Yaşlı Plinius'un *(solda)* anlattığının dışında çok fazla bir şey bilinmiyor.

Essenlilerin gerçek düşünceleri ve sayıları hep bir sır olarak kalmıştır... Makkabilerin yaptığı bağımsızlık savaşından elli yıl kadar sonra Hasidim hareketinden koptukları sanılıyor... Essenliler, Hz. İsa'nın 'mesih' özelliklerine yakın benzerlikler taşıyan 'Adalet Efendisi' takma adlı bir liderin peşinde kurtuluşu aramaya başlarlar. Ancak Yaşlı Plinius dışında, kimse onun çöle çekildiğinden bahsetmez. Tam tersine, Flavius Josephus'a göre Essenliler toplum hayatına öylesine iyi uyum sağlamışlardır ki, Herod'un iktidara geçişini kolaylaştırırlar...

Essenliler tarikatının tek mirası olarak kabul edilen elyazmalarıyla ilgili çalışmaların çevresinde yaratılan bulanıklığın, başka sonuçları da vardır: Tarihçiler, İncil'lerde anlatılan bazı önemli kişilerin, İsa olmasa bile, örneğin Vaftizci Yahya'nın Essenliler'den olduğu varsayımını ortaya atarlar.

Bu görüşler ne doğrulanabiliyor ne de çürütülüyor! Essenliler ile elyazmaları arasındaki bağı koparmak, çağımızdan önceki dönemin son yıllarındaki dinî dünyanın çeşitliliğini, karmaşıklığını ve sanıldığından daha 'çoğulcu' olduğunu anlamamıza olanak veriyor...

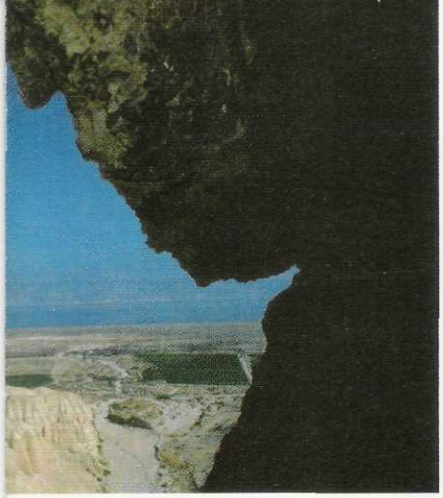

gereksiz hale gelen kaleyi terk etti" sonucuna varıyor.

Ama bölge tamamen boşalmadı. Bu tarihten sonra da, sit alanında 1951-1956 yılları arasında kazı yapan arkeologların da bulguladığı ikinci dönem başlıyor: "Ancak bir kez daha kazılarla ortaya çıkan bu döneme ait zengin malzeme, manastır veya tarımla uğraşan Essenliler cemaati iddiasıyla örtüşmüyor" diyor Yuval Peleg.

Hasmonlara ait yapılar harabeye dönerken yerleşim yerinin yeni sakinleri, oturulan mahalleleri ortadan kaldırma pahasına üç ana sarnıcı büyütme işine girişiyor. 250 kişilik bir cemaat için ilginç bir seçim...

Arkeologlar kazılarına boşuna devam etti, bölgede yeni hiçbir ev ya da barınak bulunamadı. "Bunun sonucunda sit alanındaki altyapının 25

kişiden fazlasını barındıracak düzeyde olmadığını kabul etmek zorunda kaldık" diye devam ediyor Yuval Peleg.

Üstelik sit alanının çevresi, tarıma uygun değildi. İki arkeologa göre, Kumran'da oturanların elde edebilecekleri tek ürün hurma ve bundan üretilen baldı: "Bu yüzden artık eminiz ki," diyorlar; "İçinde elyazmaları bulunan ünlü küpler, hurma saklamak amacıyla imal edilmiş".

İbrani, Arami ve hatta Yunan dillerinde kaleme alınmış kutsal metinlerden oluşan elyazmalarını (solda), Dominiken rahip Roland de Vaux (solda, altta), Ölü Deniz'in kıyılarına paralel uzanan 12 mağarada (en solda), 1949'da parşömenler halinde bulur.

İki arkeologa göre, Kudüs'ün kuzeyindeki ve Yahudiye'deki köy ve kentlerin 68 yılında Romalılar tarafından yakılıp yıkılışı sırasında elyazamaları buraya telaşla konulmuştu.

Elyazmalarının kaynağı, büyük bir ihtimalle, civardaki sinagoglardı. Bu sinagogların bazıları, Essenlilere aitti belki; ama bunların yanı sıra, elyazmalarının arasında, dönemin farklı dinî ve felsefî görüşlerini temsil eden gruplara ait olanlar da vardı.

Hıristiyanlar üzerine yapılan Haçlı seferleri

Albililere karşı savaş

Güney Fransa'daki halkın üzerine, 12. Yüzyıl'da Papalık teşvikiyle yapılan Haçlı seferleri, 20 yıl boyunca binlerce Hıristiyanın ölümüne sebep olmuş çok acımasız savaşlardır.

IŞIN DEMİRKENT

Hıristiyanlık içinde, Roma Kilisesi'nden ayrı bir dinî görüşe sahip olan Güney Fransa'daki halkın üzerine, 12. Yüzyıl'da Papalık teşvikiyle yapılan Haçlı seferleri, 20 yıl boyunca binlerce Hıristiyanın ölümüne sebep olmuş çok acımasız savaşlardır.

Bu kanlı savaşların nedeni, Roma Kilisesi'nin öğretilerine karşı çıkan ve kendilerini 'saf inanç' sahibi olarak gören 'Katharlar' veya -Albi şehrinde başladığından dolayı- 'Albililer' diye adlandırılan tarikatın, bu yoldan döndürülmesi ve yeniden Roma Kilisesi öğretilerine bağlanmasıydı...

Languedoc bölgesinde bulunan resmî kilise adamlarının veya Roma'dan buraya gönderilen elçilerin, bu kişilerin inançlarına karşı gösterdikleri tepki, yıllarca pek başarılı olmadı. Bununla beraber, Papalık işi halletmeye kararlıydı.

1179'da toplanan 3. Lateran Konsili'nde çıkarılan bir kanunla, resmî kilise inancı dışında kalan herkes aforoz edildi.

Sapkınlara karşı 40 gün silâha sarılanlara ise, iki yıllık günahlarından af getirilmekteydi. Nitekim Fransa ve İngiltere kralları da bu sırada Languedoc halkına karşı tavır aldılar.

Fakat onlar, halkın inanç ve düşüncesini silâhla değil, vaazlar ve tartışmalar yoluyla halletmeye çalıştılar. Ne var ki, kralların işe karışması, durumu gerginleştirdi ve bölgede ilk Haçlı havasının esmesine sebep oldu.

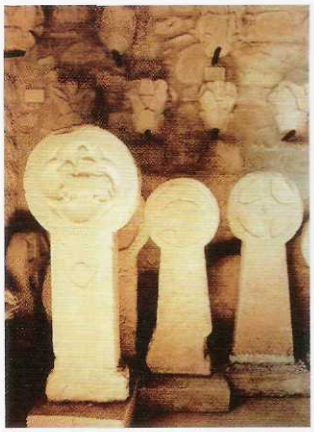
Nitekim 1184'teki Verona Konsili'ni takip eden yıllarda Papa, askerî güçlerin sapkınlığı yok etmek için kullanılmasına karar verdi: Tartışmalar boşunaydı, ancak silâhla bunların kökü kazınabilirdi.

Languedoc'taki topluluğun her kesimi bu inanca bu-

Toulouse kontu VI. Raymond'un kendi adına bastırdığı paranın bir yüzü (sağda). **Merkezindeki iç kalesiyle, Carcassonne'un bugünkü hali** (sağ altta). **Bir 15. Yüzyıl minyatüründe, Güney Fransa'da diri diri ateşe atılan sivil halk** (en sağda). **1209'da Simon de Montfort'un Carcassonne'u ele geçirişini temsil eden minyatür taklidi modern bir illüstrasyon** (sağ sayfada). **Bugün Carcassonne Müzesi'nde muhafaza edilen Kathar mezar taşları** (sağ sayfada, üstte).

laşmıştı; ya sapkın olarak veya sapkınları koruyup savunarak. Oradaki resmî kilise mensupları bile, sapkınlara yeterince karşı çıkamamakla suçlanmaktaydılar.

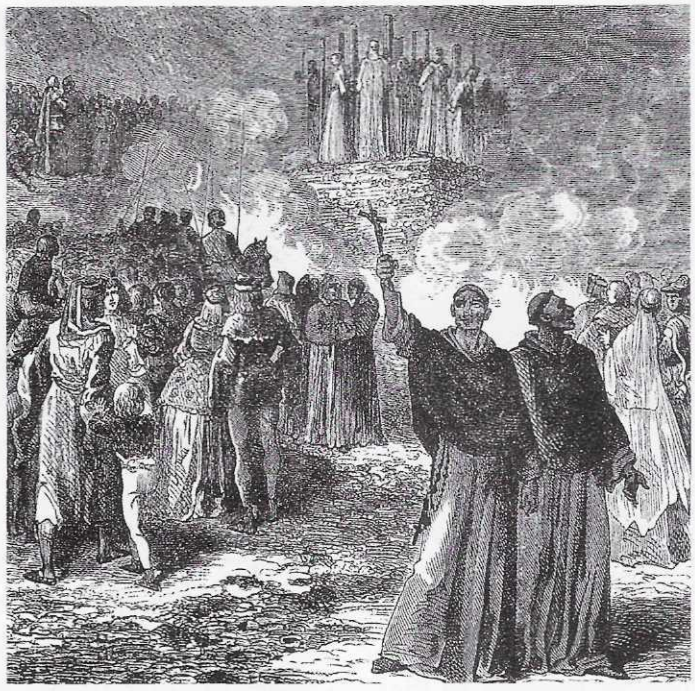
1194'de Toulouse kontu olan VI. Raymond ise Papa karşısında, kendi halkının inancını desteklemek yolunu seçti. 1198'de Papalık tahtına çıkan III. Innocentius (1198-1216) derhal Güney Fransa'da sürüp giden bu olaylara müdahale etmek gereğini duydu.

1199'da buraya gönderilen Papa elçileri bölgedeki Roma Kilisesi'ne bağlı din adamlarıyla işbirliği yaptılar.

Bunların halk üzerindeki baskıları 1204'ten itibaren daha fazla arttı. Fakat bu baskılar bölge insanını hiçbir surette etkilemedi. 1206'da Roma'dan gönderilen yeni elçiler de başarısız kaldılar ve onların kafasında da, bu işin ancak silâh zoruyla temizlenebileceği kanısı gelişti. Bölge halkı da kendilerine yapılan baskıları artıran Roma Kilisesi mensuplarına gittikçe daha fazla öfkelenmekteydi. Durum iyice gerginleşti.

1209'da Güney Fransa'daki Kathar mezhebine karşı Haçlı seferi ilan eden Papa III. Innocentius (sağda) ve bu seferin yol açtığı katliamlardan birinde, kuzeyden gelen Haçlıların Güney Fransa'daki Katharları odun yığınları üstünde yakmaları (en sağda).

Nihayet Papa, Fransa kralı Philippe Auguste'e gönderdiği 17 Kasım 1207 tarihli mektubunda, Languedoc'daki sapkınlığı bastırmak için, kralın tebaasıyla birlikte silâha sarılmasını istedi.

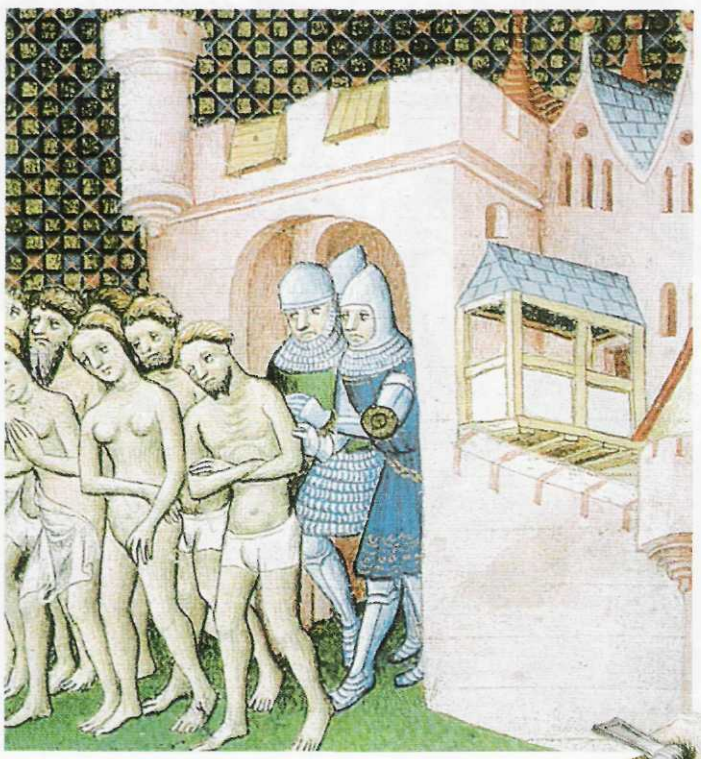
'Kutsal Diyar'a giden Haçlılara tanındığı gibi, sapkınlara karşı harekete geçenlere de Papa, 'günahlarından af' vaat ediyordu. Ayrıca krala, sapkınların topraklarına el koymayı teklif etmişti.

Ne var ki, Fransa kralı böyle bir hareketi başlatacak durumda değildi. Çünkü ülkesinin kuzeyindeki sorunları halletmeye çalışıyordu; hem askerî hem de malî bakımdan böyle bir külfetin altına giremezdi.

Ayrıca Papa'nın kendisiyle İngiltere kralı John arasında barışı tesis etmesini arzu ediyordu. Ancak Papa bu barışı sağlayamadı ve düşünülen Haçlı seferi de, o gün için uygulamaya konulamadı.

Fakat aradan fazla zaman geçmeden yeni bir Haçlı seferi çağrısı yapıldı: Sapkınları Kilise'ye kazandırmaya çalışan elçilerden belki de en nefret edileni olan Pierre de Castelnau, 14 Ocak 1208'de Arles yakınında, meçhul bir kişi tarafından öldürülünce, Papa derhal suçu Toulouse kontu VI. Raymond'un üzerine attı ve hem onu hem de bütün halkı bir defa daha aforoz etti.

Raymond suçsuz olduğunu söylediyse de, inandırıcı olamadı. Papa III. Innocentius, Mart ayında

Ağustos 1209'da, Katharların, "Beraberlerinde günahlarından başka bir şey götürmemeleri" şartıyla, Simon de Montfort (en sağda) tarafından Carcassonne'dan canlı olarak çıkıp gitmelerine izin verilir (sağda).

Fransa kralına, asillere, elçilerine ve halka mektuplar yazarak bu cinayeti kınadı: Raymond'un suçlu olduğunu ve Languedoc sapkınlarına karşı artık herkesin silâhlanması gerektiğini ilân etti.

Bu çağrıya cevap, özellikle asillerden geldi. Çağdaş yazar Tudela'lı Guillaume'un kaydına göre, 1209'da bu bölge üzerine yapılacak sefer için toplanan ordu büyüklüğünde bir topluluk, o zamana kadar hiç görülmemişti!..

Haçlı ordusu çoğunlukla kuzey ve orta Fransa'dan toplanmıştı.

Papa'nın yıllardan beri süren gayretlerine rağmen, bu Haçlı ordusu kral Philippe Auguste veya oğlu Louis'nin liderliğinden mahrum olarak yola çıktı. Ama ordunun başında, önemli asil kişiler bulunuyordu: Dük Odo de Bourgogne, Nevers, St. Paul ve Boulogne kontları, Hervey de Donzi, Gautier de Châtillon ve Réginald de Danmartin bunlar arasındaydı.

Çok sayıda kilise adamı, Reims, Rouen ve Sens başpiskoposları da sefere katılmıştı. İdare, Papa'nın elçisi Arnaud-Amaury'nın elindeydi. Haçlı ordusunun ilk saldırısı, Raymond Roger'nin idaresinde bulunan Trencavel ailesinin geniş topraklarına oldu. Pirene dağlarının kuzeyinde uzanan bu geniş arazi içinde, Béziers, Albi, Carcassonne, Cabaret ve Termes gibi önemli merkezler vardı ve bunlar, Kathar inancına sahip olanların en yoğun oturdukları yerlerdi.

Raymond Roger, Toulouse kontundan ve Aragon kralından yardım istediyse de, elde edemedi. Şehirlerin halkları savunmalarını kendi kendilerine yapmak zorunda kaldılar. Fakat böyle güçlü bir orduya karşı direnmeleri imkânsızdı. Haçlılar önce Béziers'i kuşattılar ve savunanların yaptığı bir çıkış hareketini kırıp, 22 Temmuz 1209'da iki, üç saat içinde şehre hâkim oldular.

Albililere karşı kuzeyden gelen Haçlı şövalyelerinin savaşı, Katharların yoğun olduğu her kent ele geçirildiğinde, korkunç bir katliama dönüşüyor, odun yığınları üzerinde yüzlerce insan yakılıyordu (üstte). Albi civarındaki bir savaşı temsil eden 19. Yüzyıl minyatürü (solda).

Direnme sona ermişti; ama Haçlılar şehrin her yanına saldırıp yağmaladılar; sonra da şehri yakıp ateşe verdiler. Önlerine çıkan herkesi öldürdüler; sadece La Madeleine Kilisesi'ne 7 bin kişi doldurup diri diri yaktılar. Can kaybı çok fazla oldu.

Rivayetlere göre, Arnaud-Amaury'e, saldıran Haçlıların şehirdeki sapkınlarla Katolikleri nasıl ayırt ettikleri sorulunca, katliama pek önem vermediği ve "Hepsini öldürün, Tanrı onları nasıl olsa ayırt eder!" diye cevap verdiği söylenir. Amaury'nin Papa'ya gönderdiği resmî raporda da burada 20 bin kişinin öldürüldüğü bildirilmişti!

Béziers'deki vahşet, bölge halkını dehşete düşürdü. Bir-

Adına bastırılmış bir parada Fransa Kralı Philippe Auguste (sol üstte). Papa III. Innocentius'un Toulouse kontu VI. Raymond'u ve tüm bölge halkını aforoz etmesi gibi, bu dönemde papalar, kral ve kraliçeler dahil, en güçlü iktidar sahiplerini dahi aforoz ederlerdi (solda).

Béziers şehrinin ve kalesinin bugünkü görünüşü (sağda). Aragon kralı Pierre'in de öldüğü Muret'teki savaştan bir sahne (sağ altta). Muret savaşında da Haçlı şövalyelerinin başında yer alan Simon de Montfort (altta).

çok yer, en az 100 köy, hiç karşı koymadan işgalcilere kapılarını açtı. Haçlılar bu defa Carcassonne'a yürüdüler. Şehir iki hafta kuşatmaya dayandı (1-15 Ağustos), ama yaz sıcağı, hastalıklar ve susuzluk nedeniyle sonunda boyun eğdi, vikont Raymond Roger kendisini rehin vermek suretiyle halkının canını kurtarabildi.

"Beraberlerinde günahlarından başka bir şey götürmemeleri" şartıyla, bunlara şehri terk etme izni verildi. Raymond Roger'nin birkaç ay sonra ölümü ise, çeşitli dedikodulara konu oldu.

Haçlıların Carcassonne'da gösterdikleri nispeten yumuşak tutum, kendi menfaatleriyle ilgiliydi. Karınlarını doyurmak ve konaklamak için, tahrip edilmemiş köy ve şehirlere ihtiyaçları vardı. Ayrıca buralara yerleşmeyi kafalarına koymuş olanlar da, ellerine geçecek mal ve mülkün zarara uğramasını istemiyorlardı.

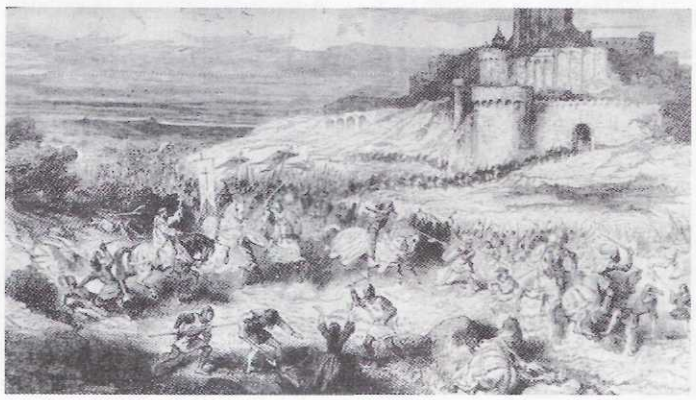
Bu başarılardan sonra Haçlı ordusunun başına Simon de Montfort seçildi. Simon bir iki kale dışında, Trencavel ailesine ait bütün araziye sahip oldu ve savaşın yönünü bu kez Toulouse topraklarına çevirmeyi düşündü; ancak Haçlıların büyük kısmı 40 günlük savaş süresini tamamlayıp kuzeye dönmeye başladığından, elinde yeterince asker kalmamıştı.

Bu arada Toulouse kontu VI. Raymond da tehlikeden korunmaya çalışıyordu. Papalık ile barışmak istedi; ama önüne sürülen şartlar kabul edilemez nitelikte idi. Papalık kendisinden bazı kalelerini yıkmasını, gerektiğinde Simon ve Haçlılara topraklarından geçiş izni vermesini, Haçlı yemini edip Kudüs'e hac ziyareti yapmasını ve sonra da bir Haçlı tarikatına girmesini istiyordu.

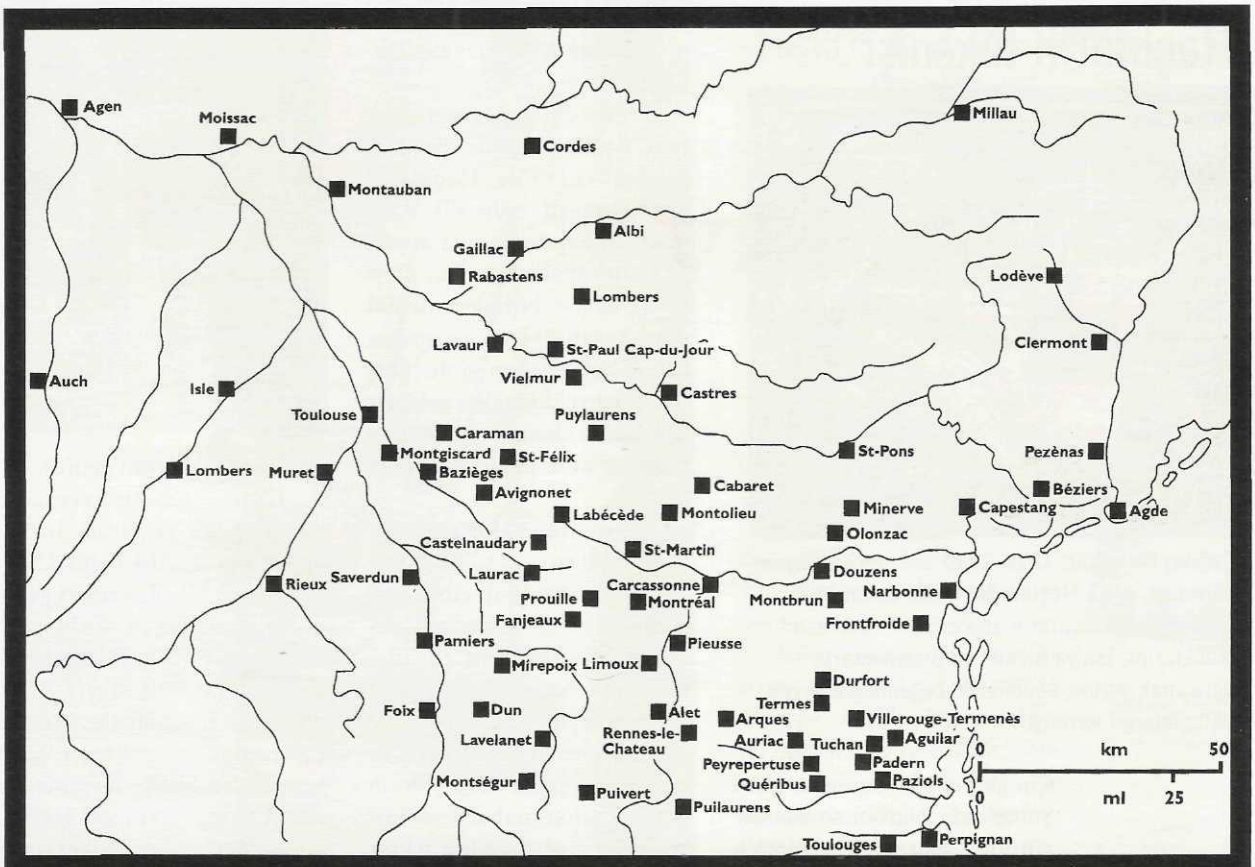
Raymond bu şartları kabul etmeyince de yeniden aforoz edildi. Zaten aforozlu idi, bu defa toprakları da aforoz altına alındı.

Aslında Papalığın bu uyuşmaz tutumu, Simon'un yapacağı yeni bir saldırı için ön hazırlıklardı.

1211'in başında Simon, Paris'ten takviye kuvvetleri gelince, önce Cabaret üzerine yürüdü, şehir direnmeden teslim oldu. Sonra Toulouse kontunun kız kardeşi kontes Géralde'a ait olan Lavaur kuşatıldı. Kale üç ay çetin bir direnme gösterdi, fakat sonunda zaptedildi. Simon savunanlara karşı çok acımasız davrandı: Kale kumandanı 80 şövalye ile birlikte asıldı veya kı-

Béziers sakinleri kuzeyden gelen Haçlı şövalyelerinin ilk kurbanları oldular (sağda).

Kathar mezhebi ve Güney Fransa'da yayıldığı bölge

Güney Fransa Hıristiyanları üzerine yapılan Haçlı seferlerinin getirdiği olaylar zincirini aktarırken, 'Katharlar' ya da 'Albililer' diye adlandırılan bu tarikatın inançlarını da aktarmak, yararlı olacaktır. Güney Fransa'da Provence eyaletinde, özellikle de Languedoc bölgesinde, Toulouse kontluğuna bağlı topraklarda yaşayan halkın benimsediği bu inanç; saf, katıksız dinî görüşü temsil eden Kathar mezhebinin bir koluydu. Aslında benzer görüşlere sahip birçok topluluk, farklı isimlerle, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde yaşamaktaydı. Ancak 12. Yüzyıl'da oldukça gelişen bu akım, Fransa'nın güneyinde çok yayıldı; zira burada sosyal ve siyasal bakımdan var olan koşullar, bu inancın kısa zamanda güçlenmesine imkân sağladı. Genelde 'din sapkını' olarak isimlendirilen bu mezhebin köklerinin Bogomilliğe ve Maniheizme dayandığı ileri sürülür. Bu akımın esas noktası, temiz bir ruha sahip olmaktı. Beden ile ilgili her şey kötülük ilkesine bağlıydı. İyilik ilkesine bağlılık ise, ancak sıkı bir perhizle mümkündü. Her şeyin üstünde olan Tanrı'nın insan kimliğine girmesinin mümkün olmadığını, bu sebeple de İsa'nın Tanrı olamayacağını iddia etmekteydiler. Papalık tarafından kabul gören resmî Kilise âdetlerinden de ayrılmışlardı.

lıçtan geçirildi. Meydanlarda kurulan odun yığınlarında 400 kişi diri diri yakıldı. Kontes Géralde bir kuyuya atılarak üzeri taşlarla dolduruldu.

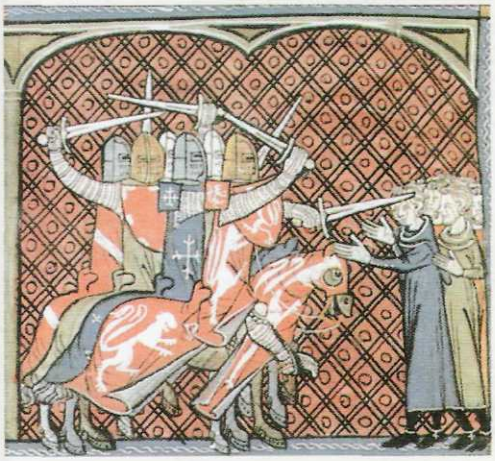
Bundan sonraki hedef Toulouse idi. Ancak iki hafta süren kuşatma (17-29 Haziran) boşuna oldu. Simon geri çekildi. Bununla beraber, kontluğa ait toprakları kuzeyden ve güneyden ele geçirmeye devam ederek Toulouse'u gittikçe sıkıştırdı.

Toulouse kontu VI. Raymond, Aragon kralı Pierre'in yardımıyla Simon'un Haçlılarına karşı koymaya çalıştı. Fakat 12 Eylül 1213'te yapılan Muret Savaşı'nda kral Pierre öldü ve Haçlılar üstün geldi.

Simon'un gücü daha da arttı. Bütün Güney Fransa bölgesini cezalandırmayı kararlaştırmış olan Papa III. Innocentius bile, Simon'un ele geçirdiği güçten rahatsız olmaya başladı.

Simon de Montfort ise Languedoc'ta durumunu kuvvetlendirmek ve elde ettiği başarıları Fransa kralı Philippe Auguste'e kabul ettirebilmek

Haçlıların tükenişi

Çağdaş bir yazar, 1216-1217 arasına rastlayan dönemde, artık Haçlılarda ahlâkî üstünlüğün tükendiğini; Haçlıların açgözlülüklerinin esiri olduklarını; İsa'ya hizmet edip sapkınlarla uğraşmak yerine, kendilerini beğenmişlikleriyle şişindiklerini yazmıştır.

için gayret gösteriyordu. 1216 Şubat'ında Narbonne üzerine yürüdü; şehre zorla girerek 'dük' unvanını aldı. Sonra bölgedeki birçok şehri dolaşıp Paris'e, kralın yanına gitti. Philippe Auguste ona Toulouse kontu VI. Raymond'a ait bütün toprak ve unvanları verdi.

1216'da Haçlı hareketi, başladığı tarihten itibaren en güçlü duruma gelmiş görünüyordu. Ama bu durum gerçek değil, sadece bir görüntü idi. Çünkü Papa'nın ısrarlı tutumu sonucunda, Doğu'ya yeni bir Haçlı seferi başlamıştı ve hemen herkes Doğu'ya gitmeye hevesliydi.

Simon artık gönüllü bulmakta zorlanıyordu. Paralı askerler ise güvenilmezdi. Bu arada Toulouse kontu VI. Raymond da Papa ile ilişkilerini düzeltmeye gayret ediyor ve oğlu ile birlikte geniş arazisinde dolaşarak Haçlılara boyun eğmiş şehir, köy ve kalelerinin halkını yeniden kazanmaya çalışıyordu.

Bu sırada 19 yıl önce oğlunun doğduğu şehir Beaucaire'den -1215'de Haçlıların eline geçmişti- oğlu VII. Raymond'a, kapılarını ona açmaya hazır oldukları haberi ulaştı. Toulouse birlikleri derhal şehri kuşattı; Haçlı garnizonu kaleye çekildi. Simon ile kardeşi Guy ve diğer ileri gelenler süratle kalenin yardımına koştular ama başarı elde edemediler.

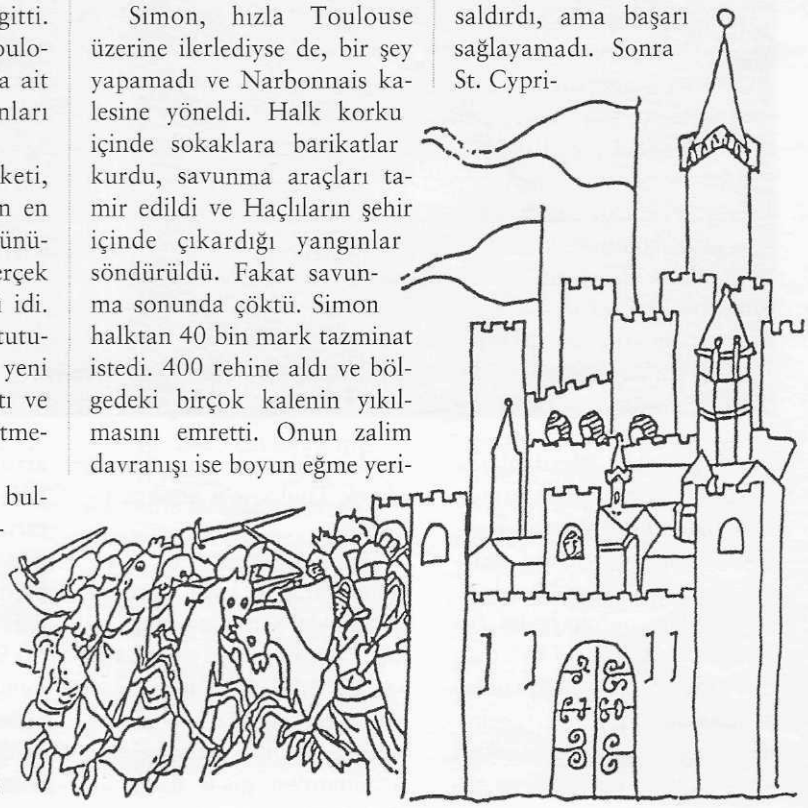
Üç ay süren kuşatmadan sonra, Ağustos 1216'da garnizona serbestçe çıkıp gitme izni verildi. Güney güçlerinin Beaucaire'deki başarısı zincirleme reaksiyon gösterdi:

Simon ve adamlarına hiç güvenmeyen şehir, kasaba ve köyler zamanla kuzeylilerin işgaline karşı muhalefete başladılar. Güneyli asiller tekrar Toulouse kontunun etrafında toplandı.

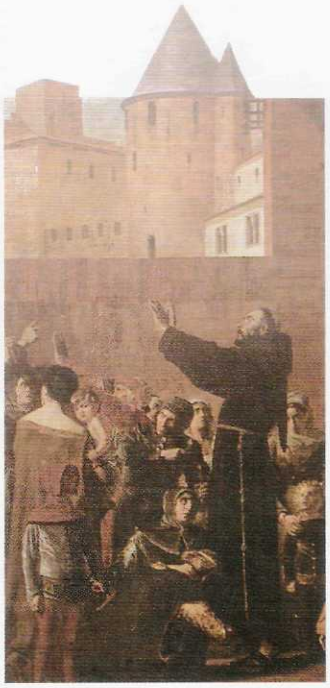
Simon, hızla Toulouse üzerine ilerlediyse de, bir şey yapamadı ve Narbonnais kalesine yöneldi. Halk korku içinde sokaklara barikatlar kurdu, savunma araçları tamir edildi ve Haçlıların şehir içinde çıkardığı yangınlar söndürüldü. Fakat savunma sonunda çöktü. Simon halktan 40 bin mark tazminat istedi. 400 rehine aldı ve bölgedeki birçok kalenin yıkılmasını emretti. Onun zalim davranışı ise boyun eğme yerine daha fazla isyan getirdi.

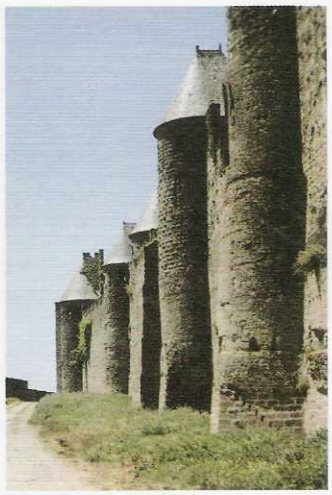

1216-17 yılı kış aylarında iki taraf da güçlerini arttırmakla uğraştı. 13 Eylül 1217 günü kont VI. Raymond kendisini destekleyen birliklerle beraber yeniden Toulouse'a girdi. Bu tarihten itibaren Toulouse direnişin merkezi oldu. Languedoc'da yeni bir vatanseverlik ve birlik duygusu en üst seviyeye çıkmıştı. Simon güneydeki birliği çökertmek için derhal Béziers üzerinden Toulouse'a gelip şehre saldırdı, ama başarı sağlayamadı. Sonra St. Cypri-

1216-1227 tarihleri arasında Roma Katolik Kilisesi'nin başında bulunan Papa III. Honorius (sağ üstte). Simon de Montfort, Toulouse'a saldırıyor: Paris'teki Ulusal Kütüphane'de bulunan bir elyazmasından hareketle, Caroline Metcalfe-Gibson'un modern çizimi (sağda).

Fransız ressamı Jean-Paul Laurens'in 'Carcassonne Kurbanları' adlı tablosundan bir detay (en solda). Carcassonne'da kale duvarlarının bugünkü görüntüsü (ortada). Lavaur Katedrali (solda).

en'e saldırdı, yine başarısız kaldı.

Bu arada bir heyet kral Philippe Auguste'ten askerî yardım istemek için kuzeye gitti. Yeni Papa III. Honorius (1216-27) da Toulouse ve diğer şehirlere mektuplar yazarak isyan hareketlerinden vazgeçmelerini bildirdi. Aragon kralı Jaime'den de isyancılara yardım etmemesi istendi.

Simon ikinci defa güney şehirlerine yüklendi. St. Cyprien'i işgal etti. Fakat savaş sürdü. Sadece güneylilerin değil, Haçlıların da kayıpları büyüktü. Toulouse kuşatması sırasında, 25 Haziran 1218'de Simon de Montfort öldü. Liderlik oğlu Amaury'e verildi. O, babasının yanında sayısız sefere katılmış, tecrübeli bir askerdi; ama babasının elinden düşen kılıcını alıp taşıyacak gücü yoktu.

Simon'un Güney Fransa'da kurduğu düzen hemen gevşeyip dağılmaya yüz tuttu. Amaury savaş yorgunluğunun ve para sıkıntısının yanı sıra, güneyli asillerin hoşnutsuzluğu yüzünden de zor durumdaydı. Toulouse kuşatmasını kaldırıp Carcassonne'a çekildi. Fakat 40 günlük Haçlı seferine katılan pek çok kuzeylinin çekip gitmesini önleyemedi.

Papa III. Honorius, babasının zaptettiği toprakları elde tutulabilmesi için, Amaury'e devamlı destek verdi. Fransa kralını ve kilisesini ona yardım hususunda zorladı. Kralın oğlu Louis kumandasında Languedoc üzerine ikinci bir sefer düzenlemesini istedi.

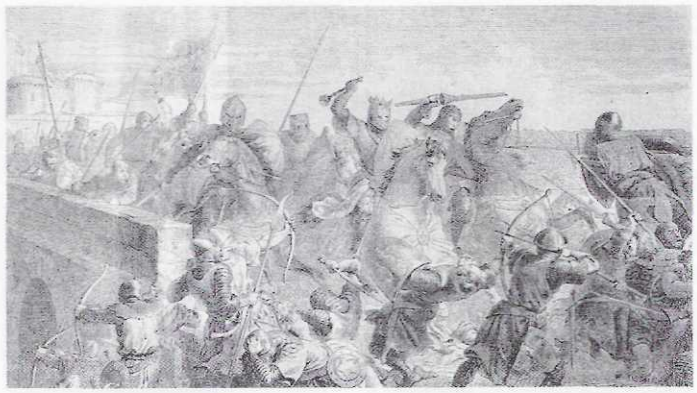

Papa'nın amacı, Toulouse kontu VI. Raymond ile oğlu VII. Raymond'un ezilmesiydi. Louis, güneye batı yoluyla indi, Marmande ve Garonne üzerinden yürüyüp Toulouse'u kuşattı. Ama kısa süre sonra kuşatmayı kaldırıp kuzeye çekildi. Amaury'nin elindeki toprakların Toulouse kontluğu etrafında toplanması ise, yavaş da olsa, devam etti.

1222'de Amaury artık perişan durumdaydı. Aynı yıl kont VI. Raymond'un ölümü de kendisine fayda sağlamadı. Topraklarını Fransa kralına devretmeyi teklif etti, ama bu da kabul edilmedi.

Albililere karşı yapılan Haçlı seferinde katliam ve işkencelere maruz kalan Kathar mezhebi mensupları, bölge halkının bir kısmı tarafından da aşağılandılar (altta). Fransa kralı VIII. Louis (solda).

Fransa kralı VIII. Louis'nin ordusu Languedoc civarında (sağda). 12 Eylül 1226: Fransa kralı VIII. Louis ve papalık elçisi Saint-Ange, Avignon'a giriyorlar (altta).

1222-25 yılları Fransa kralı ile Papalık arasında sürüp giden müzakerelerle geçti. Bu arada kral Philippe Auguste öldü ve yerini oğlu VIII. Louis aldı. Nihayet 30 Kasım 1225'de toplanan Bourges Konsili, sapkınlara destek vermeye devam ettiği iddiasıyla Toulouse kontluğunu yine mahkûm etti.

1226 Ocak ayı sonunda kral VIII. Louis, güneydeki sapkınlara karşı yapılacak Haçlı seferine kumanda edeceğini ilân etti. Papalık seferi para yardımıyla destekleyecekti. Toulouse topraklarını ele geçirmek için, kont VII. Raymond aforoz edilerek saf dışı bırakılmak istendi.

Bütün Fransa'da dolaşan vâizler herkesi bu Haçlı seferine katılmaya çağırdılar. Ordu, Bourges'da toplanıp Lyon'a ilerledi. Katılım çok fazlaydı; Güneyin pek çok asil kişisi acele krala boyun eğmeye ve Roma Kilisesi'yle barışmaya çalıştı.

Bu muazzam askerî güce karşı koyamazlardı. Haçlı ordusu Lyon'dan Avignon'a yürüdü. Şehir halkı kral ile barışmaya çalıştı, fakat kralın ordusu gelir gelmez hemen şehre saldırdı.

Avignon halkı cesurdu, tahkimat kuvvetliydi ve surlar kuşatma makinelerinin atışlarına karşı dayanıklıydı. Ne var ki, üç ay süren kuşatma sonunda yiyecek sıkıntısı savunmayı çökertti.

İki taraf arasında anlaşma yapıldı, şehir krala boyun eğdi. Fakat 9 Eylül günü şehre giren Haçlılar savunmada büyük hizmet gören paralı askerleri kılıçtan geçirdiler. Halk büyük bir katliama maruz kaldı. Bu acımasızlık sonunda dehşete düşen Provence markiliğinin tamamı ve Toulouse'un doğusunda kalan Languedoc toprakları, en küçük bir çarpışma yaşanmadan kral VIII. Louis'nin tarafına geçtiler. Böylece Kont VII. Raymond yalnız kaldı, tek başına krala karşı koyamazdı.

Bu durum daha fazla kan dökülmesini önledi. Kral güney topraklarının yüksek metbûu oldu ve idaresini 'seneschal'ler vasıtasıyla yönetmeyi tercih etti. Uzun bir kuşatma gerekeceği için, Toulouse üzerine yürümek istemedi; sağlığı bozulmuştu, kuzeye dönmek için yola çıktı. Fakat Montpensier'ye vardığında 8 Kasım 1226'da öldü. Geride 12 yaşında bir oğul Louis'yi ve çok becerikli dul bir eş Blanche de Castille'i bıraktı.

Kral VIII. Louis'nin ölümü Toulouse kontu VII. Raymond'a ve ona bağlı asillere biraz nefes aldırdı. Zira krallık Britanni, Champagne ve

Albililere karşı savaşan Haçlı ordusunun ünlü mareşali Guy de Lévis (sağ üstte). Carcassonne'un batısındaki Foix şehri de katliamlardan nasibini aldı (sağda, kentin bugünkü görüntüsü).

La Marche kontlarının isyanları ile uğraşıyordu. Güneyde olup bitenlerle meşgul olacak halde değildi.

Sonuçta, Raymond kaybettiği arazilerinin bir kısmını geri alabildi. Fakat bütün güney halkı yıllarca süren savaş ve işkencelerden son derecede yorgun düşmüştü. Fransa kralının üstün gücüne karşı duramazlardı.

Bu arada kralın güneyde bıraktığı Humbert de Beaujeu, bölgede sistematik bir imha programı başlattı. Toulouse bölgesini harap etti, Raymond onu durduracak güce sahip değildi. Nihaî zaferin krala ait olacağı anlaşılmıştı.

1227'de yeni papa IX. Gregorius (1227-41), Languedoc'da barış için çok ısrarcı oldu. Nihayet 12 Nisan 1229'da Paris Antlaşması yapıldı. Raymond krala sadakat yemini etti ve Roma Kilisesi'nin şartlarını kabul etti. Böylece aforozdan kurtuldu. Toulouse kontluğunun kuzey ve batı topraklarının bir kısmına sahip olabildi.

Ancak ölümünden sonra bu araziler mirasçılarına değil, krala devredilecekti. Bu suretle Toulouse kontluğunun hâkimi St. Gilles ailesi yok ediliyordu...

Quéribus (solda) **ve Montségur'deki** (sol altta) **Kathar kaleleri: Pirene Dağları'nın yüksek tepelerindeki bu mevkiler, Paris Antlaşması'ndan sonra da sürecek olan karışıklıklarda Kathar mezhebi taraftarlarının sığınacakları yerler olacaktı. Katharların isyanları daha 20 yıl sürecekti. 1244'ün 16 Mart'ında Montségur'da, en büyük odun yığınları, diri diri yakılacak olan Katharlar için kurulacaktı.**

İşte bu anlaşma ile Güney Fransa halkı üzerine yapılan Haçlı seferleri son buldu. Yine de VII. Raymond'a geniş arazi bırakılmıştı. Çünkü ana kraliçe Blanche de Castille istikrardan yanaydı. Başında pek çok sorun vardı: Bazı asiller isyana hazırlanıyordu, İngiltere kralı III. Henry'nin düşmanca tutumu tehdit ediciydi.

Anlaşmadan sonraki yıllarda da bölge halkı rahat bırakılmadı, kralın adamları her yerde sapkınlar arayıp durdu.

Dinî sebeplerle başladığı ileri sürülen Haçlı seferi, sonunda politik bir anlaşma ile bitti. Krallık güney topraklarının büyük kısmını hâkimiyeti altına aldıysa da, koyduğu ağır şartlara rağmen, sapkınlık saydığı bu inancı ortadan kaldıramadı.

Askerî baskı 'sapkınlığı' yer altına kaydırmış; ama yok edememişti. Sorun hâlâ çözülememişti. Ancak bundan sonra, Kilise kurallarına karşı gelenlerle mücadele etmek için, yeni bir usul icat edildi: Engizisyon! ■

14. Yüzyıl'da kaleme alınan Saint-Denis elyazmalarında III. Innocentius'un Albilileri aforoz edişi (solda).

Katharlardan İspanya Yahudilerine...

Engizisyon kurbanları

Roma Katolik Kilisesi'ne karşı gelenleri yargılamak amacıyla ortaya çıktığı ileri sürülen Engizisyon'un işkenceleri, sadece dinî alanda değil, Kilise otoritesine karşı gelen bilim adamları üzerinde de uygulandı.

EBRU ALTAN

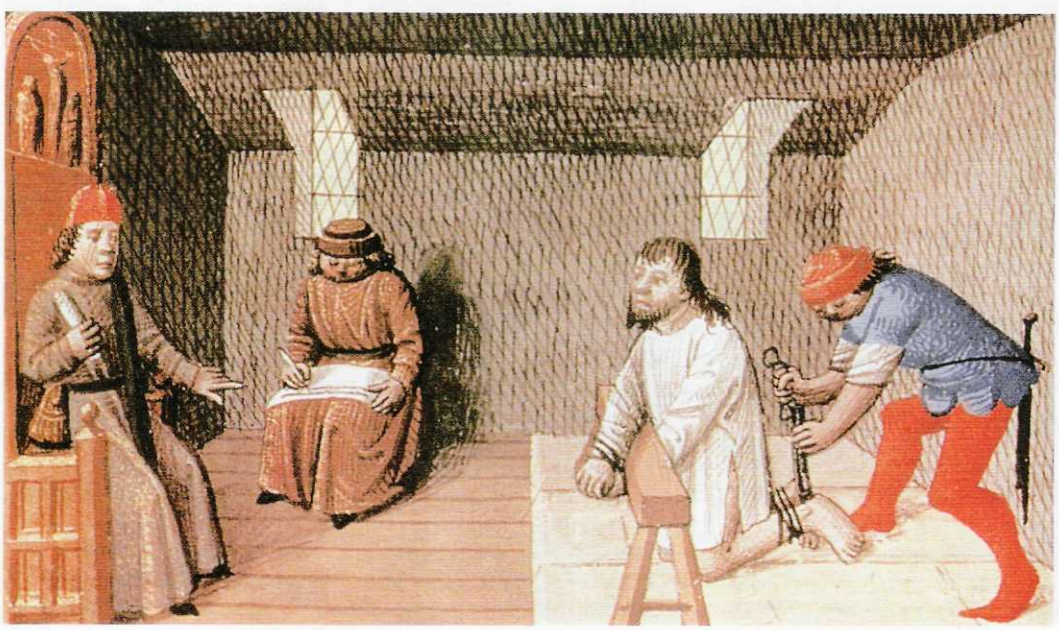
Engizisyon, Ortaçağ Hıristiyan dünyasında din sapkınlarını (heretik, râfizî) veya dinî esaslara başkaldıranları, kısmen de din değiştirip Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra, tekrar eski inançlarına dönmek isteyen Yahudileri (konvertolar) cezalandırmak için kurulmuş bir mahkemedir.

'Bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama' anlamına gelen 'Engizisyon' sözcüğü, önceleri Fransa'da duyulmaya başlandı. Daha sonraları İtalya, İspanya, Almanya, Bohemya, Macaristan, Slav ve İskandinav ülkelerine kadar yayılan Engizisyon uygulamaları, İngiltere dışında, bütün Katolik ülkeleri kapsadı.

Engizisyon özellikle, Avrupa'daki mevcut düzeni sarsmaya başlayan ve Roma Kilisesi tarafından 'sapkın' ilân edilmiş Katharlar tarikatına son vermek için kuruldu; 13. Yüzyıl boyunca da bu tarikata karşı mücadele etti.

1184'te Verone Konsili'nde III. Lucius ile İmparator I. Friedrich Barbarossa'nın sapkınlara karşı daha ciddi yaptırımlar uygulanması konusunda anlaşmaya varmalarından sonra, 4 Kasım'da ilân edilen bir kararnameyle, Engizisyon kurumunun temelleri atıldı. Bu kararname ile, her piskoposa kendi bölgesindeki sapkınları araştırmak ve sorgulamak yetkisi veriliyordu. Verona'da alınan kararlara göre, bu mezhep taraftarları aşağılanarak teşhir edilecek ve gö-

31 Mart 1492'de Yahudiler, İspanya topraklarından kovuldular: 'Büyük Engizisyoncu' Torquemada (sol sayfada) onlara karşı acımasız davrandı. Engizisyon kurumunun temellerini atanlardan biri de Alman İmparatoru I. Friedrich Barbarossa oldu (sol üstte). Engizisyon, sanığın 'suçlu' ya da 'masum' olduğuna karar verebilmek için, işkenceyi en emin yol olarak görüyordu (solda).

Engizisyon mahkemelerinin kararları sonucunda, sanıkları kırbaçla dövmeden, vücutlarını gerdirerek kemiklerini kırmaya kadar, çok farklı işkence türleri uygulanırdı (sağda ve altta).

revlerinden de uzaklaştırılacaklardı. Mallarına da el konulacak; sürgün, evden uzaklaştırma ve vatandaşlıktan çıkarılma gibi çeşitli cezalar verilecekti. Baron ve kontlarla sivil yöneticiler de bu konuda piskoposlara yardımcı olacaklardı.

Engizisyon Mahkemesi resmen Papa IX. Gregorius (1227-1241) zamanında, 1231'de kurulmuş olsa da Papa III. Innocentius (1198-1216) döneminde de Katolik inanca karşı çıkanlar hakkında soruşturmalar yapılıyor ve bu kişiler ölümle cezalandırılıyorlardı.

Bu dönemde, özellikle Yahudilere uygulanan baskılar arttı. Papa, Yahudilerin aşırı faiz ve kâr yoluyla büyük servet edindiklerini, Roma Kilisesi'ne vergi vermediklerini ve Hıristiyanları aşağıladıklarını ileri sürerek, IV. Lateran Konsili'nde Yahudiler aleyhine kararlar çıkardı.

Yine bu dönemde, Güney Fransa'daki Languedoc'ta Hıristiyanlıktan uzaklaştıkları iddiasıyla, Albililere karşı 1209'da 'Haçlı seferi' ilân edildi. Yirmi yıl süren bu dönem boyunca, çok sayıda Kathar tarikatı mensubu yakıldı; bölge halkı katliamlara uğradı.

Kasım 1220'de Almanya'da tahta çıkan, merkezî İtalya'nın büyük kısmını ve Sicilya'yı da elinde bulunduran İmparator II. Friedrich, Hıristiyanlıktan uzaklaşmayı devlete ihanetle bir tutarak, Lombardia'da suçlu bulduğu bazı kimseleri yaktırdı; bazılarının da dillerini kestirdi.

Friedrich, 'bütün çabalara rağmen bir türlü ortadan kaldırılamayan' ve artık sürekli bir 'tehlike' haline gelen Katharlar meselesiyle, doğrudan Papalık tarafından ilgilenilmesi gerektiğini düşünüyordu... Çünkü Güney Fransa, kaynakları zengin bölgelerin başında geliyordu.

Böylece 1229'da Toulouse'da toplanan bir konsilde, 'sapkınları araştırmak ve cezalandırmak için özel bir mahkeme' kurulmasına karar verildi. Buna göre, her ruhanî çevrede bir rahip ve 2-3 sivilden oluşan bir komisyon kurulacak, bu komisyon sapkınları araştıracak, tespit ettikleri bu tür kişileri piskoposa ve bölgedeki senyöre bildirecekti.

Papa IX. Gregorius, Şubat 1231'de sapkınlara karşı bir mahkeme kurulduğunu ilân etti. Aynı ay, Roma senatörü Annibeldo, bazı Kathar tarikatı mensuplarının ilk dava soruşturmalarını yaptı.

İlk olarak burada, Lâtince 'inquisitor' kelimesi 'engizisyoncu' anlamında kullanıldı. Senatör, burada sapkınların tüm mallarına el konulacağını, evlerinin de yıkılacağını, bunları ihbar etmeyenlerin pa-

Alman ressam H. Grobert'in çizgileriyle, bir Alman kentinde, Engizisyon'un emriyle, pazar yerinde uygulanan odun ateşinde yakılma cezası (sağda).

Hıristiyanlara karşı Haçlı seferinden Engizisyon'a

1233'te Papa IX. Gregorius (en solda) Engizisyon Mahkemesi'ni kurarak Hıristiyanlar arasında yayılan 'sapkın' akımlara karşı mücadeleyi başlattı. Papa, bu görevi, 1208'de Güney Fransa'da Katharlara karşı Haçlı seferi ilan eden kendinden önceki Papa III. Innocentius'tan (ortada) devralmıştı. Fransa Kralı Philippe Auguste de (sağda), Papa III. Innocentius'un bu kararına karşı yeterince direnememişti.

ra cezasına çarptırılacaklarını, bu cezayı ödemeyenlerin de sürgüne gönderileceklerini ilân etti.

Nisan 1233'te elçilerini tüm Fransa'daki sapkınları takibata almakla görevlendiren Papa, 21 Ağustos 1235'te Languedoc dışında, krallığın genel engizisyoncusu olarak tanındı.

Bu mahkemenin yargılama usulleri çok sertti. Suçlanan kişinin kendisini savunma imkânları sınırlı olduğu gibi, suçlayan tarafı öğrenmesine de izin verilmezdi.

Bu mahkemede, normalde şahitliği kabul edilmeyen hırsızlar, yalan yere yemin edenler ve aforoz edilmiş olanların da tanık olarak kabul görmesi ilginçtir...

Mahkûmiyet için iki şahit yetiyordu ve suçlu şahitlerle hiç karşılaştırılmıyordu. Engizisyon mahkemesi suçlu bulduğu kimselere, duruma göre; mallarına el koyma, aforoz, hapis, kürek cezası, ayin esnasında kırbaçlama, idam gibi cezalar verirdi. Ama en korkunç ceza, yanan odun yığınları üstünde diri diri ateşe atılmaktı.

Hafif şüpheli sanıklar, Haçlı seferine katılarak canlarını kurtarabiliyorlardı. Ağır bir suçlama söz konusu ise, yargılanan kişinin pişmanlık ifadesi vermesi halinde, ömür boyu hapisle yetinilirdi. Ancak pişmanlık duyduğunu belirtmeyen sanığa verilen ceza ateşte yakılma olurdu...

Engizisyoncu, 'sapkın' olduğu belirlenen ve 'suçunu da' ısrarla inkâr eden bir kimseyi itirafa yöneltmek için ona baskı uygulardı. Örneğin suçlu zincire vurulur, uzun süre aç bırakılır ya da uzun süre uyutulurdu. Papa IV. Innocentius zamanında, 1252'den itibaren sanığı öldürmeyecek ve sakat bırakmayacak şekilde işkence uygulanmasına da resmen izin verildi.

Hâkimler, işkence odalarında suçluyu itirafa zorlarken keşişler bu manzarayı gözlemler, orada hazır bulunan zabıt katipleri de zabıt tutarlardı. Sorgulama sonunda zanlı itirafta bulunmuşsa, mahkeme onu affetmek zorundaydı.

Dikkat çekici bir nokta da, sapkınlıkla suçlanan kişinin, ölü bile olsa, yargıdan kurtulamadığıydı: Mezardan çıkarılan ölü, suçlu bulunursa cesedi ya-

Hıristiyanlıktan uzaklaşmayı, 'devlete ihanet' ile bir tutan Alman İmparatoru II. Friedrich (sol üstte). Sorgulama sırasında işkence ve buna hâkimlerin katılması, Engizisyon mahkemelerinde yaygın bir uygulamaydı (solda).

İspanyol Engizisyon'u işkenceyi geliştiriyor

İspanya'daki engizisyona yeni işkence türleri de eklendi. Örneğin, sanığın kolları arkadan bağlandıktan sonra ayaklarına ağırlıklar asılır ve vücudu bir makarayla havaya kaldırılarak gerilir, bir süre sonra makara serbest bırakılırdı; eklemleri yerinden çıkana kadar bu işlem tekrarlanırdı *(solda; 1475 tarihli bir minyatürden)*... Sanık yine suçunu itiraf etmeyi kabul etmezse bu kez sanığın ağzına büyük hunilerle litrelerce su akıtıldıktan sonra, tahta bir tekneye yatırılır ve teknenin üzerine konan kapakla mahkûmun üzerine bastırılırdı; ardından da, ateşe duyarlı bir merhem sürülen ayakları alevlere yaklaştırılırdı... Bütün bu işkencelerden bir sonuç alınamadıysa mahkûmun hücresine gönderilen casuslar onun ağzından laf almaya çalışırlardı. Suçlarını itiraf edenler hapisle cezalandırılır, diğerleri de halk önünde kazığa bağlanarak yakılırlardı. Suçsuz da bulunsa, Engizisyon tarafından yargılanmış bir sanığın bütün malları elinden alınırdı.

kılır, bıraktığı mirasa da el konulurdu; üstelik bu kimsenin hayatta olan yakınları da, aforoz edilerek ömür boyu hapis cezasına çarptırılırlardı. Ölüler dahi 'sapkınlık' nedeniyle yargılanabiliyor; mezarlarından çıkarılan kemikleri, sokaklarda sürükleniyordu.

1235'in Ağustos ayında, fanatik bir Katolik olan Robert le Bougre, Fransa'nın genel engizisyoncusu tayin edildikten sonra, Fransa'daki Champagne bölgesinde, Katharlara karşı amansız bir baskı uyguladı.

Güney Fransa'da ise, IX. Gregorius tarafından sapkınların takibatıyla görevlendirilen Toulouse'daki Dominiken papazlar, Albililere karşı, acımasız davrandılar:

Cahors'a gelen engizisyoncuların verdiği kararla mahkûm edilenler diri diri yakıldılar. Moissac'da ise, 210 Kathar yakıldı. Toulouse'da da, mezarlarından çıkarılan Katharlar yeniden yargılandılar.

12. Yüzyıl sonlarından itibaren, Hıristiyanlıktan uzaklaşanları kazığa bağlayarak yakma şeklindeki uygulama, zamanla Yahudilere de tatbik edildi: 1288'de Fransa'daki Yahudiler ilk defa kitle halinde kazıklara bağlanarak yakıldılar.

Engizisyon, 14. Yüzyıl'da Fransa'da Kral IV. Philippe tarafından Templier tarikatına karşı etkili bir araç olarak kullanıldı. Ekim 1307'de Fransa'daki tarikat mensupları dinî sapıklık suçlamasıyla tutuklanarak Engizisyon mahkemesinde yargılandılar.

Bu tutukluların çoğu baskı ve işkence altında suçlarını kabul ederek itirafta bulundular. Bu sorgulamalar sırasında, 34 tarikat üyesi işkence altında öldü. Tarikatlarını savunmak için daha sonra itiraflarını geri almış olan 54 Templier Şövalyesi de, yalan yere yemin etmek ve sapkınlığa geri dönmekten suçlu bulundukları için, yakılarak öldürüldüler. İtiraflarını doğrulayıp pişmanlıklarını dile getirenler bağışlandılar.

Tarikatın son büyük üstadı Jacques de Molay'ın cezası ise, kazığa bağlanarak yakılmak oldu (1314).

Engizisyon, en yoğun bir biçimde ve en uzun süre, etkinliğini İspanya'da gösterdi. 1478'de yeniden kurulan ve doğrudan krala bağlanan İspanyol Engizisyon'u, Hıristiyanlıktan uzaklaşanları, Hıristiyanlaştırıldıktan sonra tekrar eski dinlerine dönmek isteyen Yahudileri ve Müslümanları he-

Kopernikus'un (sağ üstte) evren teorisini açıkça savunan İtalyan filozof Giordano Bruno (sağda) 17 Şubat 1600'de Roma'daki Çiçek Meydanı'nda diri diri yakılır. Bruno'nun bugün Çiçek Meydanı'nda yükselen heykelinin kaidesindeki röliyef, bu yakılışı temsil eder (en sağda).

def aldı.

1492'den itibaren Yahudiler, Hıristiyanlığı kabul etmek veya sürgüne gönderilmek arasında bir tercih yapmak zorunda bırakıldılar. Bu yüzden 1492'de, 200 bine yakın Yahudi, İspanya'yı terk etmek zorunda kaldı.

1501'de Gırnata'da, 1502'de Castille'de, ardından Aragon ve Katalanya krallıklarındaki Müslümanlar için de aynı zorlama söz konusu oldu: 1481-1517 yılları arasında 13 binden fazla insana diri diri yakılma cezası uygulandı. 200 bin kişi de çeşitli cezalara çarptırıldı. 1559 ve 1560'lı yıllarda ise Luthercilerin çoğu Sevilla ve Valladolib şehirlerinde yakıldılar.

1532'de Portekiz'de de Engizisyon uygulaması başlamıştı. 1683'de Lizbon'da Engizisyon'un, Hıristiyanlıktan ayrılmakla suçlanan kimselerin çocuklarının ellerinden alınmasına ve Katolik inanca uygun olarak yetiştirilmesine karar vermesi, çok acımasızca bir uygulama oldu.

Kilise'ye karşı gelenleri yargılamak amacıyla ortaya çıktığı ileri sürülen Engizisyon uygulamaları, bütün Ortaçağ boyunca sadece dinî alanda değil, siyasî, sosyal, ekonomik amaçlı birçok olayda da, araç olarak kullanıldı.

Fransa Kralı IV. Philippe (solda ve en soldaki minyatürde), 18 Mart 1314'te, Templier Tarikatı'nın son büyük üstadı Jacques de Molay'ın kazığa bağlanarak yakılışını izliyor. Engizisyon işkenceleri sırasında 'suçunu itiraf edenler' kadar işkence sırasında ölenler de oluyordu (altta).

Katolik Kilisesi'nin inançlarına aykırı gelişen ve kilisenin otoritesini zedeleyen pozitif düşünce de bu vahşetten nasibini aldı.

Örneğin, Kopernikus'un fikirlerini savunan İtalyan filozof Bruno, evrende dünyadan başka birçok gezegen bulunduğunu söyleyerek, "İncil'e aykırı bir biçimde" düşünecek ve Engizisyon tarafından yapılan bütün işkencelere rağmen, düşüncesinden vazgeçmeyerek 1600 yılında, Roma'daki Çiçek Meydanı'nda yakılacaktı.

1633'de de yine İtalyan filozof Galileo Galilei, güneşin evrenin merkezinde olduğunu savunduğu için, Engizisyon tarafından yargılanacak; ancak fikirlerinden taviz vererek idamdan kurtulacaktı... ■

Çelebi Mehmed dönemi

Osmanlı, 1402'de Ankara Savaşı ile Timur'dan yediği darbe sonucu, büyük bir sarsıntı geçirir. Şehzadeler 11 yıl boyunca birbirleriyle savaşırlar. Sonunda kardeşlerini alt ederek Osmanlı tahtına çıkan Çelebi Mehmed, devleti toparlar.

ERHAN AFYONCU

1. Ankara Savaşı sonrasında devlet nasıl bölündü?
2. Orta Anadolu'da neyin mücadelesi verildi?
3. Çelebi Mehmed tahta nasıl geçti?
4. Anadolu beylikleriyle nasıl mücadele etti?
5. Çelebi Mehmed Rumeli'de neler yaptı?
6. Şeyh Bedreddin İsyanı nasıl bastırıldı?
7. Şehzade Mustafa nasıl durduruldu?
8. Timurlular devletiyle ilişkiler nasıldı?
9. Çelebi Mehmed'in ölümü nasıl gizlendi?
10. Çelebi Mehmed'in tarihteki önemi nedir?

1 Ankara Savaşı sonrasında devlet nasıl bölündü?

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bir minyatürde, Çelebi Mehmed, elinde 'kızıl elma' ile (üstte). Ricault'nun kitabından, Yıldırım Bayezid'in diğer oğulları: Emir Süleyman (sağ üstte), Musa Çelebi (ortada) ve İsa Çelebi (sağda).

Küçük yaşta ölenler haricinde, Yıldırım Bayezid'in yedi oğlu vardı. Oğullarından Ertuğrul, daha önce ölmüştü. Sultan Bayezid, Ankara Savaşı'nda esir düşüp kısa bir süre sonra da ölünce, arkasında Süleyman, İsa, Musa, Mustafa, Mehmed ve Kasım adlarında altı oğlu kaldı.

Ankara Savaşı'nın kaybedildiğini anlayan şehzadelerin bir kısmı, adamlarıyla birlikte savaş alanından kaçtılar. Yıldırım'ın büyük oğlu Emir Süleyman, veziriazam Çandarlı Ali Paşa ve diğer devlet ileri gelenleriyle başkent Bursa'ya gelmiş ve buradaki devlet hazinesi ile arşivini alarak Anadoluhisarı'na geçmişti.

Rumeli'deki Osmanlı topraklarının bir kısmını Bizans'a bırakarak anlaşan Emir Süleyman önce Gelibolu'ya, ardından da Edirne'ye gitti. Emir Süleyman, Edirne'de hükümdarlığını ilan etti. Fakat Anadolu'da da Şehzade İsa ve Mehmed Çelebi vardı. İsa Çelebi, Bursa'yı ele geçirmişti. Mehmed Çelebi de Amasya, Sivas ve Tokat civarlarına hakim olmuştu.

Yıldırım'ın Mustafa ve Musa isimli oğulları Timur'a esir düşmüş, en küçük oğlu Kasım da Emir Süleyman tarafından Bizans'a rehin olarak

verilmişti.

Çelebi Mehmed, Ankara Savaşı'nın kaybedildiğini görünce, maiyyetiyle, valilik yaptığı Amasya'ya kaçmıştı. Bu sırada 15 yaşında olan Çelebi Mehmed, asker ve devlet imkânları bakımından, diğer kardeşlerine nazaran en zayıf durumda olanıydı. Fakat zekası, mücadele azmi ve diplomasi yeteneğiyle, tahta tek başına çıkmayı başardı.

2 Orta Anadolu'da neyin mücadelesi verildi?

Çelebi Mehmed babasının sağlığında, Haziran 1399'da Amasya, Tokat ve Sivas'ı içine alan bölgeye gönderilmişti. Ankara Savaşı sonrasında, valilik bölgesine gelen Çelebi Mehmed, Amasya ve Tokat civarındaki Türkmenlerle mücadele etti.

Kara Devletşah, İnaloğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, Mezid Bey, Kubadoğlu ve Taşanoğulları gibi Türkmen beyleri, Timur istilasından sonra bölgede kendi egemenliklerini kurmaya çalıştılar. Fakat Çelebi Mehmed hepsini mağlup ederek, onlara hükümranlığını kabul ettirdi. Karşılığında da, Türkmen beylerinin topraklarını mülk timar olarak verdi.

3 Çelebi Mehmed tahta nasıl geçti?

Çelebi Mehmed, Yeşilırmak bölgesinde iken, Edirne'de tahta çıkan ağabeyi Emir Süleyman'a boyun eğer gibi göründü. Bu sırada, İsa Çelebi de Bursa ve civarına egemendi.

İsa Çelebi, Mehmed Çelebi'nin Anadolu'yu paylaşma önerisini kabul etmeyince, iki kardeş Ulubat civarında savaştı. Mehmed Çelebi kardeşini mağlup edip, 1404'te Bursa'ya girerek hükümdarlığını ilan etti.

İsa Çelebi, Emir Süleyman'dan yardım alıp yeniden Mehmed Çelebi'nin karşısına çıktıysa da, bir kez daha yenildi. Daha sonra da yakalanarak öldürüldü. İsa'nın öldürülmesiyle Menteşe, Aydın gibi beylikler, Anadolu'ya egemen olan Çelebi Mehmed'in hükümdarlığını tanıdılar.

Anadolu'daki durumu takip eden Emir Süleyman, kardeşinin fazla güçlenmemesi için harekete geçerek Bursa'yı alıp, Ankara'ya doğru ilerledi. Çelebi Mehmed ağabeyinin karşısında duramadı.

Çelebi Mehmed bir yıl

Yıldırım Bayezid'in (solda) yedi oğlundan biri de Çelebi Mehmed (en solda) idi: Hayatı mücadele ile geçen ve tam 24 savaşa giren Çelebi Mehmed Sultan öldüğünde, vücudunda 40'a yakın yara izi olduğu söylenir...

Ankara Savaşı döneminde, Yıldırım Bayezid'in şehzadelerinin kaçış yönlerini gösteren harita (solda).

Anadolu'daki beylikler arasındaki çatışmaları temsil eden Batı kaynaklı bir çizim (sağda). Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Fransız kaynaklı bir kitaptan, Emir Süleyman (sağda, ortada) ve Musa Çelebi (en sağda) portreleri.

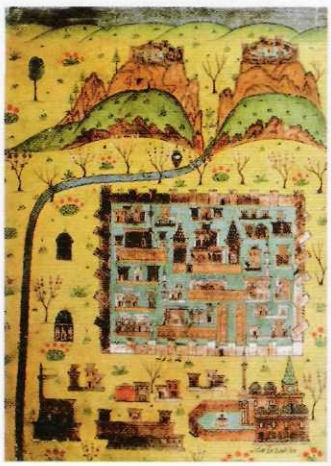
sonra, Yenişehir'de tekrar Emir Süleyman ile karşılaştı, ancak yine yenildi. İçinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için Karaman Beyliği'ne sığınmış olan Musa Çelebi'yi yanına çağırdı ve bir miktar asker vererek kardeşini Rumeli'ye geçirdi.

Musa Çelebi uzun mücadelelerden sonra, 17 Şubat 1411'de Edirne'yi ele geçirdi. Şehirden kaçan Emir Süleyman, Düğüncü Köyü'nde yakalanarak öldürüldü. Musa Çelebi, kardeşinin desteğiyle başarıya ulaşmış olmasına rağmen, kendi hükümdarlığını ilan etti.

Bizans'ın yardımını alarak Rumeli'ye geçen Mehmed Çelebi, Musa Çelebi karşısında mağlup oldu. Fakat Rumeli beylerinin Musa Çelebi'den uzaklaşması üzerine, Rumeli fatihlerinden Evrenos Gazi'nin desteği ile tekrar Rumeli'ye geçen Çelebi Mehmed, üzerine gönderilen kuvvetleri yenerek Edirne'ye doğru yürüdü.

Durumun vahametini gören Musa Çelebi de şehirden ayrılarak Filibe civarına gitti. Sonunda iki kardeşin orduları Sofya'nın güneyinde Çamurlu Ova'da karşılaştılar. Musa Çelebi mağlup oldu ve yaralı olarak savaş alanından kaçtı. Fakat kısa bir süre sonra yakalanarak, 15 Temmuz 1413'te boğduruldu. Mehmed Çelebi de, Edirne'de Osmanlı tahtına çıktı.

Matrakçı Nasûh'un çizgileriyle Konya (sağda). Batı kaynaklı bir gravürde, Ankara Savaşı sonrası, Yıldırım Bayezid, demir kafeste (en sağda). Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yenen Timur'un Semerkant kaynaklı çağdaş bir portresi (sağ üstte).

4 Anadolu beylikleriyle nasıl mücadele etti?

'Fetret Devri' diye adlandırılan ve Osmanlı açısından 'kayıp bir dönem' sayılacak bu devirde, Anadolu beylikleri kargaşadan kazançlı çıktılar. Yıldırım tarafından ilhak edilmiş olan Aydın, Saruhan, Hamid, Germiyan, Menteşe gibi beylikler Ankara Savaşı'ndan sonra, tekrar bağımsızlıklarını kazandılar.

Çelebi Mehmed tahta çıkınca Sırbistan, Eflak, Mora prenslikleri ile Bizans, Osmanlı'nın egemenliğini ve vergi ödemeyi kabul ettiler.

Sultan, Balkanlar'da durumunu sağlamlaştırınca, Ankara Savaşı'ndan sonra canlanan Anadolu beyliklerini tekrar itaat altına sokmak için harekete geçti: Fetret Devri'nin önemli simalarından İz-

Çelebi Mehmed (en solda). **Eflak voyvodası Mircea** (solda). **Macar kralı Sigismund** (sol altta).

mir beyi Cüneyd Bey, beyliğini tekrar canlandırmıştı. Çelebi Mehmed, 1414'te Cüneyd Bey'i yenerek bütün Batı Anadolu'da Osmanlı egemenliğini yeniden kurdu.

Osmanlı sultanı, kardeşi Musa Çelebi ile mücadelesi sırasında Bursa'yı kuşatıp tahrip eden Karamanlıları cezalandırmadan önce, Karadeniz'in kuzeyindeki Candaroğulları'nın üzerine yürümek niyetindeydi. Fakat Candaroğulları Osmanlı egemenliğini tanıyınca, Çelebi Mehmed, Karaman'a sefere çıktı.

Osmanlı kuvvetleri Mart 1415'te Konya'yı kuşatınca Karamanlılar, barış istediler ve yapılan antlaşmayla, İsparta ve civarı ile Saidili, Osmanlı topraklarına katıldı. Çelebi Mehmed, 1417'de tekrar Karaman üstüne sefere çıkarak Kırşehir ve Niğde'yi ilhak etti.

5 Çelebi Mehmed Rumeli'de neler yaptı?

Osmanlı sultanı, Batı Anadolu seferi sırasında kendisine itaat etmeyen Kiklat Adaları'na Çalı Bey komutasında bir donanma gönderdi. Bunun üzerine harekete geçen Venedik donanması, 1416'da, Gelibolu'da Osmanlı donanmasını imha etti.

1419'da ise Çelebi Mehmed, Balkanlar'da Osmanlı egemenliğini tehlikeye sokan ve Macar kralı Sigismund tarafından desteklenen Eflak voyvodası Mircea üzerine sefere çıktı. Mircea, Osmanlı ordusuna karşı koyamayarak teslim oldu. Eflak meselesi yüzünden Osmanlı ile Macarlar karşı karşıya geldiler. Osmanlı, Severin Kalesi'ni Macarlardan aldı. Bunu üzerine bizzat sefere çıkan Macar kralı Sigismund, Niş ile Niğbolu arasında Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.

6 Şeyh Bedreddin İsyanı nasıl bastırıldı?

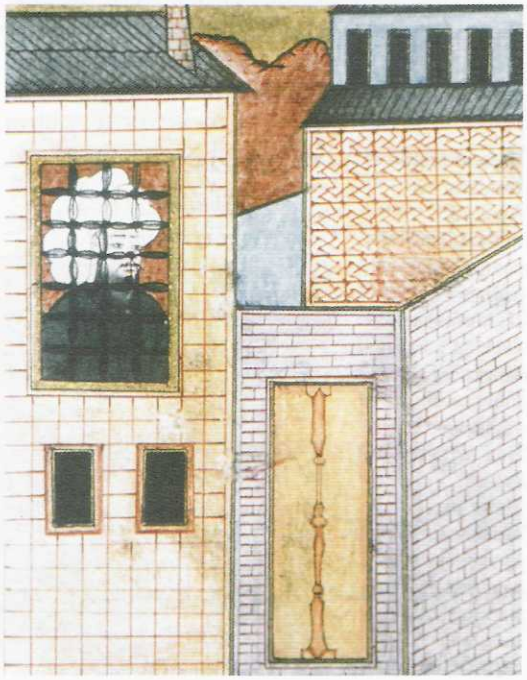
Musa Çelebi, Edirne'de idareyi ele geçirdiğinde, dönemin önemli bilginlerinden Şeyh Bedreddin'i kazasker olarak tayin etmişti.

Çelebi Mehmed kardeşini mağlup edince, Şeyh Bedreddin'i görevinden aldı, maaş bağlayarak İznik'e sürdü. Şeyh Bedreddin ise, Börklüce Mustafa'yı Aydın ve civarına gönderdi. Börklüce Mustafa, geniş bir taraftar kitlesi toplayınca, devlet için tehlike oluşturdu.

Durumun farkına varan Şeyh Bedreddin, İznik'ten ka-

Venedik donanması, Gelibolu'da 29 Mayıs 1416'da Osmanlı donanmasını imha eder; Çalı Bey de şehit düşer (sol altta). **Tercüme-i Şakayik-ı Numâniyye'den bir minyatür: Şeyh Bedreddin hapiste** (altta).

Limni Adası'nın bugünkü görüntüsü (sağda). **Çelebi Mehmed'in Timur'a bağlı olduğu dönemde, Bursa'da iki hükümdarın adına basılmış sikke** (en sağda). **Silsilename'deki bir minyatürde Çelebi Mehmed Sultan** (sağda, ortada). **Çelebi Mehmed, Bursa'da Yeşil Türbe'ye gömüldü** (sağda, en altta).

çıp Kastamonu'ya gitti. İsfendiyaroğullarından destek bulamayınca Rumeli'ye geçti.

Osmanlı kuvvetleri harekete geçerek Karaburun'da bulunan Börklüce Mustafa ve Manisa civarında bulunan Torlak Kemal'i mağlup ettiler. Bayezid Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri de Şeyh Bedreddin'in çevresindeki kuvveti dağıtıp şeyhi ele geçirdiler.

Çelebi Mehmed Sultan, ulemalardan bir meclis kurarak Şeyh Bedreddin hakkında karar vermelerini istedi. Ulema, Şeyh Bedreddin'in öldürülmesine karar verdi ve Bedreddin Simavî, 18 Aralık 1416'da Serez'de asıldı.

7 Şehzade Mustafa nasıl durduruldu?

Fetret Devri, görünüşte, 1413'te noktalanır... Oysa, Timurlu hükümdarı Şahruh, Yıldırım'ın, Ankara Savaşı'nda esir düşen oğlu Mustafa Çelebi'yi serbest bırakınca, taht mücadelesi yeniden başladı.

Mustafa Çelebi, 1415 başlarında Trabzon'daydı. Rumeli'ye geçerek Mehmed Çelebi'ye karşı taht mücadelesine girdi. Niğbolu sancakbeyliği yapan Aydınoğlu Cüneyd Bey de Mustafa Çelebi'ye destek verdi.

Mustafa Çelebi, 1416'da Selanik taraflarında Mehmed Çelebi ile yaptığı savaşı kaybedince Bizans'a sığındı ve Osmanlı tahtı için bir tehdit unsuru olarak kaldı. Çelebi Mehmed, ağabeyinin Bizans'ta tutulması karşılığında, yıllık 300 bin akçe vermeyi kabul etti. Mustafa Çelebi, Çelebi Mehmed hayatta olduğu müddetçe Bizans tarafından Limni Adası'nda tutuldu.

Hükümdarlığının son yılını hastalıklarla geçiren Çelebi Mehmed'in en büyük amacı, oğlu Murad'ı tahta sağ salim geçirmekti. Bizans'ın elinde bulunan ağabeyi Mustafa, oğlu için tehlikeli bir rakipti.

Bu yüzden devlet adamları, Şehzade Mustafa'nın Yıldırım'ın gerçek oğlu olmadığı, 'düzmece' bir şehzade olduğu dedikodusunu yaydılar. Böylelikle, Mustafa Çelebi'nin taht üzerindeki meşruiyetini ortadan kaldırmak istiyorlardı.

8 Timurlular devletiyle ilişkiler nasıldı?

Çelebi Mehmed tam her şeyi yoluna koymuştu ki, Timurlu tehlikesi tekrar kapıyı çaldı. Timur'un oğlu Şahruh babasının ölümünden sonra, ülkesinin doğusunda egemenliğini kurup batıya yöneldi.

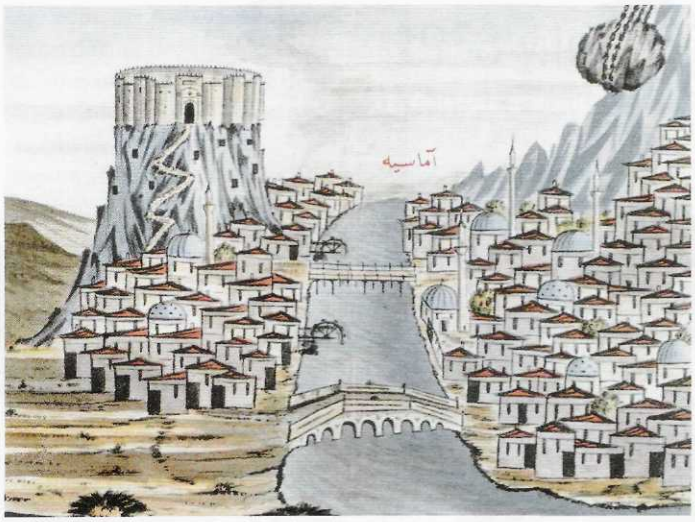
Timur'un Anadolu'da tesis ettiği statükoyu Mehmed Çelebi'nin bozmasına kızmıştı. Osmanlı sultanına yazdığı mektupta, "Töre-i İlhani'ye aykırı olarak, kardeşlerini niçin öldürdüğünü" sordu.

Çelebi Mehmed, Şahruh'a verdiği cevapta nasihatlerini kabul ettiğini ancak atalarının problemlerini tecrübeyle çözdüklerini, bir ülkede iki hükümdarın barınamayacağını, Osmanlı devletinin bölünmesinin düşmanlarının işine yarayacağını ve "İslâm topraklarının Hıristiyanların eline geçtiğini, düşmanlarının daima fırsat kolladığını" söyledi.

Şahruh'un, 1419'da batıya sefer hazırlıklarına başlaması, Osmanlı'yı telaşlandırmıştı.

Sefaretname-i İran'dan bir Amasya minyatürü (sağ sayfada, üstte). **Sultan II. Murad'ın Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir yağlıboya tablosu** (sağ sayfada, ortada). **Timur'un ordusunu, Osmanlı kuvvetlerine karşı saldırıda gösteren Batı kaynaklı bir gravür** (sağ sayfada, altta).

Şahruh, Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra da, Çelebi Mehmed'e bir mektup göndererek, Karakoyunluları Osmanlı topraklarına kabul etmemesini istedi. Osmanlı sultanı, Şahruh'a itaat etmekten başka bir yol bulamadı.

9 Çelebi Mehmed'in ölümü nasıl gizlendi?

Oğlunun tahta çıkışını temin etmek için, devlet adamlarına çok iyi davranan Çelebi Mehmed, Bizans'la da Mustafa Çelebi'yi bırakmaması için bir antlaşma yaptı. Çelebi Mehmed'in 4 oğlu vardı. Büyük oğlu Murad, Amasya'da; yaşça daha küçük olan Mustafa Çelebi de Hamidili'nde, yani İsparta'da sancak beyi idiler.

Çelebi Mehmed'in diğer iki oğlu Yusuf ve Mahmud ise, babalarının ölümünde çok küçüktüler. Çelebi Mehmed'in vasiyeti; yerine büyük oğlu Murad'ın geçmesi, Mustafa Çelebi'nin Anadolu'yu idare etmesi ve en küçük iki oğlunun da hayatta kalabilmeleri için Bizans'a gönderilmesi yolundaydı.

Çelebi Mehmed, Haziran 1421'de 35 yaşındayken vefat etti. Sultanın ölümünün açıklanması son derece tehlikeli bir duruma yol açabilirdi. Bizans'ın elinde bulunan Yıldırım'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın durumu haber alıp, harekete geçmesinden korkuluyordu.

Bu yüzden Çelebi Mehmed'in Edirne'deki ölümü devlet adamlarının gayretleriyle 42 gün saklandı.

II. Murad, 1421'in Temmuz ayı sonunda, Bursa'da tahta geçtiğinde 18 yaşında bir gençti. Amcası Mustafa Çelebi yüzünden devlet ileri gelenleri başkent Edirne'ye gidip cülûs merasimi yapmak yerine, zaman kaybetmeden, II. Murad'ı Bursa'da tahta çıkardılar.

10 Çelebi Mehmed'in tarihteki önemi nedir?

Tarih kitapları, Çelebi Mehmed'i "devletin bâni-i sânisi", yani "ikinci kurucusu" olarak gösterir. Gerçekten de yaptığı işler incelendiğinde, Çelebi Mehmed'in bu sıfatı hak ettiği görülür. Çelebi, Osmanlı devletinin parçalanmasını önleyerek, devletin birliğini sıkı bir şekilde yeniden tesis etti.

Fetret Devri sırasında 'Sultan' ünvanını alan tek şehzade Çelebi Mehmed idi. Bu ünvanı 1407'den önce almıştı: Bu tarihlerde sultan ünvanını alması, Çelebi Mehmed'in vizyonunun genişliğini gösterir. ■

BİBLİYOGRAFYA

- Halil İnalcık, "Mehmed I", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVIII, 391-394
- Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", Osmanlı, I (Ankara 1999), s. 37-132
- Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", TDV İslâm Ansiklopedisi, V, 331-334
- Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982
- İsmail Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447), Ankara 1994
- Feridun Emecen, "Cüneyd Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi, VIII, 122
- İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I, İstanbul 1971
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, Ankara 1988
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mehmed I", İslâm Ansiklopedisi, VII, 496-506
- Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", Türkler, IX, Ankara 2002, s. 221-251

Abdülmecid Efendi

Bağlarbaşı'ndaki Abdülmecid Efendi Köşkü'nün restorasyonunu gerçekleştiren yüksek mimar Dr. Sinan Genim, 'Reddedilmiş geçmiş, geleceği gölgeler' derken, belki de bu onarımın bir başlangıç olmasını da diliyordu.

ERKAN BORA

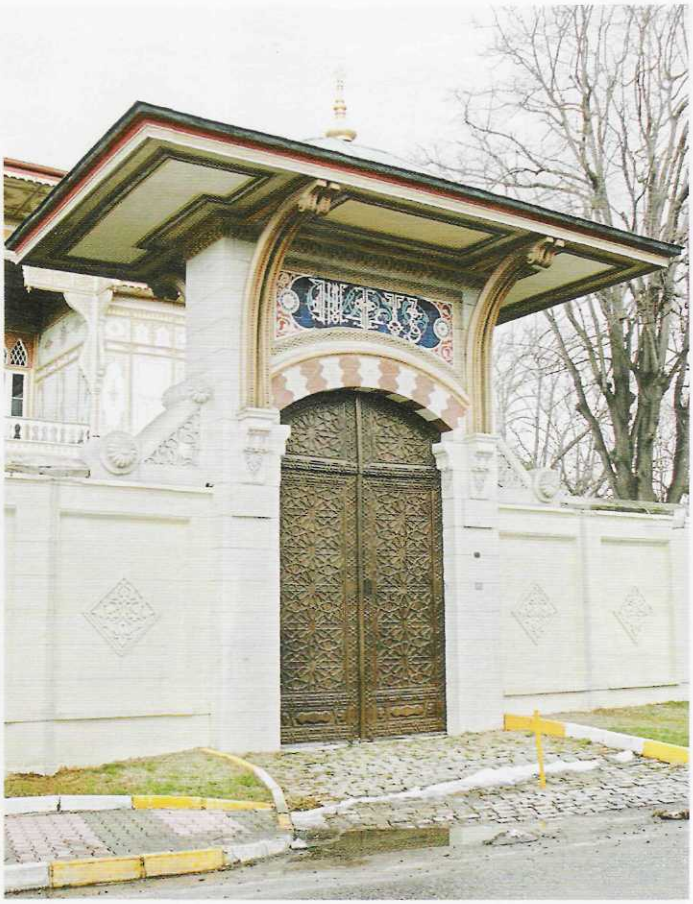
Bağlarbaşı Korusu içindeki Abdülmecid Efendi Köşkü'nün kuzeye bakan girişi (üstte).

Bağlarbaşı'nda, Kuşbakışı Sokağı No. 18'de bulunan Abdülmecid Efendi Köşkü'nü, zamana ve ilgisizliğe karşı gösterdikleri direnç rağmen gün geçtikçe sayıları azalan, bakıma ve korunmaya muhtaç eski İstanbul köşklerinin en ihtişamlılarından biri saymak yerinde olur.

Köşk, Nakkaştepe'ye ve Beylerbeyi'ne doğru alçalan hafif meyilli ve 200 dönüme yakın bir arazi üzerindeki koruluğun içinde bulunmaktadır. Çok sayıda değerli ağaç ve bitkiyi barındıran, etrafı da yüksek duvarlarla çevrili olan bu arazi, daha önce Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın mülkiyetindeydi. Yapı, muhtemelen 19. Yüzyıl'ın sonlarında İsmail Paşa tarafından 'Av Köşkü'

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

Köşkün güneyindeki ana girişe açılan bahçe kapısı (solda). Köşkün, güneydeki bahçe kapısına bağlanan ana girişi (sol altta).

Köşkü

olarak yaptırılmıştır.

Dönemin tanınmış mimarı Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan ve halen mevcut olan bu bina, büyük bir yazlık köşk olarak planlanan kompleksin selamlık bölümüdür. Ahşap harem dairesi ve müştemilat niteliğindeki bazı yapılar günümüze kadar gelememiştir.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, İbrahim Paşa'nın oğlu olan İsmail Paşa, Viyana ve Paris'te eğitim görmüştür. Sultan Abdülaziz'in emriyle valiliğin babadan oğula intikal etmesini sağlayan İsmail Paşa, böylece Hıdiv unvanını alan ilk vali olarak Mısır'ın içişlerinin yönetiminde bağımsızlık kazanmıştır.

İsmail Paşa'nın 1895 yılında ölümü ile oğullarından Mahmud Hamdi Paşa'ya intikal eden köşk, Sultan Abdülhamit tarafından bedeli Hazine-i Hassa'dan ödenmek suretiyle satın alınır ve amcazadesi Şehzade Abdülmecid Efendi'ye tahsis edilir.

Osmanlı hanedanının son veliahdı ve son halife olan Ab-

Köşkün güney cephesindeki ana giriş (sağda): Dışa taşkın saçakları, altındaki 'hayat' bölümü ve hem bu bölümde, hem de saçaklarda yer alan yoğun kalemişi süslemeleriyle bu girişin, abidevî bir havası vardır. Ana girişin havuzlu sofaya açılan ahşap kapısı (en sağda).

dülmecid Efendi, 'Mecid Efendi' olarak da anılır. Sultan Abdülaziz ile Hayrânıdil Kadın'ın oğlu olarak 1868 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda doğan Abdülmecid Efendi, Osmanlı hanedanının tek ressam üyesidir ve döneminin Türk ressamları arasında yer almıştır.

Abdülmecid Efendi, bir hanedan üyesi olmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun çetin siyasal ve ideolojik sorunlarla çalkalandığı süreç içerisinde bile, modernleşmeyi ilke edinebilmiş bir sanatçıdır. Günsel Renda'nın da vurguladığı gibi, Mecid Efendi, İslâm gelenekleriyle Batı bireşiminin sağlanabileceğini öngören gerçek bir aydındır.

Yaşadığı mekânlarda resim atölyeleri oluşturan Abdülmecid Efendi, İstanbul'da bulunduğu dönemde, yapıtlarının çoğunluğunu Bağlarbaşı'ndaki köşkünde yapmıştır. Resimle ilişkisini ise, ömrünün sonuna kadar (ölümü, Paris 1944) sürdürür.

Hareket noktasını geleneksel Türk sivil mimarisinden alan ve kabaca orta sofalı bir plan şeması gösteren köşk, dönemin -abartılı bir sentezle ifadesini bulmuş- anıtsal mimarî çabasının en görkemli örneği olarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Daha giriş kapısında göze çarpan abidevî düzenleniş, cesur bir tasarımın yapıya kazandırdığı farklılığa ve estetik uyuma ziyaretçileri hazırlar gibidir. Köşkün selamlık kapısı olan bu kapı, belki de İstanbul'daki en muhteşem kasır

Köşkün ana giriş kapısının açıldığı zemin kattaki sofa (sağda): Buradaki mermer havuz, bir dönem sökülerek Sait Halim Paşa korusuna götürülen ve 1990'da geri getirilerek, eski yerine monte edilen havuzdur.

kapılarından biridir.

Osmanlı mimarisindeki batılılaşma hareketiyle kullanımı yaygınlaşan ve eteklere doğru gittikçe açılarak geniş bir saçak oluşturan çatısı, konut mimarisinde pek görülmeyen bir biçimde, kurşun kaplıdır.

Çatı, tepesinde bronz bir alemle son bulur. Kapının üzerindeki yüksek kûfili çini kitabede, daha çok Endülüs Emevileri'nin saraylarında, cami, mescit ve madeni paralarında kullanılan 'Vâlâ Galib Ola Allah' (Allah'tan başka galip yoktur) cümlesi yer alır.

Kapıdaki ihtişamın algılanışını güçlendirmek ve perspektif etkiyi artırmak için, ihata duvarı geri çekilmiştir; kapı sanki ardında cennetten bir bahçe gizliyor da bizi bu sürprize davet ediyor gibidir. Bu muhteşem kapı ile iki yanında yer alan abidevî duvar, bizzat Abdülmecid Efendi tarafından tasarlanmıştır.

Genel olarak aksiyel bir plana sahip olan yapının simetrik düzenlemesi, zemin katta giriş ekseninde bulunan orta sofada merdiven, üst kattaysa dışa doğru betonarme kolonatlar üzerinde uzanan ve organik bir görünüm sergilemeyen çıkma (muhtemelen yemek odası) ile bozulmuştur. 19. Yüzyıl'ın sonlarında, ahşap bir yapıda beton ayakların kullanılmış olması, dikkat çekicidir.

Osmanlı mimarisinde 17. Yüzyıl'dan beri aydınlık iç

Köşkün, doğuya bakan, dışa taşkın saçaklarıyla küçük ahşap girişi (sol üstte). Köşkün iki katını birbirine bağlayan merdivenler, ince işçilikli korkuluklarıyla, yapının mimarisine yakışır bir ihtişam sergiliyorlar (üstte).

Köşkler semti Üsküdar

Semavi Eyice'nin 'Bizans Devrinde Boğaziçi' adlı yapıtında da vurguladığı gibi, devlet yöneticilerinin ve üst düzey görevlilerinin malikâneler yaptırması konusunda, Roma Dönemi'ne kadar uzanan bir geçmişi bulunan Üsküdar'ın, 16. Yüzyıl'dan itibaren, gerek padişahlar gerekse hanım sultan ve yine üst düzey yöneticilere ait pek çok saray ve köşk yapısına da mekân olduğu bilinmektedir. Rıfkı Melûl Meriç de, 'Mimar Sinan, Hayatı, Eseri' adlı yapıtında aynı konuya değinir.

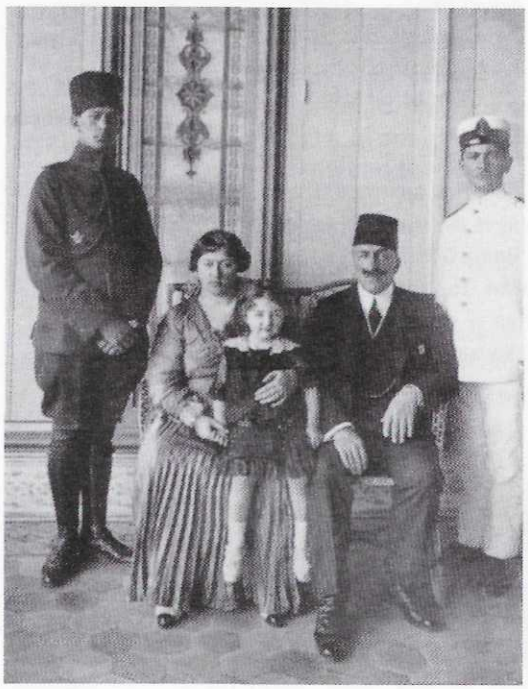

Giriş katının batı cephesindeki oda (sağda): Pencerelerin önünde, kanatları belli bir açıda açık tutmayı sağlayan mekanizma göze çarpıyor. Abdülmecid Efendi (sağda, ortada ve altta), 'veliaht' sıfatıyla Bağlarbaşı'ndaki köşkte yaşadığı yıllarda, eşlerinden biri ve çocuklarıyla birlikte. Amatörlüğün ötesinde, yetkin bir ressam olarak öne çıkan Abdülmecid Efendi, 'Haremde Beethoven' adlı tablosunda, mekân olarak da Bağlarbaşı'ndaki köşkün bir odasını kullanmıştır (sağ altta).

mekân anlayışı ön plana çıkmış, geniş saçaklara da azami önem verilmiştir.

1985 yılında başlatılan röleve çalışmaları sonrası, 1987-1995 yılları arasında yapının restorasyonu işini yürüten mimar Sinan Genim şöyle diyor: "...eski Türk evleri o kadar güzel saçaklarla donatılmışlardır ki, eğer bir evin saçakları yeterince uzatılmamışsa, o yapı bir Türk'te kel izlenimi bırakır..."

Mimar Vallaury, başka hiçbir yapıda rastlanmayan biçimde bu saçakları yatay düzlemden 5-10 derece, yani uzunluklarına göre 15 ilâ 30 santimetre kadar yukarı doğru kaldırmış, böylece yapıya sanki boşlukta hareket ediyormuş izlenimi kazandırmıştır. Dikdörtgen ve kare panolarla bölümlenmiş saçak altları, bu panoların içlerini süsleyen oryantalist motifli kalemişi bezemelerle, sanatsal bir dinamizme kavuşmuştur.

Kâgir bir bodrum kat üzerinde iki katlı ahşap bir yapı olarak yükselen köşkte, iki ana eksenin kesiştiği noktada merkezî sofa bulunur.

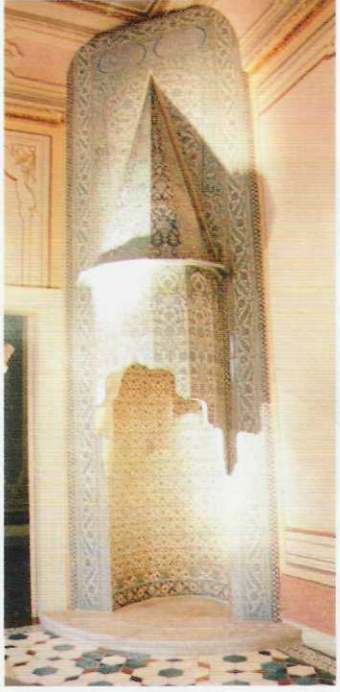
Giriş sofasının tam ortasına, yapının inşası sırasında yapılmış olması kuvvetle muhtemel olan, merkezî sofa anlayışına hizmet eden ve bu motifi çok eski tarihî geleneklere bağlayan mermer havuz, bir dönem sökülerek Sait Halim Paşa korusuna götürülmüş, 1990 yılında ise, geri getirilerek tekrar eski yerine monte edilmiştir.

İki yandan dörder basamaklı birer mermer merdivenle çıkılan eyvan şeklindeki giriş, iki mermer kolon ve sonsuz karakterli kesişen yıldızlarla motiflenmiş ajur tekniğindeki mermer şebekelerle zengin bir görünüm kazanmıştır.

Giriş kapısının iki yanında bulunan birer giyotin pencere dışındaki tüm duvar, yüzeyleri ahşap silmelerle pa-

Abdülmecid Efendi Köşkü nasıl ısıtılırdı?
Giriş katında, sofanın ardındaki odanın kuzey yönüne simetrik olarak yerleştirilmiş iki büyük çini soba *(solda)* ve muhtemelen mangal için yapılmış köşe ocağı *(sağda):* Ocağın çinileri orijinaldir.

nolara bölünmüş, bu panoların içlerini süsleyen kalemişi bezemelerle ve kapı üzerindeki, mavi zemin üstüne "Allah adaleti, iyilik yapmayı, akrabaya bakmayı emreder" anlamına gelen kûfi yazılı levhasıyla, daha dış kapıda başlayan görsel etkinin, detaylar ölçeğinde devamı sağlanmıştır.

Köşkün, Osmanlı mimarlığında pek de karşılaşılmayan dış cephe bezemesi, pencere ölçülerini esas alan modüler bir düzenlemeyle, cephe yüzeylerini geometrik olarak dikdörtgen ve karelerle bölümlemek suretiyle oluşturulan panoların içlerine, kalemişi tekniğinde oryantalist motiflerin işlenmesi şeklinde uygulanmıştır.

Bezemelerdeki -dönemin oryantalist anlayışına uygun olan- çok renklilik, dışarıdaki ışığın etkisiyle yapıya dikkat çekici bir canlılık katmakta, saçaklardaki benzer bezemeler ile birleştiğinde ortaya çıkan kompozisyonla, doğrudan göz algısına hitap ederek sanki bir 'izleyici kitle' yaratma ereğine hizmet etmektedir.

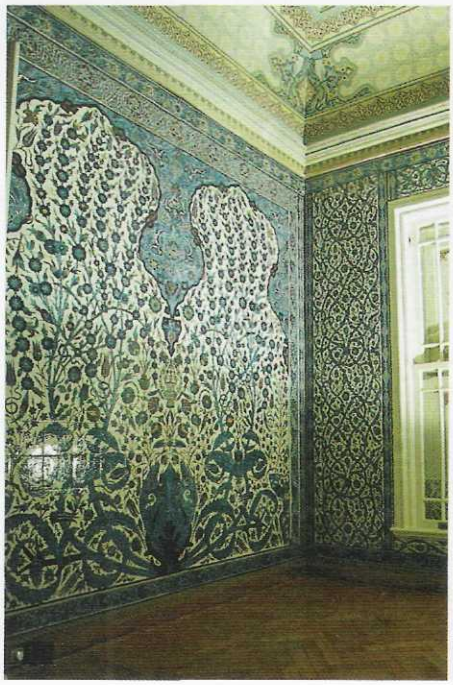
"Bir gereklilik gibi sanki" diyor Sinan Genim bu etki için, "...bir mimarın, aynı zamanda göze ve beğeniye hitap eden ve insanların yüzlerine, en azından hoş bir tebessüm veren bir yanı neden olmasın?"

Birinci katta, yanlara eyvanlarla açılarak haç'vari bir şema gösteren geleneksel merkezî sofa motifi, ikinci katta kapalı bir salona dönüşmüştür. Köşelerdeki dikdörtgen planlı odaların da ikinci katta doğrultuları değiştirilmiştir.

Her iki katta -koridor gibi- sirkülasyon unsuru olarak kullanılan ve eksenler boyunca çıkma yaparak dışa uzanan orta mekânlar ile dört köşedeki odalar, düzgün bir geometrik plana uygunluk gösterir.

Duvarlardaki bu ileri-geri hareket yapıya plastik bir değer yüklemiş, cephelere son derece hareketli bir görünüm kazandırmıştır. Ortasında havuz bulunan zemin kat sofasındaki çini döşeme, yapıya girenleri bir anda başka bir aleme sürüklemektedir; binbir gece masallarına konu olabilecek eşsiz bir hayal alemine...

Arka sofadaki mangal korunağı ile mermer çeşmenin çevresini kaplayan çiniler orijinaldir ve dönem üslubunu başarıyla yansıtır. Buradaki üç adet camlı kapı küçük bir terasa açılmakta, buradan da

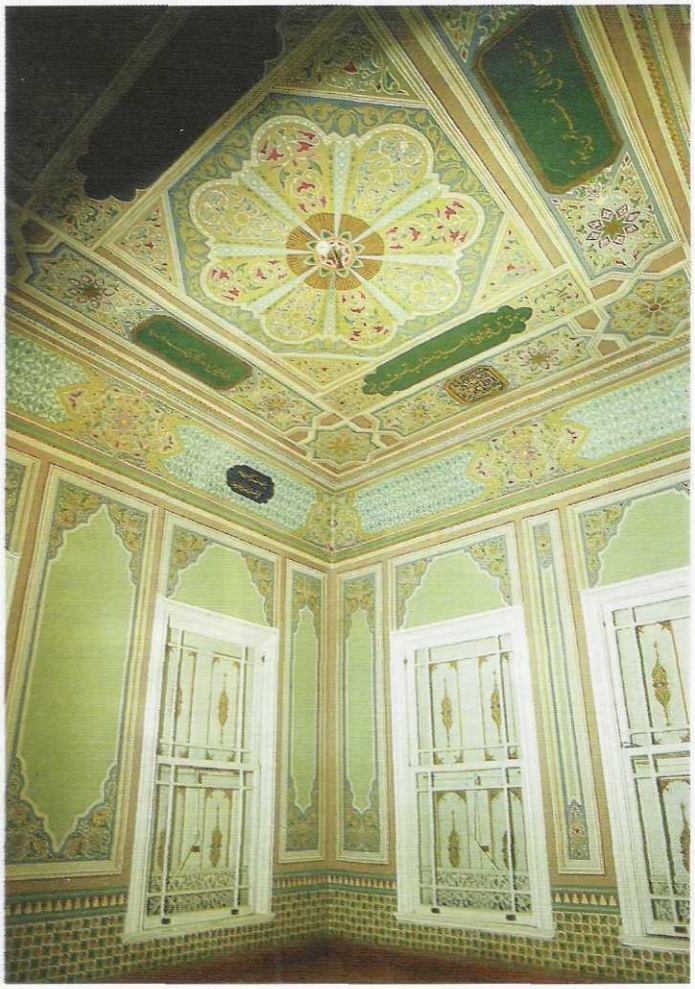

İkinci katın güneydoğu köşesindeki odanın girişindeki çini duvar panoları, dikkat çekici büyüklüktedir ve süslemelerdeki bazı detaylar, konu üzerinde çalışmakta olan Prof. Dr. Nurhan Atasoy'a göre (altta; Sinem Genim ile birlikte), dönemi için ilginç bir yeniliktir.

Abdülmecid Efendi, oğlu Ömer Faruk Efendi ile kütüphanesinde (üstte). Abdülmecid Efendi atölyesinde, kendisine poz veren Şair Abdülhak Hâmid'in tablosunu yapıyor (sağ üstte). İkinci katta, doğuya bakan ve süslemeli tavanlarında Kuran sureleri yer alan oda, muhtemelen Abdülmecid Efendi'nin dua ve namaz odasıdır (sağda). Köşkün çift kanatlı büyük kapıları da kalemişi süslemeleriyle göze çarpar (en sağda).

taş korkulukla mermer bir merdiven ile bahçeye ulaşılmaktadır.

Zemin katın dört köşesinde bulunan odalar, nispeten daha sadedir ve benzer saray yapılarındaki örnekleri göz önünde bulundurularak, bunların hizmetli odaları olduklarını söylemek mümkündür.

Geniş bir merdivenle çıkılan üst katta, merdiven sahanlığından geçilerek merkezî sofaya girilmektedir. Sofanın tavanı tekne tonoz şeklinde olup, içleri kalemişi bezemelerle süslü dikdörtgen panolara bölünmüştür. Buradan üç camekanlı kapı ile çıkılan balkonun zemini çini kaplıdır.

Orta sofanın güney yönü

iki yanında, çift ahşap kolon ve alçak bir korkulukla bölünmüş birer sekili oda yer almaktadır. Özellikle güneybatı köşesindeki odanın çini kaplı duvarları, ender olarak büyük panolar halinde görülen Kütahya çinilerinin en güzel örneklerini sergiler.

Bu çinilerde, eski şema içine serpiştirilen (kurdele gibi) yeni unsurlar ile geleneksel motiflerle yeni bir kompozisyon anlayışı yaratılmıştır. Pencere aralarındaki çinilerde arabesk üslubun dışına çıkılmış, detaylarında gizlenen yaratıcı güç ile yepyeni bir sentezе ulaşılmıştır.

Tüm yapının tavanlarında bulunan avize göbeklerinin her biri adeta ayrı ayrı birer sanat eseridir.

İç sofanın tavan süslemeleri klasik dönem anıtsal yapılarını çağrıştırır; zemindeki ahşap parkelerin üstüne yakma tekniği ile yıldız motifleri işlenmiştir. Bu oda, konumu itibariyle Abdülmecid Efendi'nin özel yaşam alanı olduğunu düşündürmektedir.

Bu bölümün batısında bulunan ve tavanında dört mevsimi yansıtan resimlerin bulunduğu oda, dinlenme odası

Köşk'teki en önemli sanat yapıtı

Abdülmecid Efendi Köşkü'ndeki en önemli sanat yapıtı, Abdülmecid Efendi'nin yardımlarıyla ressam Avni Lifij'in, birinci kat merdiven holündeki duvara fresko tekniğiyle yaptığı 'Aşk Çeşmesi' adlı tablosudur. Bu manzara resminin ortasına mermer bir çeşme monte edilmiştir. Fransız sembolizminin esinlerini yansıtan bu önemli yapıt, büyüleyici kompozisyonu ile izleyiciyi adeta içine çekmektedir. Hele tablodaki akasya ağacının hâlâ bahçede olduğunu öğrenince, açıkçası garip duygular yaşıyor insan... Köşkün on altı yıllık teknisyeni Yücel Ak'tan, ağacın tabloda görülen büyük kıvrık dalının, yakın zamanda üzerindeki karın ağırlığına dayanamayarak kırıldığını öğreniyor, biraz da üzülüyoruz...

Yapı Kredi Bankası, kuruluşunun 60. yıldönümünde, sahibi bulunduğu Bağlarbaşı'ndaki Abdülmecid Efendi Köşkü'nü geçen yaz topluma açarken, 'Hanedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi' adlı kitabı da yayımladı (altta): Kitapta Günsel Renda, Eylem Yağbasan, Emre Aracı ve Sinan Genim'in, hem köşke, hem de Abdülmecid Efendi'nin yaşamına ve kişiliğine yer veren makaleleri yer alıyor.

olmalıdır.

Doğudaki oda ise, tavan ve duvarlarında yer alan sureler nedeniyle, Mecid Efendi'nin dua ve namaz odası olmalıdır. Bu oda aynı zamanda bodrum kata ulaşan ikinci bir merdivenin yer aldığı, istenirse ana merdivene de ulaşımı sağlayan küçük bir hole açılmaktadır.

Köşkün doğusundaki bahçede, güneye doğru kıvrılarak uzanan su yoluyla şelaleli bir havuz yer almaktadır. Bu su yolunun iki noktasında, ağaç dallarına benzer şekilde, sıva ile yapılmış korkuluklarıyla birer köprü bulunur. Bahçede bir kar kuyusu ile merdivenli derin bir kuyu daha yer almaktadır.

Uzun yıllar önce Kâzım Taşkent tarafından bankası için satın alınan köşk, hâlâ Yapı ve Kredi Bankası'nın mülkiyetindedir...

Doğan Hasol'un Mimarlık Sözlüğü'nde 'köşk' şu sözlerle tanımlanmaktadır: "Açıklık yerde, bahçe içinde yapılmış, çoğu yazın kullanılan süslü ev". Bu genel tanım, bir Roma evi, bir Çin evi gibi kendine has, karakteristik özellikleri bulunan Türk evinin geleneksel motiflerinin, bezeme program ve tekniklerinin yenilenerek değerlendirildiği, konut mimarisinin neredeyse bir sanat eserine dönüştüğü, belki de eşsiz nitelikte olan Abdülmecid Efendi Köşkü'nü ifade edemeyecek kadar 'mesafeli' ve 'soğuk' kalıyor.

Bu eseri, sıcak ve canlı tutacak olan, kültür mirasına sahip çıkabilme bilincindeki bireylerdir. Yani bizler... Hepimiz...

Yüksek mimar Dr. Sinan Genim anlatıyor:

Bağlarbaşı'ndaki köşk nasıl döşenmeli?

Abdülmecid Efendi Köşkü'nü onaran Sinan Genim, şimdi de köşkü döşemek gerektiğini, belki de bu yolda, ulusal bir yarışma sonucu, yeni bir döşeme tarzına yer verilebileceğini vurguluyor.

Yapı ve Kredi Bankası'nın Abdülmecid Efendi Köşkü'nü koruma kararına ve duyarlı girişimine bağlı olarak, Sinan Genim ve ekibi, yapıyı bir anlamda, kültür mirasımıza yeniden kazandırdı.

Biz de köşkü yüksek mimar Dr. Sinan Genim ile birlikte gezdik ve kendisine sorularımızı yönelttik.

➤ *Yapıdaki çalışmalarınızdan, karşılaştığınız sorunlarla birlikte, biraz bahseder misiniz?*

Önce şunu söylemek isterim ki; bu yapıdaki gibi, ciddi bir merdiven evi ile, ana kütle içindeki merdivene verilen önem ilk kez vurgulanmıştır. Sofa, ko-

ridora benzer bir işlevsellikle adeta sirküle elemanına dönüşmüştür.

Bodrum katı ile yüksek zemin düzenlemesi de, bu kattaki hareketlilik açısından dikkat çekicidir. Saçakların birkaç derece eğimle havaya kaldırılmış olması oldukça etkileyici, bu düzenlemeyi ben de Çengelköy'de yaptığım bazı binalarda uyguladım.

Şimdi; 1985'teki rölöve çalışmalarımızdan sonra, 1987-1995 arasında yapıyı, öncelikle yapısal bir onarıma tabi tuttuk. Akan ve çürüyen çatı kaplamaları ve kiremitler değiştirildi, tahrip olan ahşap silme ve profiller yenilendi.

Kalem işlerinin daha fazla bozulmaması ve bu süslemelerin çok daha uzun ömürlü olması için, bu alanlar su kontrplağı ile kaplandı, üzerlerine de aynı teknik ve renkte, bugün görülen yeni kalem işleri yapıldı.

Yapıda, II. Dünya Savaşı sırasında asker barındırılması ile, zemin kattaki döşeme çinileri bozulmuş, sırları büyük ölçüde yok olmuştur. Bunun üzerine, en az tahribin görüldüğü köşeler hariç, tüm zemin çinileri Kütahya'da yeniden yaptırılmış ve zemin bu çinilerle kaplanmıştır.

Abdülmecid Efendi Köşkü'nün kuzeye bakan girişinde de, diğer girişlerde olduğu gibi, binanın geniş saçakları hemen göze çarpar (en solda). Köşkün restorasyonunu gerçekleştiren yüksek mimar Dr. Sinan Genim, ikinci kattaki 'hayat' bölümünde, kalemişi süslemelerin önünde (solda).

➤ *Köşkü dolaşırken içinin boş olduğunu fark ettim. Eğer bu bir gereklilikse -ki bana göre öyle, sizce bu boşluğun doldurulmasında, yani yapının döşenmesinde nasıl bir yöntem tercih edilmelidir? Bu amaca hizmet eden minimalist bir anlayışa nasıl bakıyorsunuz?*

Yapının içinin boş olması tabii ki büyük bir handikap; boş yapı, az sayıdaki bir kitle için bir anlam ifade eder. Böyle bir mekân dolu olarak izlenmeli... Boş bir yapının ziyarete açılması, bir müddet için gezenleri tatmin etse de, uzun vadede bir boşluk olduğu görülecek ve bu sunum tarzı eleştirilere neden olacaktır.

Görsel ve yazılı bir envanter bulunmadığı için, nelerin kayıp olduğu meçhul. O halde yapının döşenmesi için iki seçenek var; ya eldeki yetersiz belgeler ve benzer yapılar göz önüne alınarak orijinale yakın bir tefrişat tercih edilecek, ya da ulusal bir yarışma sonucu minimalist bir üslupta yeni bir döşeme tarzına yer verilecek...

➤ *Siz hangisini tercih ediyorsunuz?*

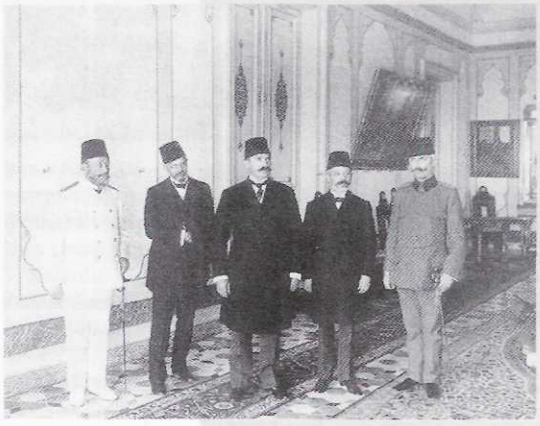
Açıkçası, ben ikinci seçeneği yeğliyorum. Büyük bo-

Köşkün birinci kat yer döşemesindeki çinilerin ortasında yer alan köşeli bölüm, orijinal çinilerden oluşuyor (en solda). Arkadaşımız Erkan Bora, Sinan Genim ile birlikte, Abdülmecid Efendi Köşkü'nün ikinci katındaki çinili odada (solda).

Sinan Genim'in (sağda) sözünü ettiği ve köşkün döşenmesine yardımcı olabilecek belgelerden biri: Abdülmecid Efendi'nin yaptığı "Sultan Abdülhamid'in Hal'i" adlı tablosunda yer alan kişiler, Bağlarbaşı'ndaki köşkün bir odasında (altta).

yutlu modern resimler, büyük aynalar ve modern aydınlatma elemanları göze hiç de kötü gelmeyecektir.

➤ *Abdülmecid Efendi'nin sanatçı kişiliği hakkında şimdilik yeterli bilgiye sahibiz, ancak onun mimarî planlama yaptığını da biliyoruz. Köşke taşındıktan sonra Abdülmecid Efendi'nin yapıya -doğrudan ya da dolaylı olarak- bir müdahalesi olmuş mudur?*

Evet; selamlık yapısına açılan abidevî dış kapı, Abdülmecid Efendi'nin kendi tasarımıdır; böyle olduğuna dair, elde güçlü kanıtlar var. Bunun dışında, belki, arka odanın yer döşemesini oluşturan çinilere de bir müdahalesi söz konusudur.

➤ *Bildiğim kadarıyla köşkün devamlı bir geliri bulunmuyor. Peki, yapının korunabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için neler yapılabilir?*

Şimdi; sinema günleri, caz festivalleri gibi etkinlikler, kısa süreli olmasına ve yetenek ile yaratıcılığın birleşimi ürünler olmaları itibariyle, bir anlamda soyut bir nitelik taşımalarına rağmen, oldukça rağbet görüyorlar; bu çok doğal tabii...

Ama bu yapı ve benzerleri somut bir biçimde elimizde olan, yaşayan, tarihî eserler. Devlet tek başına bırakılmamalı, kişi ve kurumlar da bazı görevler yüklenmelidir. Devletin bilinci de şüphesiz çok önemli, bu eserlere soyut birer kavram ya da bir 'emanet' gözüyle bakmaktan kurtulmalı, bunları müşterisiz birer meta olmaktan kurtarmalıdır.

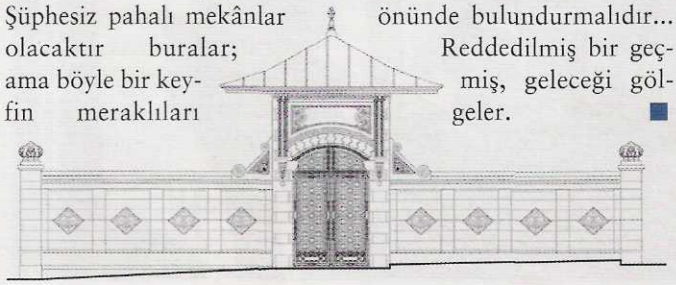
Yurtdışındaki örneklerine benzer bir biçimde, bu köşkün arazisi içinde de bir kafe veya restaurant yapılabilir. Şüphesiz pahalı mekânlar olacaktır buralar; ama böyle bir keyfin meraklıları için 'biçilmiş kaftan'dırlar ve eserin ihtiyaç duyduğu finansal destek açısından, son derece yararlı da olurlar.

Uzmanların ileri sürdüğü şartlar çerçevesinde buralar 'pazarlanabilir', işletilebilir mekânlar haline dönüştürülmeli. Bu amaçla ihtisas alanları arasındaki etkileşim de çok önemli tabii. Kısacası yapının değeri bâki ama, toplum bunu değerlendirmede zayıf.

➤ *Sinan Bey, bu duyarlı yaklaşımınıza katılmamak elde değil, umarım sesiniz daha geniş bir kitleye ulaşır ve aynı duyarlılıkla karşılık bulur. Eklemek istediğiniz bir şey yoksa son sözlerinizi alabilir miyim?*

Her şeye rağmen bu köşk yine de şanslı; bakımlı, neme karşı ısıtılıyor, geleceğe aktarılma şansına sahip yani. Dileğim, tüm eserlerin bu yapı gibi bir şansa sahip olmasıdır. Sermaye yalnızca para değildir. Ülkemiz, benzeri çok az coğrafyada bulunan, çok katmanlı ve zengin bir kültürel mirasa sahip, hem soyut hem de somut anlamda bir miras bu.

Elimizde bulunan tüm eserler, 'sermaye' gibi değerlendirilebilir, çalıştırılabilir. Kültür sektörünü genişletmek için bu sermayenin iyi kullanılması gerek. Bu gibi eserler aynı zamanda okul dışı eğitim mekânlarıdır; görevi, öğretmek değil eğitmek olan devlet, bunu göz önünde bulundurmalıdır... Reddedilmiş bir geçmiş, geleceği gölgeler. ■

Köşkün bahçe giriş kapısının mimarî çizimi (sağda): Selamlık yapısına açılan bu dış kapı, büyük bir ihtimalle Abdülmecid Efendi'nin kendi tasarımıdır.

◆ Hazırlayan: Taner Güdükoğlu

Saraylar, köşkler, yalılar...

Genellikle halk arasında eş anlamlı gibi kullanılan saray, köşk, yalı, kasır ve konak gibi kelimelerin her biri, aslında farklı bir yaşam ve mekân yapısını anlatır.

'Konak' kelimesi, ya olağanüstü boyutları, süslemeleri ve nitelikleri ya da sahibinin sosyal konumu nedeniyle sıradan bir evden ayrılan yapıdır. Esas olarak kentsoyluluğu ifade eder. 'Köşk', Farsça'dan gelme bir kelimedir ve saray bahçelerinde veya bağlarda görülen genellikle tek hacimli bahçe pavyonlarına verilen addır. 'Kasır' ise padişaha özgü bir yapı biçimidir. 'Padişahın geçici süre konaklaması için yapılan 'küçük saray' olarak da adlandırabileceğimiz kasır, mekân olarak, genellikle su kıyısında bulunur.

Su kıyısındaki mekânlara verilen genel ad olan 'yalı', Türkçe'de aynı zamanda su kıyısındaki evler için de kullanılır. Ülkemizdeki en ihtişamlı ve meşhur yalılar, İstanbul Boğazı boyunca kıyıda dizili olanlardır. Farsça'da 'büyük ev' anlamına gelen 'saray' kelimesi, Türkçe'deki kullanımıyla hükümdarlık konutudur. Hanedan mensuplarına tahsis edilmiş olan saray, yapısı itibariyle duvar ve bölmelerle birbirinden ayrılmış bir dizi avlu ve bahçeden oluşur...

Millî Saraylar Daire Başkanlığı'nın web sitesinde, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları, Maslak, Aynalıkavak, Küçüksu, Ihlamur, Beykoz Kasırları, Filizi Köşk, Yalova Atatürk Köşkü, Florya Atatürk Deniz Köşkü ile ilgili en gerekli bilgilere ulaşabilirsiniz. Sitede özellikle Dolmabahçe Sarayı ile ilgili bölüm oldukça zengin bir içeriğe sahip: 'www.millisaraylar.gov.tr'.

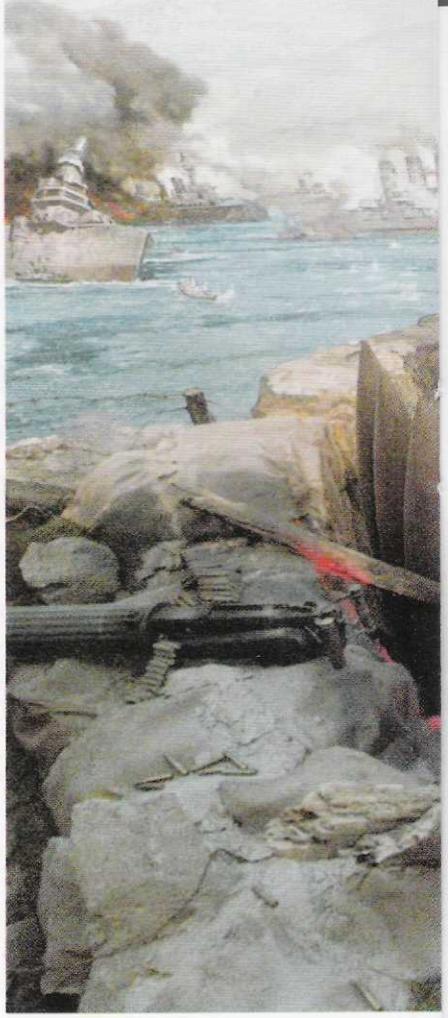
Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan internet sitesinde saraylar, köşkler, kasırlar, yalılar, konaklar başlıklı sayfada, Dolmabahçe Sarayı'ndan, Hazeranlar Konağı'na kadar, pek çok yapı hakkında fotoğraflara ve bilgilere ulaşabilirsiniz: 'www.kulturturizm.gov.tr/portal/tarih_tr.asp?belgeno=3702'

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin resmî web sitesi, İstanbul'la ilgili aradığınız hemen her şeyi bulabileceğiniz bir portal niteliğinde. 'www.ibb.gov.tr/ istanbultr/330/33001/kasir.htm' adresinde, tarihten günümüze istanbul evlerinin gelişimini bulabilirsiniz.

17. Yüzyıl'dan başlayarak Osmanlı hanedanının yoğun ilgi duyduğu, yazlık saraylarla donattığı Beşiktaş semtinin web sitesinde de bu önemli yapıtlar ile ilgili çeşitli bilgiler mevcut: 'www.besiktas.gov.tr/saraylar. htm'.

18 Mart zaferinin 'gazi' topları

18 Mart günü, İngiliz ve Fransız filoları 6 saat 45 dakika süren deniz hârekatında, Çanakkale Boğazı'nın tabyalarındaki 'eski', hatta kimisi 'gazi' toplar önünde geri çekildiler.

LÜTFÜ TINÇ

Eski gazete koleksiyonlarını tararsanız, 18 Mart 1927 tarihli Cumhuriyet'te şu satırlara rastlarsınız: "18 Mart'ta on sekiz zırhlıdan mürekkep mağrur ve muazzam İtilâf Devletleri Donanması, Çanakkale'nin eski topları karşısında hezimete uğramıştı."

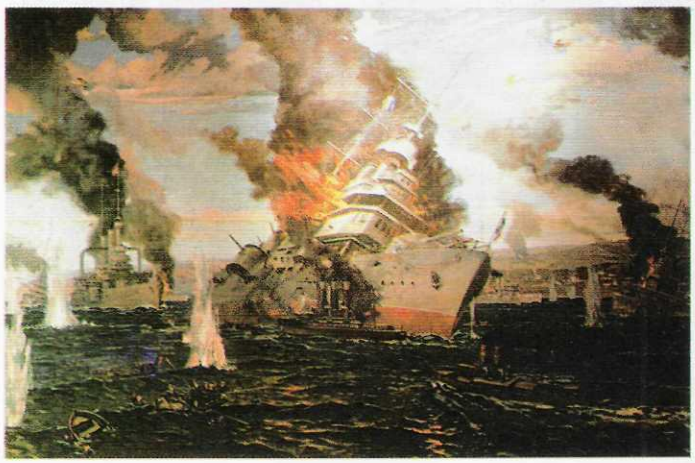
Evet; bu toplar oldukça eski, hatta 'gazi' idiler. Çünkü tabyalardaki bu topların arasında, yara almış Osmanlı zırhlılarından sökülüp müstahkem mevkilere monte edilmiş olanlar vardı...

Gazetedeki bu üç dört satır, 'Çanakkale Destanı'nın ilk zaferini, 18 Mart 1915 günün öyküsünü özetler. Çanakkale, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı boyunca elde ettiği en önemli askerî başarıdır. Denizden karaya, kanlı siper çatışmalarına uzanan süreçteki bu çarpışmalar, savaşın tüm dünyadaki seyrini değiştirmiştir...

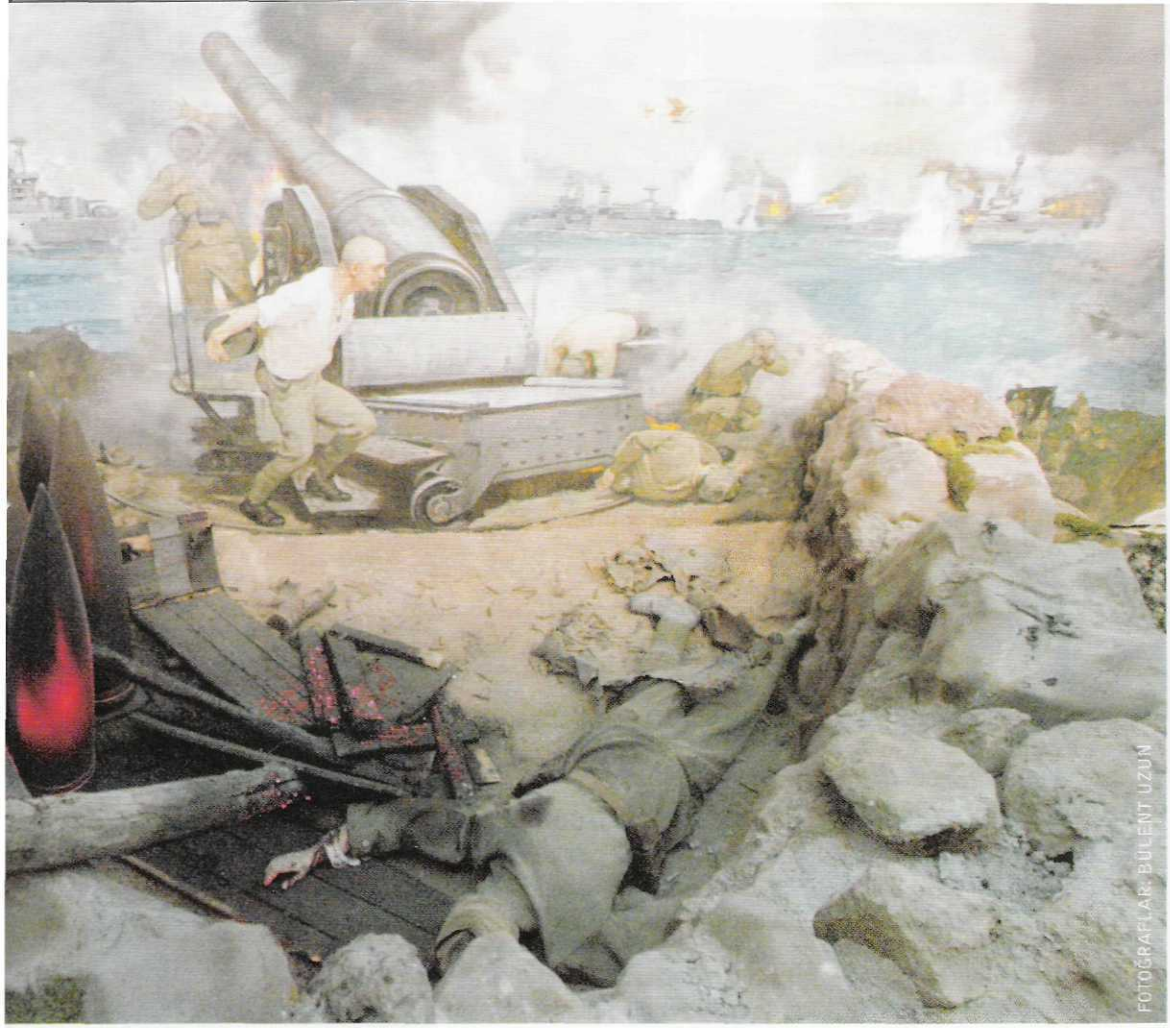
Çanakkale'ye önce, hem denizden hem de karadan saldırılması düşünüldü. Fakat sonradan savaşa, donanmanın doğrudan doğruya Boğaz tahkimâtına hücumuyla başlandı.

Tarih, 18 Mart 1915'ti. Saat 10.30'da, 18 zırhlının yanı sıra, çok sayıda kruvazör, destroyer, torpidobot ve motorbot, savaş düzeni içinde Çanakkale Boğazı'na girdiler. Bu kuvvet, 506 topluk bir kudrete sahipti.

Oysa Çanakkale Boğazı girişinde ve iç kısımlardaki müstahkem mevkilerde, Türk askerinin elinde, çeşitli savaş gemilerinden sökülüp tabyala-

Ankara'daki Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde yer alan bir yağlıboya tabloda, Fransızların Bouvet zırhlısının batışı (sağda).

FOTOĞRAFLAR: BÜLENT UZUN

Ankara'daki Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde yer alan üç boyutlu savaş panoramasından bir detay (solda): 18 Mart 1915 günü, Seyit Onbaşı, Mecidiye tabyasındaki büyük topa mermi taşıyor. Kimi kaynaklarda 215 okka (275 kg) olduğu belirtilen bu merminin ağırlığını, kimi kaynaklar da 160 kg olarak kabul ediyor.

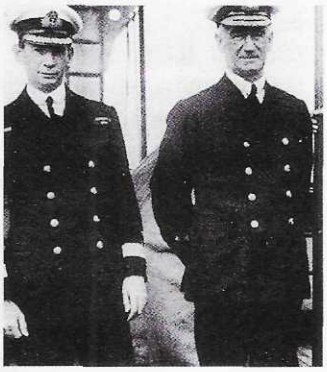
ra yerleştirilmiş 82 topla birlikte, toplam 150 top vardı.

Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açılan kısmında yer alan ve 'dış istihkâm' diye anılan tahkimat, Seddülbahir ve Kumkale'ye yerleştirilmiş 20 toptan oluşuyordu. Bunlardan da ancak 4'ünün menzili 15 bin metreye yaklaşıyor, diğerlerinin menzili 7 bin 500 metrede kalıyordu. Boğaz savunmasının ağırlık noktası, en dar yerinde kurulmuş olan iç savunma tahkimatı idi...

İtilâf Devletleri'nin, İngiliz ve Fransız filolarından oluşan donanması, prova nizamında, iki hat halinde ilerledi. 16 ilâ 18 bin tonluk zırhlılar, çoğu eskiden kalma kara istihkâmlarına ateş kusmaya başladılar... Bu mevkiler, Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat (Çobanlı) Paşa'nın kumandası altındaydı...

Deniz harekâtını, taarruz planını hazırlayan Amiral de Robeck idare ediyordu... Amiralin forsunu da, İngiltere'nin bölgeye gönderdiği 'en yeni dretnot' olan dönemin 'muhteşem' savaş gemisi Queen Elizabeth taşıyordu.

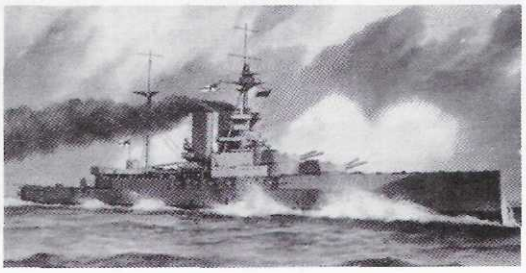
Saat 11.15'te Queen Elizabeth, uzaktan iyi bir hedef teşkil eden Çimenlik Kalesi'ne, 16 bin metreden, 38.5'luk toplarıyla ilk salvosunu gönderdi. Donanmanın merkez hattındaki diğer zırhlılar da, baş taretlerindeki 30.5'luk toplarla yaklaşık 15 bin metreden Anadolu Hamidiye ve Kilitbahir tabyalarını ateş altına aldılar.

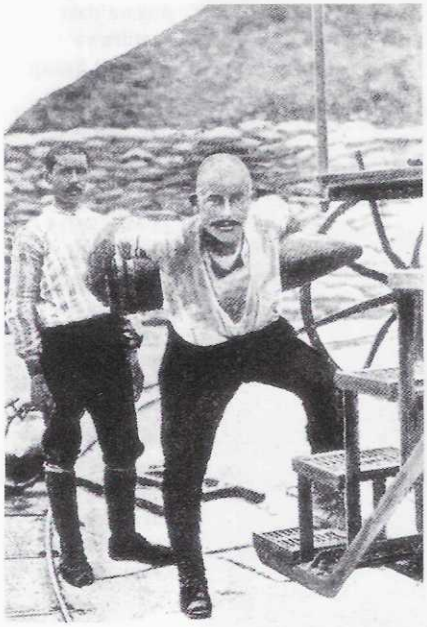

Saat 11.30'da, gerek Çanakkale kıyısındaki gerekse de Kilitbahir'deki tabyalar, Queen Elizabeth tarafından topa tutuldular. 14 bin metreden, 38 santim çapındaki toplarla yapılan atışlar, hedeflerini tarumar etti; Türk topçularının üstüne dakikada bin 500 kilo mermi yağdı.

Bu atışlar altında, tabya-

İngiliz ve Fransız filolarının 18 Mart 1915'te Çanakkale'deki deniz harekâtını yöneten İngiliz amirali de Robeck [sağda], komodor Keyes ile birlikte (sol altta). İngilizlerin Queen Elizabeth zırhlısı (altta).

Adı unutulmayacak bir Çanakkale kahramanı

18 Mart 1915 günü Kilitbahir sırtlarındaki Mecidiye tabyasında çarpışan Havranlı Seyit Onbaşı (1889-1939) Ocean zırhlısına isabet eden atışı yapmıştı. Bugün o noktada, üstteki anıt yer alıyor.

lardaki birçok top tahrip oldu; bir bölümü de toprak altında kaldı. Tabya ve karargâhlar arasındaki telefon bağlantılarında da kopukluklar başladı...

Saat 13.00'e doğru, karşılıklı top atışları arasında, savaşın şiddeti en üst noktalardaydı. Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı Kurmay Başkanı Selâhattin Adil Paşa'nın anılarında vurguladığı gibi, durum her 10 dakikada bir, telgrafla İstanbul'a bildiriliyordu.

Ana bataryalar ağır ateş altındaydı. Âsar-ı Tevfik zırhlısından çıkarılma 15 santimetrelik hızlı toplarla takviye edilmiş Dardanos tabyasında, ateş kesildi... Anadolu Hamidiye'nin salvoları seyrekleşti: Denizden yükselen su sütunlarının azlığı, bataryalardaki atışların ağırlaştığının işaretiydi.

Saat 13.30'a doğru, Selâhattin Adil Paşa'nın deyimiyle, "durum ciddileşti". Ancak o sırada, donanmanın merkez grubunda yer alan İngiliz zırhlılarında olduğu kadar, yanlardaki Fransız zırhlılarının hareketlerinde ve top atışlarında bir duraklama başladı:

Inflexible kruvazörü ve Agamemnon zırhlısı hat gerisine çekiliyorlardı. Rumeli ve Anadolu sırtlarındaki obüs bataryalarının mermileri, etkilerini göstermişti. Aldıkları isabetlerle, iki geminin güvertelerinde önemli hasarlar vardı.

Ayrıca Fransız zırhlılarının önünde yer alan Suffren ve Gaulois tabyalardan gelen 24 ve 35.5'luk mermilerle fazlaca hırpalanmışlardı. Onlar geri çekilirken yerlerini Bouvet ve Charlemagne aldı.

"2 bine yakın son model top" iddiası...

Çanakkale Savaşları sırasında, İstanbul'da Amerikan Büyükelçisi, Henry Morgenthau *(altta)* idi. İtilâf devletleri 18 Mart'ta yenilip geri çekildikten sonra, dönemin Başkumandan Vekili Enver Paşa *(en sağda),* kendisini Gelibolu'ya götürür. Büyükelçi, "Türkiye'deki Sefaret Yıllarım" adlı kitabında, "Çanakkale'nin topları" konusuna şöyle değinecektir:

"Bize gelen İngiliz ve Fransız raporları, Çanakkale Savaşları'nda, Türklerin elinde iki bine yakın son model top bulunduğu şeklinde idi. İngilizler bu top hazinesini ortadan kaldıramadıklarını söylüyorlardı. Çanakkale'ye yaptığım gezide bu

Ancak Amiral de Robeck, Fransız gemilerinin tümüyle geri çekilmesini uygun görerek, kısmen Boğaz içinde, kısmen de girişte yedekte bulundurduğu Irresistible, Ocean, Triumphe, Magestic, Cornwallis, Vengeance, Albion ve Dermouth'dan kurulu ikinci grubu devreye soktu.

Bu boşluktan faydalanan Anadolu ve Rumeli yakalarındaki ana bataryalar da, ateş güçlerini artırdılar; atışları yoğunlaştırdılar.

İşte tam o sırada, saat 13.45'te, yerini İngilizlere bırakmak üzere çekilmekte olan Fransızların 16 bin tonluk Bouvet zırhlısının, müthiş bir patlama ile, birkaç saniye içinde sulara gömüldüğü görüldü.

Bouvet bir mayına çarparak 790 kişilik mürettebatıyla birlikte battı... Ama daha önce de zırhlı, top atışlarıyla zaten su kesiminde önemli yaralar almış; güvertesinde de yangınlar çıkmıştı.

Zaferi belirleyen an, işte o andı... Selâhaddin Adil Paşa, o anı şöyle anlatır: "Bu durum karşısında, hepimizin yüzünde bir ümit gülümsemesi belirmiş, sabahtan beri yavaş yavaş artan yüreğimizdeki ağırlıkta bir azalma duymuştuk."

Bouvet'nin batışını, İngilizlerin 15 bin tonluk Irresistible zırhlısının ve onun yardımına koşan 13 bin tonluk Ocean zırhlısının arka arkaya mayınlara çarparak yara almaları ve sonra da sahil bataryalarından gelen yoğun top ateşi altında batmaları izler.

İngilizlerin daha 4 yaşındaki 18 bin tonluk ünlü Infle-

topları gördüm. Türkler, on binlerce mermiyle kendilerini bombardıman eden müttefik donanmasına yanlış hedef verebilmek için, gerçekten binlerce top namlusu kullanmışlardı. Bunlar, ağızlarına konulan toz barut zaman zaman alevlenen ve toprağa saplanmış binlerce soba borusundan başka bir şey değildi!"

Çanakkale Boğazı'nın Rumeli yakasında Sebdülbahir, Asya yakasındaki ise, Kumkale başta olmak üzere, Ertuğrul ve Orhaniye ile beraber, dört müstahkem mevki vardı. Boğaz'ın orta kısmında da, Rumeli yakasında Kilitbahir, Asya yakasında Hamidiye sahil tabyaları yer alıyordu. Boğaz'ı bu iki kademeli istihkâm grubu koruyordu (üstte). Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı Kurmay Başkanı Selâhaddin Adil Paşa (sol üstte).

Deniz harekâtı sonrasında, Çanakkale'deki kara savaşlarında, 3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa [Bülkat] ve 19. Fırka Kumandanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, dünyaca tanınacaklardı (üstte). **Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat [Çobanlı] Paşa** (sağda).

xible zırhlısı da aynı kaderi paylaşarak savaş dışı kalır... Fransızların Suffren ve Gaulois zırhlıları da isabet alarak batarlar.

Daha ileri gidilirse, donanmanın yarısından fazlasının elden çıkabileceğinden korkan Amiral de Robeck, saat 16.30'da çekilme emri verir...

Savaş tam 6 saat 45 dakika sürmüş; İngiliz ve Fransız filoları için sonuç, tam bir yenilgi olmuştu.

18 Mart, bir zafer günü idi; ama savaş bitmemişti. Boğaz'ı denizden geçemeyen İtilâf Devletleri, Cevat Paşa'ya yenilmelerinden bir ay kadar sonra, 25 Nisan 1915'te çıkarma harekâtına başlayacaklar ve karşılarında, 19. Fırka Kumandanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'i bulacaklardı.

19. Fırka, 24 Mart 1915'te kurulan ve başına Alman generali Liman von Sanders Paşa'nın atandığı 5. Ordu Komutanlığı'nın ihtiyat kuvvetiydi...

'Gelibolu belgeselinin yönetmeni Tolga Örnek:

'Savaş karşıtı bir film yaptık'

'Hititler' belgeseline oranla, bu kez daha derli toplu bir film yaptıklarını vurgulayan Tolga Örnek'in yönettiği 'Gelibolu' filminin ana konusu, siperdeki sıradan asker...

FOTOĞRAF: VURAL YAZICIOĞLU / 2003

Daha önce yönettiği 'Hititler' belgeselinden tanıdığımız Tolga Örnek'in şimdi de, 'Gelibolu' adı altında, Çanakkale Savaşları'nı anlatan bir film gerçekleştirdiğini öğrendiğimizde, ilk aklımıza gelen soru, kaçınılmaz olarak şu oldu: "Filmin adı neden 'Gelibolu'?.. Bu seçim, filmin uluslararası piyasaya yönelik iddiasının bir parçası mı?"

Aldığımız yanıt ise, kafamızdaki sorunun cevabı olamadı: "Hayır. Çünkü 'Çanakkale Savaşları' diye bildiğimiz savaşlar, aslında Gelibolu Yarımadası'nda... Yerli ve yabancı günlüklere baktığımızda da, daha çok 'Dardanel' ya da 'Gelibolu' olarak geçiyor. Filmin anlatımı da daha çok bu günlükler üzerine kurulduğu için konuyu işlerken bir anlam karmaşası olmasın diye 'Gelibolu' başlığını tercih ettik."

'Çanakkale' yerine neden 'Gelibolu' adının tercih edildiği sorusuna tatminkâr bir cevap alamadık; ama Tolga Ör-

nek'ten, 'Gelibolu' filminin 8 kişiden oluşan bir araştırma ekibinin dışında, 16 kişilik de bir danışma kurulu bulunduğunu öğrendik...

➤ *Çanakkale Savaşları'nın, tartışmalı birçok noktası var: En basitinden, ölen asker sayısından tutun da, komutanların emirlerinin sağlıklılığına kadar... Örneğin, Liman von Sanders ile Esat Paşa'nın ilişkisi ya da Esat Paşa ile Mustafa Kemal ve Liman von Sanders ilişkileri... Bunları filme yansıttınız mı?..*

Bizim ana konumuz siperdeki olağan askerlerdi. Sivil hayatlarını bırakıp ülkeleri için savaşmaya gelen askerlerin öykülerini inceleyip, daha çok onların öykülerini yansıtmaya çalıştık. Bizim filmimiz kendinden önce gelen filmlere ya da benzer çalışmalara cevap niteliği taşıyan, böyle bir iddiası olan bir film değil.

Kendi belirlediği tarz doğrultusunda, konusunu işlemeye yönelik bir çalışma...

Tartışmalı konulardan kaçındığımız için değil, zamanımız olmadığı için, çoğuna giremedik.

Filmin ilk uzun senaryosunda bu konuların çoğu vardı; ama o 240 dakikalık başka bir filmdi ve kısaltırken bazı tercihler yapmak zorundaydık.

'Gelibolu' belgeselindeki canlandırma sahnelerinden biri (üstte). Yönetmen Tolga Örnek (solda), 'Gelibolu' belgeselinin çerçevesini şöyle çiziyor: "Savaşlardan çok, askerlerin psikolojileri, hastalıkları, sağlık sorunları, onların savaşa bakış açılarındaki dönüşüm bizim konularımızdı."

➤ *'Gelibolu' için nasıl bir kurgu izlediniz? Filmde 'aksiyon' düzeyi ne?*

Arşiv görüntüleriyle canlandırmaları birlikte kurgulayarak bu filme özgü bir anlatım denedik. "Aksiyon" diye tabir ettiğiniz sahnelerde, yani patlamalar, makinalı tüfeklerle ilgili sahnelerde, canlandırmalar kullandık. Askerlerin kendilerinden ve kişiliklerinden bahsettiğimiz yerde de, belgesel görüntülere başvurduk. Renk olarak da canlandırmaları diğer görüntülerden ayırmaya özen gösterdik. Kurgusal olarak, 'Hititler' filminden daha derli toplu bir film olduğunu söyleyebilirim.

➤ *'Gelibolu'da, Çanakkale Savaşları'nın hangi safhalarını işlediniz?*

19 Şubat saldırısıyla başlıyoruz; 18 Mart Boğaz Savaşı'nı detaylı olarak anlattıktan sonra, çıkarmaya ve kara çarpışmalarına yöneliyoruz. Çıkarmayı oldukça detaylı, hem Seddülbahir hem de Arıburnu açısından detaylı olarak işliyoruz.

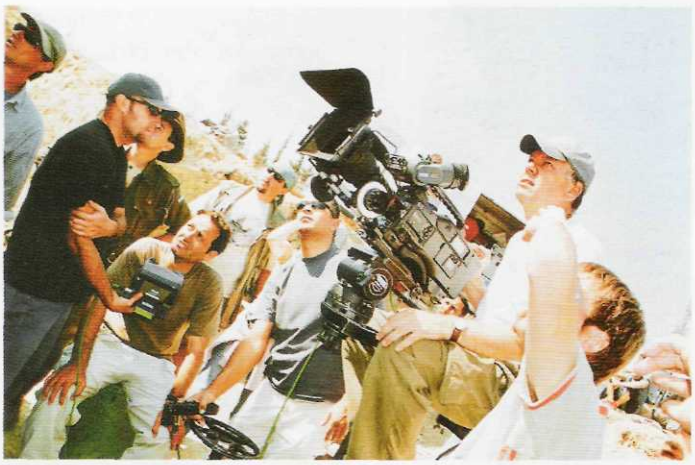
'Gelibolu'nun araştırma koordinatörü Feza Toker

'7 ayrı ülkede, 70 arşiv tarandı'

Altı yıllık bir çalışmanın ürünü olan 'Gelibolu' filminin araştırma koordinatörü Feza Toker ise *(altta)*, kendisiyle sohbetimizde, filmin geniş bir coğrafyada geniş bir kadroyla gerçekleştirildiğini; hazırlık çalışmalarında da, 7 ayrı ülkede 70'in üzerinde arşivin tarandığını vurguladı: "Yerel araştırmacıların yardımları dışında 4 ülkeye şahsen giderek çalıştık. Kitaplar, makaleler toplandı; her ülkede dönem basını, ulusal, askerî, tarihî arşivler tarandı... Müzelerde çalışılarak canlandırmalarda kullanılacak malzemeler tasarlandı."

Son dönemde, her tarihî filmdeki savaş malzemelerinden uzun uzun bahsedilir oldu. Biz de bu çerçevede Feza Toker'e, 'Gelibolu' için gerekli savaş malzemesini nasıl elde ettiklerini, kullanılan bu silahların adedini sorduk; aldığımız yanıt şöyleydi: "Dramatik canlandırmalarda kullanılmak üzere, 3 bin 500 metrekarelik bir alanda, aslına uygun olarak farklı tiplerde siperler yaptık. 70 müttefik, 60 Türk asker üniforması ve tüm teçhizatı yaptırıldı. Çıkarma filikaları, cephane sandıkları, günlük kullanıma dair gereçler, konserve kutuları gibi birçok detay aslına uygun olarak baştan yapıldı."

Yönetmen Tolga Örnek ve ekibi, 'Gelibolu' belgeselinin çekimleri sırasında (sağda).

Sonra da 2. Kirte, 19 Mayıs saldırılarına yer veriyoruz. Temmuz'da Seddülbahir cephesinde yaşananlar ve daha sonra da Ağustos ayı var filmde. Ama biz, savaşları stratejik ve askerî olarak değil, insanların tecrübeleriyle anlatmaya çalışıyoruz.

➤ *Bugüne kadar gerçekleştirilmiş 'Çanakkale' filmlerine nispetle, sizin farklı bir iddianız var anladığım kadarıyla; filmde, 'karşı tarafın' yani o günkü 'düşmanın' ne hissettiğini de, insanî yönleriyle ortaya koymanın peşine düşmüşsünüz... Bunda başarılı olduğunuzu söyleyebilir misiniz?*

Biz istediğimiz tarzda bir film yaptığımızı ve askerlerin hepsini 'insan' olarak gösterebildiğimizi; savaş karşıtı bir film ortaya çıkardığımızı düşünüyoruz. Ama başarılı olup olmadığımıza seyirci karar verecek bence.

➤ *Çanakkale, Türkler için 'haklı bir savaş' idi; Osmanlı, kendi toprağını savunuyordu; ayrıca İngiliz ve Fransızlar, saldırılarında sömürge askerlerini kullandılar ve bunların bir bölümü Müslüman idi. Filminizde, bu ayrım çizgileri var mı? Konuya Senegalli ya da Hintli askerler açısından da yaklaştınız mı?*

Filmde tabii ki haklılık ayırımı var. Türklerin haklılığını hem uzmanlar röportajlarıyla hem de müttefik askerleri günlükleriyle belirtiyorlar. Filmde Müslüman-Hıristiyan, sömürge, emperyalizm ve emperyalizm düşmanları gibi temalara çok belirgin bir şekilde girmedik. Ama filmin bütününü izleyince ve günlüklerdeki yorumları üst üste ekleyince bunlar çok net bir şekilde ortaya çıkıyor. Hintli ve Senegalli askerlerin de bu savaşta bulunduğunu, herkes kadar acı çektiklerini anlatıyoruz.

İnternette 'Gelibolu'

'Gelibolu' belgeseline ilişkin bilgi ve haberler, www.gallipoli-film.com ile www.canakkale-film.com adlı internet sitelerinde, Türkçe ve İngilizce olarak yer alıyor. İnternet sitesinde yer alan 'Görüşler' bölümü aracılığıyla, arşiv sahiplerine katkıda bulunma olanağı da tanınıyor.

'Gelibolu'dan Kısa... Kısa...

- 'Gelibolu' belgeseli Türkiye'de 18 Mart'ta gösterime girecek.
- Filmin İngiltere'deki galası ise, 13 Nisan'da, Imperial War Museum'da yapılacak.
- Belgeselin Avustralya galası da, 21 Nisan'da War Memorial'da yapılacak. Bu galayı, filmin seslendirilmesinde de yer alan ve kendisi de Yeni Zelandalı olan Sam Neil'ın sunması bekleniyor.
- 'Gelibolu' belgeselindeki canlandırma bölümlerinin ve asker mektuplarının seslendirmelerini Sam Neil ile paylaşan ikinci isim de Jeremy Irons *(solda)*...
- Belgeselin dramatik kurgusundaki öyküler, ikisi İngiliz, üçü Yeni Zelandalı, üçü Avustralyalı ve ikisi Türk, toplam 10 ana karakterin mektup ve günlükleriyle anlatılıyor.
- Belgeselin ana sponsoru Doğuş Grubu; ayrıca Garanti Bankası, Akçansa, Banvit, Çalık Holding A.Ş., İstikbal, Kent Gıda, Deva Holding, Koç Allianz ve Tırsan Treyler da katkıda bulunan sponsorlar arasında...

'Çanakkale' için kısa kaynakça

Çanakkale Savaşları konusunda, amatör meraklılar için 'başlangıç' sayılabilecek mütevazı çapta bir kaynakça sunuyoruz bu ay sizlere...

● Mustafa Kemal, Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, Yayınlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, Ankara

● Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Yayınlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, Ankara

● İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu / 1912-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, Ankara

● Ruşen Eşref Ünaydın, Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, Ankara

● Ruşen Eşref Ünaydın, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat, Varlık Yayınları, Ekim 1954, İstanbul

● Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, Yayına Hazırlayanlar: İhsan Ilgar, Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, 2003, İstanbul

● Şerif Güralp, Çanakkale Cephesi'nden Filistin'e, (Bir Askerin Günlüğünden), Güncel Yayıncılık, Şubat 2003, İstanbul

● Münim Mustafa, Cepheden Cepheye [Hatıralar], Arma Yayınları, Mayıs 1998, İstanbul

● İ. Hakkı Sunata, Gelibolu'dan Kafkaslara / Birinci Dünya Savaşı Anılarım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2003, İstanbul

● Nuyan Yiğit, Atatürk'le 30 Yıl / İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, Remzi Kitabevi, Eylül 2004, İstanbul

● Mehmed Fasih Bey'in Çanakkale anıları, Kanlısırt Günlüğü, Yayına Hazırlayan: Murat Çulcu, Denizler Kitabevi, 2001, İstanbul

● Ian Hamilton (General), Gelibolu Günlüğü, Çeviren: Osman Öndeş

● Henry Morgenthau, Türkiye'deki Sefaret Hatıralarım

● Liman von Sanders (General), Türkiye'de Beş Yıl, Burçak Yayınevi, 1968, İstanbul

● Cemal Paşa (Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı), Hatıralar, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mayıs 2001, İstanbul

● Ziya Şakir, Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?, Muallim Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, 1944, İstanbul

● Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam / Mustafa Kemal, Remzi Kitabevi, 1963, İstanbul, Birinci Cilt

● Lord Kinross, Atatürk / Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Sander Kitabevi, 1966, İstanbul, Birinci Cilt

● David Walder, Çanakkale Olayı, Çeviren: M. Ali Kayabal

● Oglander (General), Çanakkale Gelibolu Askerî Harekâtı, Çeviren: Tahir Tunay

● Nigel Steel-Peter Hart, Gelibolu: Yenilginin Destanı, Çeviren: Mehmet Harmancı

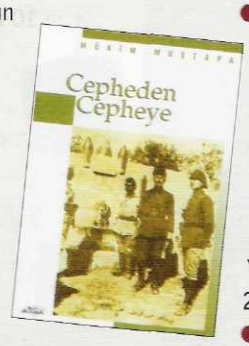
● Alan Moorehead, Gelibolu, Çeviren: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, Nisan 2000, İstanbul

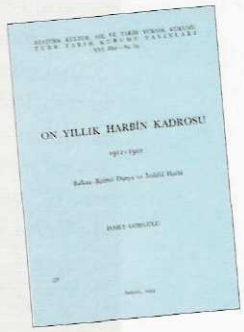
● Mete Tuncoku, Çanakkale 1915 / Buzdağının Altı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, Ankara

● Vehbi Vakkasoğlu, Bir Destandır Çanakkale, Nesil Yayınları, Eylül 2002, İstanbul

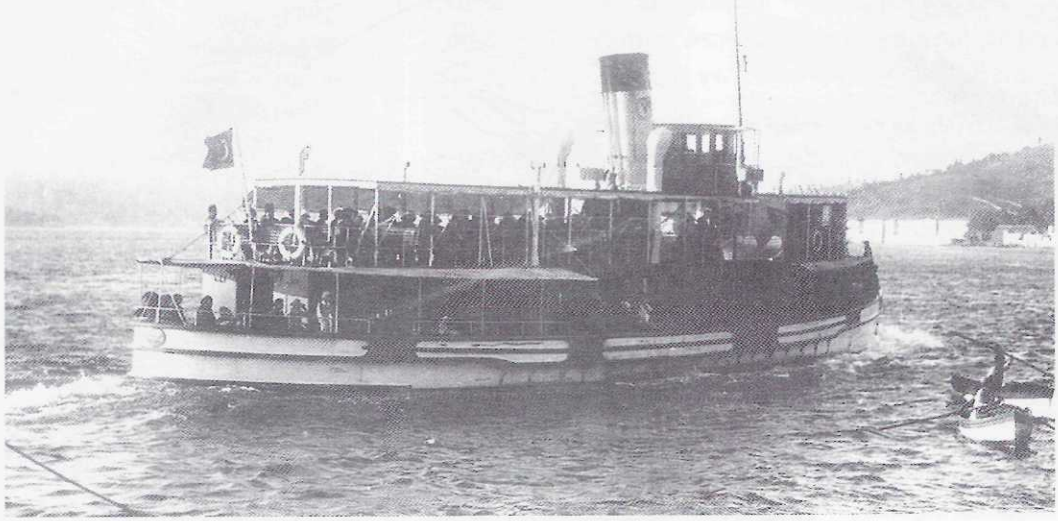

18 Mart'ın önemli tanıklığı

Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'nın (Çobanlı) kurmay başkanı Selâhattin Adil Paşa'nın, "Hayat Mücadeleleri" adı altında Enver Koray tarafından yayına hazırlanmış olan hatıraları (Zafer Matbaası, İstanbul, 1982), 18 Mart zaferinin en önemli tanıklıklarını içerir.

Üsküdar vapuru şiddetli fırtınaya dayanamadı

Körfezde facia

Üsküdar vapuru, 1 Mart günü çıktığı seferi tamamlayamadı. Fırtınaya dayanamayan gemi alabora oldu ve üç dakika içinde battı. Kaza, Türk denizcilik tarihinin en büyük facialarından biri olarak değerlendirildi.

ERTAN ÜNAL

'Üsküdar vapuru battı!'... Yıldırım hızıyla tüm körfezi dolaşan bu habere kimse inanmak istemiyordu...

Tarih 1 Mart 1958'di; günlerden cumartesi. Körfez halkı, o zamanlar cumartesi günü öğle üzeri başlayan hafta sonu tatilini geçirmeye hazırlanıyordu. İzmit Lisesi, İzmit Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri, son derslerinden çıktıktan sonra iskeleye gelmişler ve körfezde ring seferini yapmakta olan Kaptan Mehmet Aşçı yönetimindeki 72 numaralı Üsküdar vapuruna binmişlerdi. Vapur, hafta sonu olması nedeniyle her zamankinden daha kalabalıktı. Alt kamaralar tıka basa dolmuş, üst kamarada yer bulamayan-

Milliyet

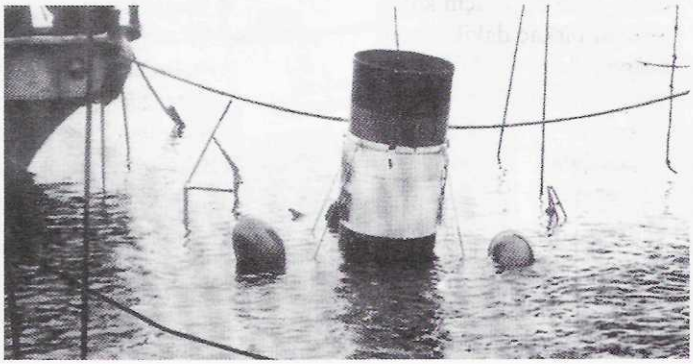
ÜSKÜDAR VAPURU İZMİT'TE BATTI

400 KİŞİ BOĞULDU

Korkunç bir fırtınanın tesiriyle alabora olup 1,5 dakikada suya gömülen vapurdan 39 kişi kurtuldu. 220 cesed bulundu

"ÜSKÜDAR,, 31 YAŞINDA İDİ

Dünkü yekün 730.603 Lira

Üsküdar vapuru, Boğaziçi'nde çalıştığı günlerde (üstte). Pek çok gazete, faciayı ilk sayfasında okurlarına duyurmuştu (sağ üstte). Üç dakika içinde sulara gömülen Üsküdar vapuru denizden çıkarılıyor (sağda).

Üsküdar faciasının ardından, halkın da katıldığı arama ve kurtarma çalışmalarında çok sayıda kazazedenin cesedi çıkarıldı (solda ve en solda). Kazadan kurtulan bir yolcu (altta). Fırtınayla sulara gömülen Üsküdar vapuru zorlukla su yüzüne çıkarılabildi (en altta).

Hürriyet

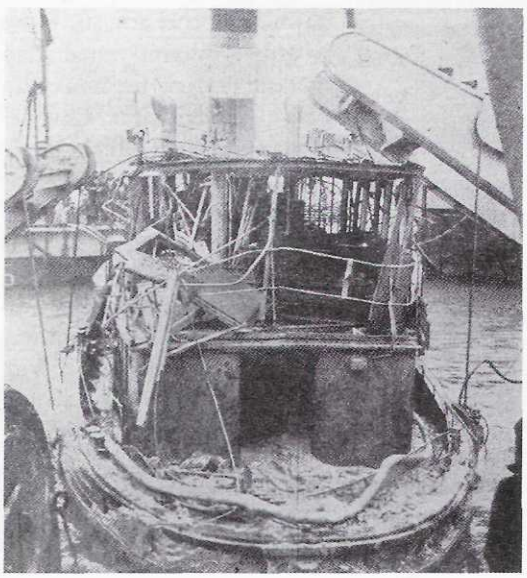
İzmitte büyük deniz faciası

Üsküdar vapuru yolcuları ile battı

Kazadan kurtulanlar faciayı anlatıyorlar

Soldan gelen büyük dalga gemiyi altına aldı, arkadan gelen ikincisi de devirdi

lar da ayakta kalmıştı.

22 yıllık kaptan Mehmet Aşçı, fırtınanın yaklaştığını sezmişti. Niyeti, fırtına patlamadan nispeten korunmalı bir yer olan Gölcük'e sığınmaktı. Üsküdar, böylece fırtınaya iskelede tutulmamak için kalkış saatinden birkaç dakika önce, çımacıyı bile iskelede bırakarak hareket etti...

Saat 12.27'de İzmit'ten Karamürsel'e kalkan Üsküdar'ı, fırtına Derince'de, Petrol Ofisi önlerinde yakaladı. Saatte 90 kilometre hızla esen fırtına ve dağ gibi büyüyen dalgalar Üsküdar'ı durmadan sarsıyordu. Yaşlı bir gemiydi Üsküdar. Yorgun gövdesi dalgaların ağırlığı ve fırtınanın şiddetiyle çatırdıyordu. Sonunda Üsküdar'ın yorgun gövdesi fırtınaya ve kuduran denize dayanamadı; sular, ikinci mevkiinin camlarını kırarak öne ve makine dairesine dolmaya başladı. Aynı anda yolcular arasında panik çıktı; herkes çıtaları koparıp can yeleklerini giymeye başlamıştı.

Yolcular telaş ve korku içinde geminin bir tarafına yığılırken, şiddetli fırtına ve büyük bir dalga, kaptan köşkünü içindekilerle birlikte denize uçuruyor, gemi idaresiz kalıyordu. Aynı anda gelen dev bir dalga, Üsküdar'ı adeta altına alıyor ve hızla sola deviriyordu. Bu arada yolculardan bazıları kendilerini denize atmışlardı bile. Gemi alabora olup sulara gömülürken, saatler 12.53'ü gösteriyordu. Üsküdar, 3 dakika içinde battı...

'GÖZÜMÜ AÇTIĞIMDA HASTANEDEYDİM'

Olay sırasında Üsküdar vapurunda bulunan, faciada eşi ile iki çocuğunu kaybeden ve tam 6 saat dalgalarla boğuştuktan sonra kurtarılan

FOTOĞRAFLAR: ÖZLEM SARSIN

Üsküdar faciasından kurtulan Ceyhan Dinçer (sağda; Ertan Ünal ile), Ulaşlı'da, deniz kıyısındaki evinde kızı Nuray Büyükarman, torunu Azra ve damadı Prof. Sevgen Büyükarman ile birlikte, sakin bir yaşam sürüyor.

Ceyhan Dinçer, yaşadığı o dehşet dolu dakikaları şöyle anlatıyor:

"Olay günü, 18 yıllık eşim Şadan, kızım Zeynep ve evlatlığım Emine ile birlikte Ulaşlı'da yaptırdığımız eve gitmek üzere Üsküdar'a bindik. Vapur kalabalıktı. Üst güvertede bir yer bulup oturduk. Vapur hareket ettikten sonra fırtına patladı. Geminin her tarafından çatırtı sesleri geliyor, gemi fındık gibi sallanıyordu.

Çoğu öğrenci olan yolcuların beti benzi atmıştı. Eşim, soğukkanlılığını bozmadan kalktı, tek tek hepimize can yeleklerini giydirdi. Can yeleklerinin çoğu kullanılamayacak durumdaydı.

O anda vapurda tam bir can pazarı yaşanıyor, kimileri bağırıyor, kimileri ağlıyor, kimileri de kendini denize atıyordu. Birden gelen dev bir dalgayla gemi alabora oldu. Kendimizi denizde bulduk. Emine'yi o anda kaybettik.

Su çok soğuktu... Dalgalar, bizi bir araya getiriyor, sonra tekrar ayrı ayrı yerlere atıyordu. Önce çok su yutmuş olan kızım Zeynep'i kusturdum, sonra midesinden rahatsız olan kocama metanetini korumasını söyledim. Ama ikisinin de zaman geçtikçe tahammülünün azaldığı belli oluyordu. Kızım Zeynep, 'Baba çok üşüyorum' diyordu. Kızımın gittikçe ağırlaşan başı, kocamın sararan yüzü bana dehşet veriyordu.

Sonra korktuğum başıma geldi. Önce Zeynep'in başı yana düştü, gözleri yuvalarında kaykıldı ve hareketsiz kaldı. Şok geçiriyordum. Eşim, "Zeynep'i kaybettik. Artık benim için yorulma. Kalbim kifayet etmiyor. Ne yapalım mukadderatımız böyleymiş" dedi. Sevgi dolu gözlerle bana baktı. Son bakışıydı bu. Sonra bir dalga geldi, ikimizi de ayrı ayrı yönlere attı...

Sonrasını bölük, pörçük hatırlıyorum. Bir ara yakınlarımda bir hareket hissettim. Güçlü kollar beni kavrayıp

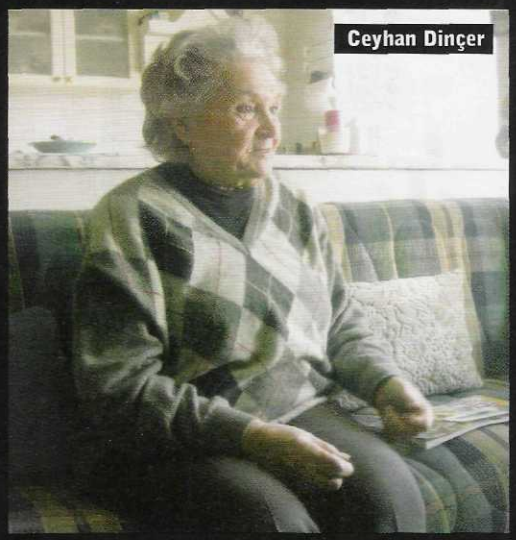
Yaşadığı yolundaki söylentiler üzerine evi güvenlik güçlerince basılarak aranan Kaptan Mehmet Aşçı'nın (sağ üstte) cesedi, olaydan 12 gün sonra Seymen'de balıkçılar tarafından bulundu.

ESER TUTEL ARŞİVİ

Aslında Boğaziçi seferleri için yapılmıştı

İzmit Körfezi'nde 1 Mart 1958'de alabora olarak batan Üsküdar, 1927'de, Almanya'da, Elbing'de yolcu vapuru olarak yaptırılmıştı. Gemi yıllarca Boğaziçi hattında çalıştıktan sonra, Nisan 1957'de makinelerinde meydana gelen bir arıza üzerine havuza alınmıştı.

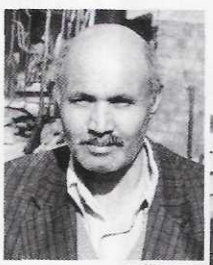
47 yıllık acı...

'Üsküdar faciası', Dinçer ailesinin bu fotoğraflara yansıyan mutluluğunu yok etti: Ceyhan ve Şadan Dinçer, bir İstanbul gezisi sırasında Taksim'de (solda). Dinçer ailesi çocukları Turan (solda) ve Zeynep (sağda) ile. Şadan Dinçer ve Zeynep Dinçer, 47 yıl önce Üsküdar faciasında yaşamını yitirdi.

bir yere çıkardı. Kurtaran gemisinin bir motoru, kazadan altı saat sonra beni sudan çıkarmış. Gözlerimi açtığımda hastaneydim..."

KAPTAN KÖŞKÜ UÇTU

Feci olayda, geminin 7 kişilik mürettebatından kurtulan tek kişi olan bilet kontrolörü Kamil Özocak da, gazetecilere, o korku dolu anları şöyle anlatmıştı:

"Fırtına patlayınca, zamanından önce denize açıldık. Daha açılır açılmaz dalgalar gemiyi sarsmaya başladı. SEKA açıklarından geçerken fırtına iyice bastırdı. Fırtına şiddetlendikçe geminin ahşap kısımları parçalanacakmış gibi gıcırdıyor, paniğe kapılan yolcuların feryatları, çığlıkları birbirine karışıyordu. Bir dalga alt salonların camlarını kırınca sular içeri dolmaya başladı. Vapur dalgaların arasında adeta kaybolmuş gibiydi.

Bu arada kaptan köşkünün, gemiden koptuğunu ve bir an havada uçtuğunu, sonra da dalgalara karıştığını gördüm. Derken dev bir dalga gemiyi adeta altına alıp şiddetle sola yatırdı. Ben de kurtuluş ümidi kalmadığını görünce küpeşteye çıkıp denize atladım. Olanca gücümle yüzmeye çalışıyordum. Bir ara geri dönüp baktığımda Üsküdar'ın batmış olduğunu gördüm. Daha sonra, Engin römorkörü beni buz gibi sudan alıp kurtardı..."

Ölümün eşiğinden dönmesine rağmen denize küsmeyen ve görevini sürdüren Kamil Özocak, daha sonra Şehir Hatları İşletmesi İzmit Hattı Başmemurluğu'na kadar yük-

Hüseyin Sağım (en solda) ve Üsküdar vapurunun mürettebatından Kamil Özocak (solda), kazadan kurtulan şanslı yolculardandılar.

Üsküdar faciasında yaşamını yitiren öğrencilerden bazıları: İzmit Lisesi öğrencisi Nurdoğan Tınaz (sağda), Turgut Yaman (ortada), Semra Gülhan (en sağda) İzmit Kız Enstitüsü öğrencisi Korcan Batmaz (sağda).

seldi ve bir süre önce hayata veda etti...

SEKA'dan emekli işçi Hüseyin Sağım da faciadan mucize şeklinde kurtulanlar arasındaydı. Vapur dalgalar arasında sallanmaya başlayınca hemen can yeleğini giymiş, vapurun alabora olmasıyla birlikte kendini buz gibi soğuk denizde bulmuştu:

"İyi yüzme bilmiyordum. Suyun üzerinde birkaç kişi çırpınıyordu. Bu arada elime tahta parçası geçti. Bir kapıydı bu. Biraz ötemde bir genç kendi can yeleğini çıkarmış, sular arasında batıp çıkan bir genç kıza giydirmeye çalışıyordu. Ben de kapıyı ona doğru iterek, 'Benim can yeleğim var, sen şuna tutunmaya çalış' dedim. Daha sonra dalgalar arasında birbirimizi kaybettik...

Tam hayattan ümidimi kesip dualar okumaya başlamıştım ki, yanı başımda beliren bir denizaltı beni kurtardı..."

DONANMA SEFERBER OLDU

Kara haber duyulur duyulmaz sahilden 500 metre açıktaki kaza yerine giden motorlar, sandallar, römorkörler, olay üzerine seferber olan donanmaya ait Preveze ve Gür denizaltıları, kazazedeleri toplamaya başladı.

Kazadan sonra İzmit Körfezi'nden günlerce ceset toplandı. Denize her atılan ağ birkaç kaza kurbanının cesedini de birlikte getiriyordu. Bunların büyük bir bölümü de öğrenciydi. Kazada İzmit Sanat Enstitüsü 35, İzmit Lisesi 33, Akşam Kız Sanat Enstitüsü 5 öğrencisini kaybetmişti. Can kaybı bilançosu önce 160, kayıp sayısı 42 olarak açıklandı. Daha sonra bu rakam, 222'ye kadar çıktı. Kurtarılanlar ise 40 kişiydi. İlçeler arasında en büyük kaybı, 150 kişiyle Karamürsel vermişti. Ancak Körfez halkı, bugün bile ölenlerin sayısının 400'e yakın olduğunu iddia ediyor...

'Üsküdar Faciası', haftalar, hatta aylar öncesinden 'geliyorum' demiş, ancak ilgililer bunu dikkate almamışlardı. Körfezde yayımlanan Hedef, Hürsöz ve Azim gazeteleri, küçük vapurların hem yolcu ihtiyacını karşılayamadığı-

Körfez'de meydana gelen Üsküdar faciasında yaşamını yitirenler için İzmit'te geniş katılımlı törenler düzenlendi (sağda). Akşam gazetesi bu törenleri de okurlarına ilk sayfasından duyurdu (en sağda).

AKŞAM

İzmit'te dün iki hazin tören yapıldı

On iki kaza kurbanının cenaze namazını binlerce kişi şiddetli yağmur altında kıldı

Üsküdar'dan dün 27 ceset daha çıkarıldı

Mahkeme kararıyla "Ulus,, 2 ay kapatılıyor

87 yıllık gemiler kaldırılmıyor

nı, hem de patlayacak lodos fırtınalarına dayanamayacağını uzmanların ağzından defalarca bildirmiş; bölgeye yeni ve büyük bir vapur tahsis edilmesini istemişlerdi.

İzmit Güzelleştirme Derneği Başkanı, Tekel Başmüdürü Şadan Dinçer de, Ulaştırma Bakanlığı'na çektiği telgraflarda geminin değiştirilmesini istemiş, "Birgün burada çok büyük bir facia olacak" demişti. Şadan Dinçer de iki çocuğu ile birlikte kaza kurbanları arasında yer alacaktı... Tüm uyarılara rağmen, onarımdan yeni çıkmış Üsküdar gibi küçük bir gemi bu hatta verilmiş, istekler dikkate alınmamıştı..

FACİANIN ARDINDAN...

Olaydan sonra, uzmanlardan oluşan komisyonlar kuruldu. Uzmanların vapurda yaptıkları incelemeler sonucunda, "Gemi haddi istiabından (kapasitesinden) çok yolcu almıştır. Gemi yaşlı, tekne çürüktür. Fırtına geliyor haberine rağmen kaptan yolcu almıştır. Can yelekleri yolcuların çoğunluğu tarafından gerektiği gibi kullanılamamıştır. Gemideki yolcu hareketleri (panik) dengeyi bozmuştur. Suyun çok soğuk oluşu, suya atlayanların hareket kabiliyetlerini azaltmıştır" gibi maddeler içeren bir rapor hazırlandı.

Olaydan sonra, Denizcilik Bankası kaza kurbanlarından bir bölümünün ailelerine 35 ile 175 bin lira arasında değişen miktarda tazminat ödedi. Bu arada, feci olayda yaşamlarını yitirenler için Gölcük'te bir şehitlik yaptırıldı. Ancak aradan geçen 47 yıl, bu feci olayda yakınlarını kaybedenlerin acılarını dindiremedi... ■

1958 yılının gündemi...

Kıbrıs'ta 8 Türk öldürüldü

28 Ocak günü Kıbrıs yine kana bulandı. Lefkoşe'de Türklerin düzenlediği mitinge İngiliz askerlerinin ve Rumların müdahalesi sonucu çıkan olaylarda, biri çocuk 8 Türk öldürüldü. Türklerin, İngilizlerin açtığı ateş sonucu öldüğünü bildiren yayın organları siyah başlıklarla çıktı. Olay, Türkiye'de büyük tepki yarattı ve yurdun çeşitli yerlerinde mitingler düzenlendi.

'Haddi istiab' gündemde

İstanbul Liman Başkanlığı, Şehir Hatları İşletmesi'nde çalışan tüm gemilerde yolcu sayısının kontrol edilmesini, fazla yolcunun indirilmesini istedi. Üniversiteli gençlerin de gönüllü katıldığı bu kontroller sırasında, özellikle sabah ve akşam saatlerinde vapurlarda 'haddi istiab'ın (kapasite sınırının) çok üstünde yolcu bulunduğu saptandı. Örneğin, 4 Mart günü Köprü–Kadıköy seferini yapan Heybeliada vapurunda 1700 yolcu bulunması gerekirken, bu rakamın 2100'e ulaşmış olduğu belirlendi.

Taksiler taksimetre açacak

İstanbul Belediyesi, şikayetlerin artması üzerine taksilerdeki taksimetrelerin açılmasını istedi. Taksimetreyi çalıştırmadan müşteri taşımak isteyenlerin yakalanmaları halinde seferden alıkonulacağını ve hakkında adli takibat yapılacağını bildirdi. İstanbul'da taksilere ilk taksimetre, Şehremini Emin Bey zamanında, 1927 yılında taktırılmış, taksimetreler Fransa'dan getirtilmişti.

Vali Tarhan'ın istifası

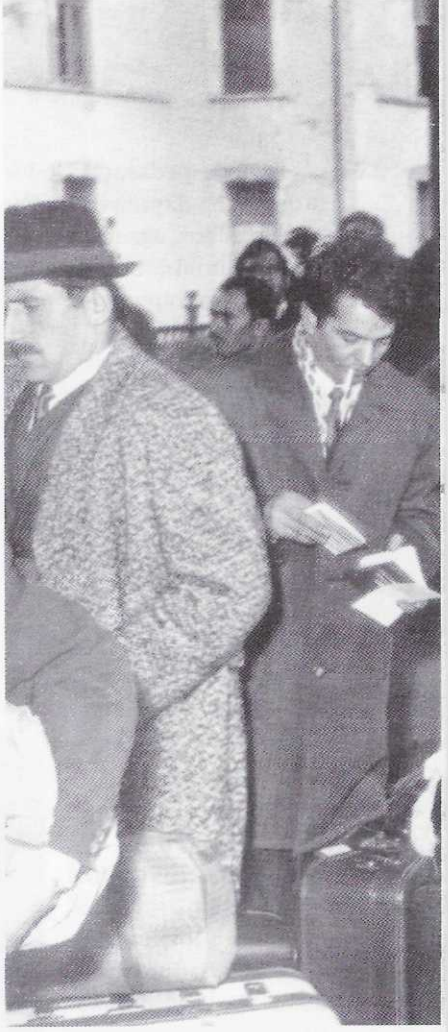
İstanbul'da 20 Kasım 1957'de Vali ve Belediye başkanlığına atanan Mümtaz Tahran, kentteki uygulamaları beğenmeyince 15 Mayıs'ta istifasını vermişti. Tarhan'ın istifasının getirdiği bir olay ise , onun döneminde konulan 'yere izmarit atma' yasağına aykırı davrananlardan alınan 100'er lira para cezasının iadesine başlanmasıydı. 'Vali gitti, ceza bitti' diyen ve ceza makbuzlarını saklamış olanlar, belediyeden bu parayı geri aldılar.

'Yabancılar sorunu'ndan 'Türk sorunu'na...

50. yılında 'Alamancılar'

Elli yıl önce Almanya'nın başlattığı 'Gastarbeiter - Misafir İşçi' ithali girişiminin en çok etkilediği ülke Türkiye oldu. Bugün de Berlin kenti, Avrupa Birliği'nin en büyük Türk şehri olarak değerlendiriliyor.

ORHAN KOLOĞLU

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar, Türklerle işbirliği yaparak dünya üzerinde egemenlik kurmayı tasarlamışlardı; ancak, birlikte battık... II. Dünya Savaşı'nda da bunu tekrarlamak istediler; ama bu kez Türkiye bu teklife yanaşmadı. Sonuçta Almanlar, tek başlarına battılar... Yine de Türk'ün Alman'a, onların da bize olan özel sempatisi yok olmadı.

Nitekim, bundan elli yıl önce Almanya'nın başlattığı 'Gastarbeiter - Misafir İşçi' ithali girişiminin en çok etkilediği ülke Türkiye oldu. Öyle ki, uzun süre 'Auslaender Frage – Yabancılar Sorunu' diye Alman yöneticilerini uğraştıran olay, sonunda 'Türken Frage – Türk Sorunu'na dönüştü. Almanlar, ne tamamen 'gitsinler' diyebiliyorlar, ne de Türklerin aynı kimlikle yaşamalarına razı geliyorlar. Türklere gelince, yerlerinden kıpırdamaya da, kimliklerinden vazgeçmeye de gönüllü değiller...

Eskiden İtalyanlar, Yunanlılar, İspanyollar da yabancı sayılırdı; ama Avrupa Birliği tam olarak gerçekleştikten sonra, bu deyim şimdi, 3.2 milyonunu Müslümanların oluşturduğu grup için kullanılır oldu. Bunların 2.4 milyonunu, yani yüzde 75'ini

1960'lı yılların işçi adayları, Tophane'deki Alman İrtibat Bürosu'nun önünde (altta).

1970'li yılların 'Alamancılar'ı, Sirkeci Garı'nda...

Türkler oluşturuyor. Bosnalılar, İranlılar, Afganlar, Faslılar, sırasıyla bizimkileri izliyorlar. Aslında 50 yıl Almanya'da çalıştıktan sonra geri dönenler de hesaplanırsa, 'Almancı' Türklerin sayısı, 4 milyonu aşıyor.

Bu 'Almancı' deyiminden hoşlanmayanlar var. Hatta 2003'te İçişleri Bakanı Aksu, bir genelge yayınlayarak bu deyimin kullanılmamasını da istedi; ama onlar yadırgamıyorlar. Aslında, 'Almancı' değil, 'Alamancı' diyorlar: "Vatanımızda Alamancı burada yabancı / Bunları yaşamak inan ki çok acı / Elimdeki pasaportta ay yıldız var ya / İkinci sınıf insan diyorlar bana / Elimdeki pasaportta Alman bayrağı da olsa / Alman olamam, çünkü saçlarım kara"...

1939-1945 yılları arasında, 60 milyon insanın ölümüne, çok daha fazlasının sefil olmasına sebep olan Almanya, tam bir ekonomik yıkıma uğrayacakken, liberal rejimler-sosyalistler çekişmesinde önemli bir yeri bulunduğundan, Amerika ve ortaklarından yardım alarak kısa zamanda yıkıntı olmaktan kurtuldu ve ekonomisini, sanayisini tekrar dünya düzeyinde kurdu.

Gençlerinin büyük kısmını savaşta kaybetmiş olduğundan, işçilere ihtiyacı vardı. Bu amaçla, 1955'te devlet kararıyla yabancı işçi göçünün sistemleştirilmesine girişildi. Aslında bundan önce de, aralarında Türklerin de bulunduğu

1963'te, İstanbul-Sirkeci İstasyonu'nda vedalaşma (en üstte). Yıl 1973: Alman İrtibat Bürosu'nda Almanya yolcularının isimleri açıklanıyor (üstte). Almanya'ya giden ilk kafileden 'insan manzaraları' (solda).

yabancılar, bireysel olarak Almanya'da çalışmaya başlamışlardı. 1955'te alınan karar, devletler arası anlaşmaların imzası ile toplu göçe zemin hazırladı.

Dışarıdan işçi arayışını daha da artıran, Doğu –sosyalist- Almanya'dan Batı'ya kaçışların giderek artması olmuştu. 1958'de 226 bin, 1959'da 174 bin, 1960'ta 225 bin, 1961'de 234 bin kişi, özellikle Berlin bölgesinde özgürlüğü seçmişti. Bunun Sosyalist Blok'un prestijine indirdiği darbeyi hesap ederek, Doğu yönetimi 12-13 Ağustos 1961 gecesi dikenli teller yığarak bölgeleri ayırdı; 17-18 Ağustos gecesi de duvar dikerek işi tamamladı...

İtalyan, İspanyol, Portekiz'le yapılan anlaşmalarının ardından, 1961'de Türkiye de toplu göçe hak kazandı. Bunun ülkemizde büyük bir çılgınlığa yol açtığı bilinir. İşçi alacak kurumların önündeki kuyruklar, günlerce uzar gider. Dağları, sınırları yürüyerek aşmaya kalkanlar da az değildir... Âşık Seyfilî, bunu şöyle anlatır:

"Ayrı düştüm vatanımdan ilimden / Servetim yok, sermayem yok elimden / Bilinmiyor yoksulların halinden / Almanya'ya mecbur etti fakirlik"...

Belçika, Hollanda, İsviçre, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerine yerleşen Türkler de görüldü; ama Almanya'nın Türk tercihini hiç biri aşamadı. Bu ülkenin hemen her şehrinde ve kasabasında bir Türk mahallesinin belirdiğini söylemek abartma olmaz. İlk kuşağı, daha çok bekar erkeklerden oluşan cemaatimizin kendine özgü sorunları, Almanlardan çok kendi yetkililerimizi uğraştırdı. Almanca bilmedikleri gibi bir alanda uzmanlıkları da olmayan 'her işi yaparız'cı emekçiler, Alman toplumunun içine karışamıyor ve genellikle Bahnhof'larda (Demiryolu istasyonları) hafta sonu geçirmekle yalnızlıklarını aşmaya çalışıyorlardı. Kafalarında, biraz para toplayıp anavatana

Orhan Koloğlu, 1970'lerin başında, Türklerin Almanya şehirlerinde yarattığı 'Küçük İstanbul'ları bu fotoğraf kareleriyle belgelemişti.

Orhan Koloğlu'nun objektifinden Berlin'deki Türk dükkânları (sağda ve sağ sayfada) **ve Türk Şehitliği** (sağ sayfada, en sağda).

dönmekten başka bir şey yoktu: "Almanya'nın meşhur Mark'ı / Bütün aldatıyor Türk'ü / Çok yuvalar yıktı belki / Gel de bir gör Almanya'yı"...

Yıllar geçtikçe 'Alamancı'lar arasında üç farklı grup belirmeye başladı. Çok sınırlı sayıdaki yüksek eğitim görmüşler -ki, aralarında öğretmen olduğu halde 'işçiyim' diyerek gidenler de vardı- iki toplum arasında kültür alışverişini hızlandırmaya yönelik bir çaba içine girdiler. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri ilk kez rastlanan bu toplu yurtdışına Türk göçünün toplumsal etkilerini de onların ürettikleri eserlerden öğrendik.

İkinci grup, Almanlara yabancı kalmayan, ama tam Almanlaşmamalarına rağmen, o ülkenin yaşamına katılanlardır. Çoğunluğu, bunların oluşturduğu kanısındayız...

Bunların dışında kalan üçüncü grup, hayli sınırlı, fakat güçlü örgütlenmelere sahip olan dinci kesimdir. 'Milli Görüşçüler' de bu kesimdedir. Eylemci olduklarını dikkate alan Alman hükümeti, kontrolünde tutmak için onlara bazı haklar tanıdı. Laik Alman yasalarına tam olarak uymayı ilke edinen bu grup, Türkiye'deki laik rejimi devirip şeriat düzeni kurmak için eylemler üretmiş, hatta kendi içinden -dünyada kimsenin kabul etmediği- bir halife bile çıkarmıştı... Ama şimdi, muhaliflerini öldürdükleri ve 'Alman İslamı'na uygun davranmadıkları için dışlanıyorlar. Almanya'da 2 bin 400 kadar cami derneği bulunduğu hesaplanıyor; ama hepsi 'Milli Görüşçüler'in kontrolünde değil...

Almanların en büyük arzusu, diğer yabancılar gibi bu Türklerin de tam entegrasyonu; yani din değiştirmeseler de Almanlaşmaları. İşin en ağır işleyen yanı bu. Ünlü turizmci Öger gibi Alınan vatandaşlığını kabul edip milletvekilliğine kadar yükselenler var. İş dünyasında önemli başarı gösteren başkaları da... Bunlara pek ses çıkaran yok. Ama gösteri ya da sanat alanında Almanlaşan olursa, onlara tepki geliyor.

Almanya'da çekilen 'Şirin'in Düğünü' adlı filmde, bu ülkeye gelip geneleve düşen bir kadını canlandıran oyuncuya hayli kızmışlardı. Benzeri bir tepki geçen yıl, 54. Berlin Film Festivali'nde,

'Acı vatan'a nasıl gidilirdi?

Bir Türk vatandaşının 'konuk işçi' olarak Almanya'ya gidebilmesi için yapacağı ilk iş, o günkü Almanya Federal Cumhuriyeti'nin 'İş Bulma ve İşsizlik Sigortası Kurumu' tarafından Türkiye'de açılan 'Alman İrtibat Bürosu'na başvurmaktı. Başvuranlar arasında ön elemeyi 'Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu' yapıyordu. Ön elemeyi geçen kişilere 'İşçi Davet Mektubu' gönderiliyor; bu mektubu alan başvuru sahipleri, İstanbul'daki Alman İrtibat Bürosu'na çağırılıyordu. Bu kişilerin sağlık ve mesleki açılardan aranan şartlara sahip olup olmadığını belirlemek amacıyla, adaylar 'Mesleki Uygunluk Testi'nden geçiriliyordu.

Söz konusu başvuruları yapanlar, bugün aradan bu kadar yıl geçtikten sonra bile, *o günü hâlâ ironik bir* tebessüm ve hatta öfkeyle anımsamalarına neden olan aşağılayıcı bir tarzda sağlık muayenesinden geçiriliyorlardı. 10-15 kişilik gruplar, üzerlerinde yalnızca iç

'Duvara Karşı' filmindeki rolüyle 'Altın Ayı' ödülünü alan Sibel Kekilli'nin daha önce bir porno filmde rol aldığı öğrenilince de gösterildi. Oysa Kekilli, 'Bambi' ödülüne de aday gösterilecek bir başarı sergilemişti...

Çok uzun yıllar, Türkiye ekonomisindeki açık, 'Alamancıların' gönderdiği Marklarla kapatıldı. Ancak, 1980'den itibaren beliren ikinci kuşak anavatana dönmeyi düşünmeyip Almanya'da kalmayı tercih edince, yatırımlar da yerinde kalmaya başladı. Böylece, daha 1960'lı yılların sonlarında belirmeye başlayan Alman şehirlerindeki Türk mahalleleri iyice şekil almaya başladı. Köln'de Mülheim bölgesindeki Keupstrasse, herkesçe 'Küçük İstanbul' olarak bilinir. Ama 'Küçük İstanbul'ların en ünlüsü, Berlin'de Kreuzberg'de Oranien alanı-

nın çevresindedir.

Avrupa Birliği içindeki en büyük Türk şehri olarak kabul edilen Berlin'in nüfusunun yirmide birini, bizim 'Alamancılar' oluşturur. 150 bini aşan bu nüfusun en büyük kısmı, Kreuzberg'de bir arada yaşar. Neu Köln, Wedding, Schöneberg, Spandau, Tiergarten, Steglitz gibi bölgelerde de toplu haldedirler.

Ama Berlin'in her sokağında bir Türk dükkânına rastlamak mümkündür...

Aslında 19. Yüzyıl'dan itibaren tüccar, öğrenci ve diplomat olarak Berlin'de yaşamış Türklere rastlanır. Burada ölüp Tempolhof havaalanı yakınındaki Türk Şehitlik Camii'nin mezarlığında defnedilmiş bazılarının mezar taşları da vardır. Bu arada diğer uluslardan Müslümanların da buraya defnedildiği görülüyor. Başka yerlerde de Türk-Müslüman mezarlıklarına rastlanıyorsa da bunun en eskisi olması özel bir ilgi çekmesine sebep oluyor.

Zamanında, 1870'lerde gazeteci Basiretçi Ali, 1890'larda yazar Ahmet Midhat ve Ahmet İhsan Tokgöz gibi ünlüler Almanya'yı, özellikle Berlin'i ziyaret edip izlenimlerini yazmışlardı. Günümüzde ise 'Selam Berlin' adı altındakine benzer eserlere rastlıyoruz.

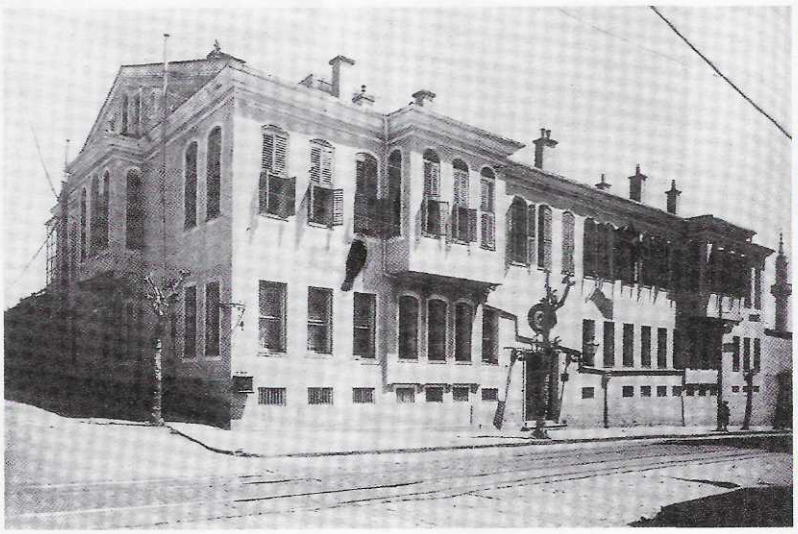
Geçen yıl yayınlanan bu romanda, Kreuzberg'de yerleşen bir İstanbullu ailenin Hasan isimli oğlunun serüveni anlatılıyordu. 'Hansi' diye çağırılan bu çocuğun Türklükle Almanlaşma arasındaki bunalımı işleniyordu. ■

Almanya'ya giden Türk işçilerini taşıyan trenlerden biri Sirkeci Garı'nda.

çamaşırlarıyla, 'tepeden tırnağa' muayene ediliyorlardı *(solda; sağlık kontrolünden geçirilen işçiler).*

Elemeyi aşıp muayeneden geçenler 'İşçi Davet Mektubu'nu, iş anlaşmasını ve gerekli diğer seyahat belgelerini de edindikten sonra Almanya'ya gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkıyorlardı. Türkiye'den Almanya'ya giden iş gücünü, özel işçi trenleri taşıyordu. Seyahat 50-55 saati buluyor ve pek de konforlu sayılmayacak koşullarda gerçekleşiyordu. 1970'lerden itibaren bu yolculuklarda havayolu kullanılmaya başlandı.

Feyz-i Sıbyân'dan Işık Lisesi'ne...

Feyziye Mektebi

Henüz resmî okullarda uygulanmadan Arapça ve Farsça'yı programından çıkaran ilk okul olan 'Feyziye Mektebi', Feyz-i Sıbyân'dan Işık Lisesi'ne uzanan 120 yıllık bir geçmişe sahip.

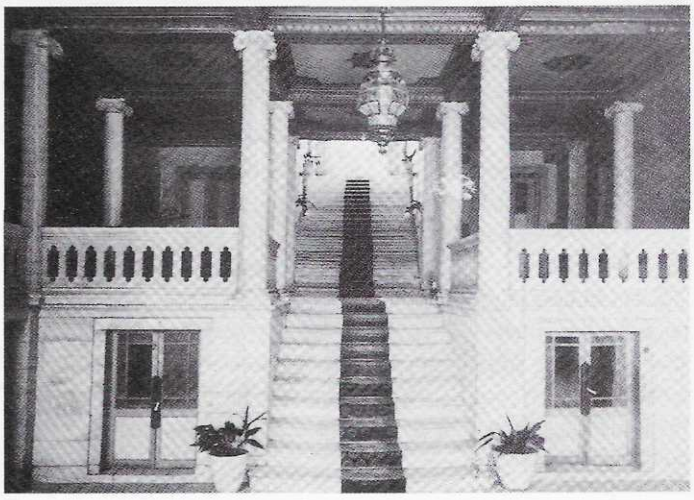
ENGİN NARİN

Selanik, 19. Yüzyıl'ın başlarında, önemli bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzü Batı'ya dönük, en aydın şehri olarak da dikkat çekiyordu. Son derece kozmopolit bir şehirdi. Bu nedenle şehirde ayrı dil ve kültürlere hizmet veren pek çok okul bulunuyordu: Rum İlkokulu, Rum Öğretmen Okulu, Fransız ve Alman Ticaret Okulları, Musevi Okulları... Neredeyse tüm ilerici fikirlerin filizlenip geliştiği bu liman şehrinde yaşayan Türkler de, varlıklarından söz ettirebilmenin tek yolunun iyi bir eğitimden geçtiğini düşünüyorlardı.

Feyzi-Sıbyân Okulu'nun kurulduğu dönem, II.Abdülhamid'in saltanatına rastlıyordu. O yıllarda Selanik'te yaşayan ileri görüşlü Türk aileleri çocuklarını eğitecek, onlara gelişme ve yetişme olanağı sağlayacak bir Türk okulu arayışı içindeydiler.

Selanik'teki ilk özel Türk okulunu açmayı başaran kişi, sonraları Atatürk'ün de ilkokul öğretmenliğini yapacak olan Şemsi Efendi'ydi. Onun bu okulda uygulamaya koyduğu 'Tarz-ı Cedid' yani 'Yeni Usûl' metodu, ders programları, ödüller ve cezalar açısından eğitimde bir dev-

Feyziye Mektebi olarak kullanılan Teşvikiye'deki Naciye Sultan Konağı (üstte) **ve konağın girişi** (sağda). **Işık Lisesi'nin Nişantaşı'nda bulunan binası** (sağ üstte). **Radoviçli Mustafa Bey** (sağda, ortada).

FOTOĞRAFLAR: MİRHAN BİLİR

119. kuruluş yıldönümü kutlaması

19 Aralık 2004 pazar günü, Feyziye Mektepleri Vakfı Işık Okulları'nın 119. kuruluş yıldönümü kutlandı. Eski öğrenci ve yöneticileri bir araya getiren bu geleneksel günde, misafirlerin coşkusu yüzlerinden okunuyordu. Özellikle, anaokulu öğrencilerinden dört minik öğrencinin konuşması, geçmişle bugünün, eğitim yolunda buluşma noktasıydı... Işık Lisesi'nde şu anda 3 bin 622 öğrenci öğrenim görüyor.

rim niteliği taşıyordu. Kısa zamanda Şemsi Efendi okuluna gösterilen büyük ilgi, varlıklı Türk ailelerini harekete geçirdi ve bu okul yeni açılan okulları takip etti.

O dönemde Selanik'te Maarif Müdürlüğü görevini sürdüren Radoviçli Mustafa Bey de, Türk okullarındaki eğitimin yetersizliğini kabul etmiş, bu yeni girişimlere destek vermişti.

1883'de Mısırlızadelerden Mümeyyiz Tevfik Efendi kuruculuğunda bir heyet, yeni bir okul açmak üzere çalışmalara başladı. Ve yaklaşık iki yıl sonra, 14 Aralık 1885'te Selanik'te, 'Feyz-i Sıbyan' adı ile, 50 öğrenci ve 4 dersliken oluşan, mütevâzı bir ilkokul açmayı başardılar.

'Feyz-i Sıbyan' hızla gelişiyordu, çok geçmeden ortaokul ve lise sınıfları da açıldı. Diğer derslerin yanında Fransızca dersleri de mevcuttu. Ders programlarında tek amaç vardı: Öğrencileri hayata tam manası ile hazırlamak. Artık okul, şehirde bulunan en iyi azınlık okulları ile boy ölçüşebilecek duruma gelmişti.

'Feyz-i Sıbyan', 1890 yılında ilk mezunlarını verdi. Bu mezunlardan bir kısmı kısa süre sonra çok önemli görevlere gelmeye başladılar, ülke yönetiminde söz sahibi oldular. Bunlar arasında bakanlar, valiler, mühendisler, doktorlar ve son derece önemli ticaret adamları bulunmaktaydı. Bu arada, okulunu maddi güçlükler nedeniyle kapatmak zorunda kalan Şemsi Efendi de, Feyz-i Sıbyan'a katıldı. 1900'e gelindiğinde artık yu-

Selanik'teki Feyziye Kızlar Mektebi binası (sol üstte). Mısırlızadelerden Mümeyyiz Tevfik Efendi (solda, ortada). Atatürk'ün de ilkokul öğretmenliğini yapacak olan Şemsi Efendi (solda).

'İlk'lerin okulu Işık Lisesi'nde, Cumhuriyetin ilanı ile ilk kez, hazırlık sınıflarından itibaren yabancı dil öğretimi yapıldı. Henüz resmî okullarda uygulanmadan Arapça ve Farsça'yı programından çıkaran ilk okul olan Işık Lisesi, ilk defa cinsiyet farkı gözetmeksizin karma eğitim yaptı. Ayrıca, Sokrates-Commennius programını Türkiye'ye getiren ilk okullardan biri oldu *(üstte; okulun 1912 mezunlarından bir grup).*

vadan liseye, modern binalarda eğitim veren, tam teşekküllü bir okul halini 'Feyzi-i Sıbyân'ın adı 'Feyziye' olarak değiştirildi.

Feyziye'nin bu parlak günleri Balkan Savaşı'na kadar sürdü. Yunan işgalinden sonra anavatana yerleşmeye karar veren bir çok yöneticisi ise İstanbul'a göç etti. Selanik'te kalan okul, bir süre İstanbul'dan yönetildi.

Feyziye'nin 9. müdürü Satı Bey (üstte). İstanbul Feyziye'si Müdürü Nakiyye Elgün (sağda, en üstte). Feyziye'nin 8. müdürü Celal Sahir Erozan (sağda, ortada). Feyziye Mektebi'ne ait bir diploma (sağ sayfada).

İSTANBUL FEYZİYE İLE TANIŞIYOR

1915'te Feyziye yöneticileri Satı Bey'in önderliğinde Beyazıt'ta 'Yeni Mektep' adıyla bir okul açtılar. 1917'de bu okul kapatılarak aynı yerde İstanbul Feyziye'si, ünlü eğitimci Nakıyye Elgün müdürlüğünde açıldı. Okula Bakırköy, Şişli ve Osmanbey civarından öğrenciler geliyordu. Okul ayrıca, Balkan bozgunu nedeniyle anavatana göçmek zorunda kalan pek çok yoksul ailenin çocuğuna parasız eğitim olanağı da sağlamaktaydı. İstanbul'daki Feyziye, ilk mezunlarını 1920-1921'de verdi.

Beyazıt'taki binanın yetersiz kalması üzerine okul, 1923'te, Teşvikiye'de bulunan Naciye Sultan Konağı'na taşındı. 1927'de bir kısım hayırsever ailenin maddi yardımları ve eski mezunların da desteği ile bu bina satın alındı.

1934'te, ellinci yılı kutlamaları sırasında, yönetim kurulu okulun adını 'Işık Lisesi' olarak değiştirdi ve bu kararını Atatürk'ün onayına sundu. Atatürk'ün gönderdiği kutlama telgrafı ise şöyleydi: "Okulunuzun ellinci yıl dönümü günü yapılan toplantıda beni andığınızdan dolayı teşekkür eder, yeni adınızı kutlularım. Reisicumhur K.Atatürk".

1948 yılına gelindiğinde, Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında, Feyziye Mektepleri Vakfı kurulma aşamasına geldi. O tarihte 63 yıllık bir isim ve eğitim geleneğinin, sonsuza kadar yaşama olanağı bulma-

Türk Musikisi İcra Heyeti'nde bir Feyziyeli

1904'te musikiyi bilen ve seven bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Akile Artun, dokuz yaşında piyano dersleri almaya başladı. İlkokulun ardından Feyziye'ye kayıt oldu. Döneminin ünlü hocaları ile çalışma şansı bulan Artun, 1928'de İstanbul Radyosu'nda göreve başladı. Batı Müziği Konservatuarı çalışmalarının ardından, pek çok konser

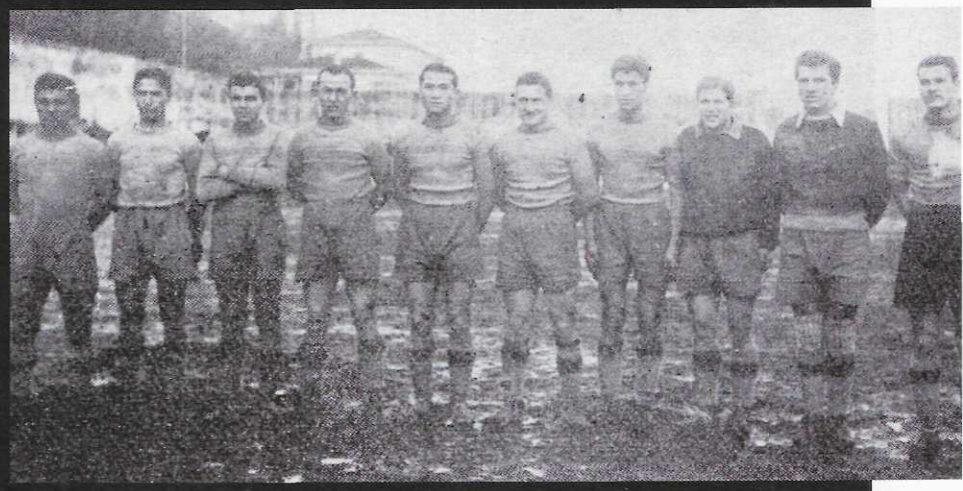

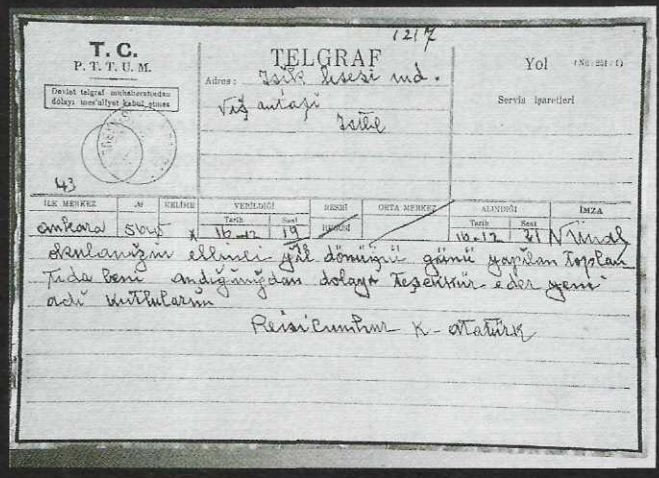
sı amaçlanmıştı. 1955-56 yıllarında yapılan çalışmalar sonucunda vakıflaşma işlemleri bitirildi. Nişantaşı'nda bir biri ardına yapılan binalarla okul son derece modern bir eğitim kurumu halini aldı.

Ancak zaman içinde bu da yeterli olmadı. 1986'da Ayazağa Kampusu kuruldu. Bunu 1996'da Işık Üniversitesi takip etti. 2000'de Erenköy'de ilköğretim kampusunu devreye sokan Feyziye Mektepleri Vakfı, geçtiğimiz yıl Şile'de Işık Üniversitesi Kampusu'nu genç Işıklıların hizmetine sundu.

organizasyonuna katıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın davetiyle, konserler verdi. 1944'te, İstanbul Konservatuarı Türk Musikisi İcra Heyeti'ne seçilen ilk kadın oldu. Dönemindeki yardım konserlerini hiç ihmal etmedi. Ayrıca siyaset adamlarının yurtdışı heyetleriyle konserlere katıldı. Bu konserlerde, hem Türk Müziği hem de Batı Müziği'nden solo şarkılar okudu.

Feyziye Mektebi'nden anılar...

T. C.
P. T. T. U. M.

TELGRAF

Yol

Adres: Işık lisesi md.
Vış amiri
İstiklal

Servis işaretleri

43

İLK MERKEZ	Nº	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	ÜCRETİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İmza
Ankara	5047		16-12	19			16-12	21	Ismail

Adınızın ellinci yıl dönüşü günü yapılan toplantıda beni andığınızdan dolayı teşekkür eder yeni adlı kurtuluşunuz

Reisicumhur K. Atatürk

Işık Lisesi'nin 1944'teki futbol takımı *(üstte)*. Atatürk'ün, Feyziye'nin 'Işık' adını alması nedeniyle 19 Aralık 1934'te okula çektiği telgraf *(solda)*. Feyziye Mektebi'nin 1910-1911 öğretim yılı mezunları *(altta)*.

Suna Artun (1954 mezunu, sanatçı)

Suna Artun ve Can Kolukısa, arkadaşlarıyla birlikte, Müdür Yardımcısı Mehmet Bey'in tarih dersinde (üstte). Suna Artun bir şiir yarışmasında (sağ üstte). Işık Lisesi yıllığında, Suna Artun 'meclisin neşesi' olarak anlatılıyor (altta). Can Kolukısa, Fransızca öğretmeni Nâsih Arca ve arkadaşlarıyla birlikte (sağda).

"... İlkokulumu burada bitirdim. Sonra ortada ayrıldım, lisede tekrar geri geldim. Üçüncü sınıfta başladığım İngilizce, bana dünyanın en güzel lisanını vermiştir. Çok iyi düzeyde bir İngilizce'ye sahip oldum; tabii kendi içimden de gelen bir azimle. Annem de Feyziyeli idi; Akile Artun; yaşasaydı bugün 100 yaşında olacaktı.... Işık Lisesi, geleneksel bir okuldu. Nişantaşı'nda oturduğumuz için bu okula geldim. Burada çok güzel şeyler yaşadım; ama en güzeli sanırım voleybol takımımızdı. Voleybol takımımız, o günlerde bana spor sevgisini kazandırdı. Şimdi de yüzücüyüm, hâlâ yüzüyorum. Sanatkâr oldum; hafif batı müziği programları yaptım, BBC'de programlar yaptım. Mezun olduğum bu okuldan onur duyuyorum...."

314 Suna Artun:

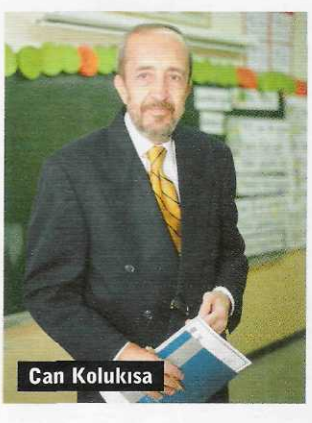
Meclisin neşesi, arkadaşlarının sevgilisi, evinin hanım kadını, voleybolumuzun sayılı yıldızıdır. Pas geçme illetinden bir kurtulsa makamı iftihar levhası olacaktır.

Suna Artun

Can Kolukısa (1954 mezunu, tiyatro sanatçısı)

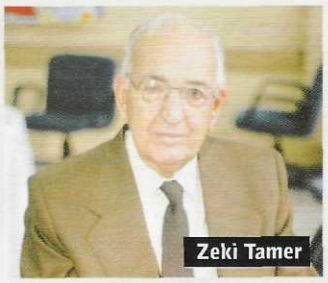
" ... Lise hayatımın son iki yılını geçirdim bu okulda; ama benim bugünkü yaşamımı çok etkiledi. Unutamadığım arkadaşlarım oldu; bir de çok değerli hocalarla tanışma fırsatım... Bu kişilerin en önemlilerinden biri, bence Cemil Meriç'tir. Türkiye'nin en önemli düşün ve edebiyat kişilerinden biridir o. Cemil Meriç, Fransızca dersine gelirdi ama Fransızca'dan ziyade edebiyat dersi veriyordu. Balzac'dan Karl Marx'a kadar uzanan anlatımlarıyla, derslerimizi sohbet şeklinde yapardı. Berke Vardar diye, rahmetli olan bir arkadaşımız vardı. Galatasaray Lisesi'nden, haylazlığından dolayı atılmış bir arkadaşımızdı. Berke Vardar, Cemil Meriç'le tanıştıktan sonra çok önemli bir düşünür ve eğitim adamı oldu. Fransız filolojisinin dekanlığına kadar yükseldi. O da okulumuzun yetiştirdiği önemli kişilerden biri oldu..."

Can Kolukısa

Zeki Tamer (1941 mezunu, mâli müşavir ve sanayici)

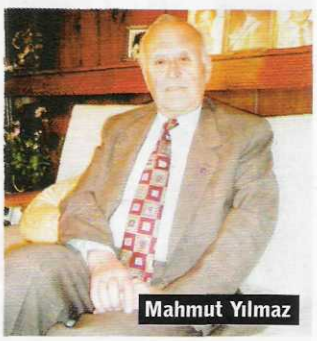
Mezunlardan Recai Alp'in arşivinde yer alan bu fotoğrafta, 1940-41 öğretim yılında, Zeki Tamer ve diğer 10. sınıf öğrencileri, baş muavin Şükrü Gülesin ile birlikte (en solda).

"... Işık Lisesi'nde hiçbir zaman unutamayacağım, temel bir eğitim aldım. Sıkı bir disiplin vardı. İyi derecelerle mezun oldum. Bugün hayatımda iyi bir ekonomik çizgi varsa, bu okuldan aldığım feyz ile başladı. Okuldaki öğretmenler bize okuma sevgisini öğrettiler... Ben günde 10 saat okurum. 80 yaşındayım. Şimdi düşünüyorum da, bu okul olmasaydı yaşamım bu kadar güzel geçmezdi.

.... Çok iyi bir arkadaşlığımız vardı; çünkü leyli okulu idi. Mamafih ben yatılı değildim. Nişantaşı'nda doğup büyüdüm. Burada oturduğumuz için gidip geliyordum. Ama leyli olan arkadaşlarımızla çok iyi bir arkadaşlık kurduk. Ben, burslu okuyordum; burası zengin ailelerin çocuklarının geldiği bir okuldu. Nişantaşı, o dönemde İstanbul'un en güzel yerlerinden biriydi.

... Böyle bir okulda okuyarak çok iyi vasıflar kazandım ve arkadaşlarıma yetişmek için büyük gayretler sarf ettim. Bunun bana hayatta çok büyük faydaları oldu. İyi dans etmeyi öğrendim, onlara yetişmek için; iyi konuşmayı öğrendim. Klasik müziği arkadaşlarım sayesinde tanıdım. Liseden sonrada bazı arkadaşlıklarımız devam etti. Hâlâ da devam ediyor..." ■

Mahmut Yılmaz (Feyziye'nin eski müdürlerinden)

"1970-1990 yılları arasında, Işık Lisesi'nde coğrafya öğretmenliği ve müdürlük yaptım. Ayrılalı 15 sene oldu. Okulun, daha fazla öğrenciye hitap eden yeni tesisleriyle, üniversitesiyle daha modern eğitim araçlarına kavuşmuş olduğunu görmek beni mutlu ediyor tabii... Eski yıllara baktığımda ise, bütün okullarda büyük bir özveriyle çalışan yönetici ve öğretmenler vardı. Ayrıca Işık Lisesi, eskiden yatılı idi. Türkiye'nin pek çok farklı bölgesinden öğrenci gelirdi. Bu çocuklar başarılı öğrencilerdi, burslu okuyorlardı. Başarılı oldukları için, okulun başarı çizelgesine de katkıları oluyordu... Işık'taki hizmetim 20 sene sürdü; ama meslekte 44. senemdeyim. Geriye doğru gidecek olursak, bakanlık yapmış öğrencilerim oldu; Işık Lisesi'nde de, çok başarılı olmuş öğrencilerim var..."

Işık Lisesi Müdürü Mahmut Yılmaz, 1970'li yıllarda, öğrencilerle birlikte (altta).

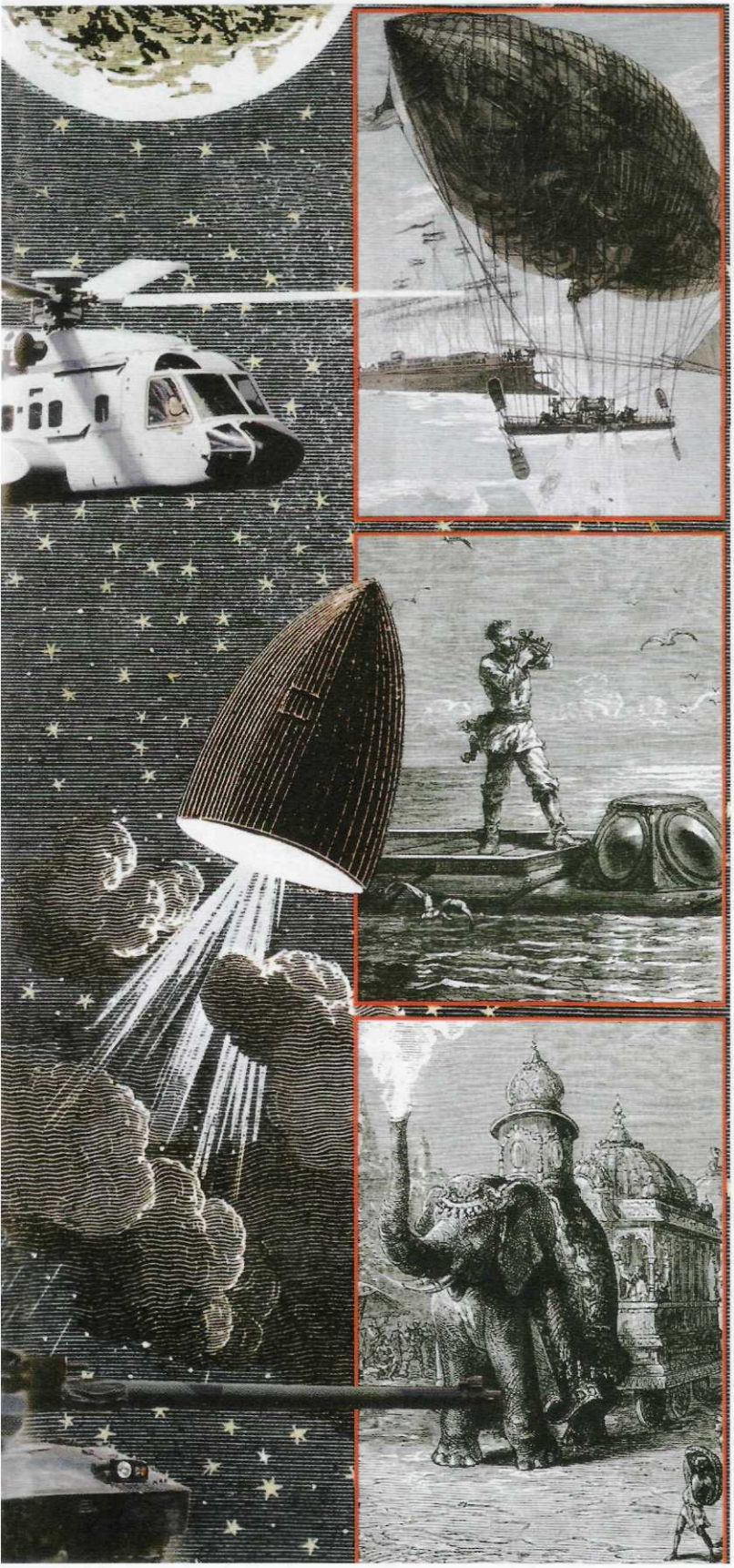
100 yıl sonra...

Jules Verne

Bilimle hayalgücü arasında

Jules Verne'in 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında düşünde canlandırdığı her konu, 20. Yüzyıl'da gerçekleştirildi. Jules Verne bir müneccim miydi, yoksa yaşadığı yüzyılın sunduğu her yeniliğin peşinden koşan bir süper muhabir mi?

MİNE HAKSAL

Jules Verne, bundan 100 yıl önce 24 Mart 1905'te 77 yaşında hayata veda eder. Geride 22 bin sayfa, 5 bin illüstrasyon, 62 roman ve 18 öykü bırakır. 'Olağanüstü Yolculuklar' adı altında toplanan eserlerinde, onun ilham perisi, yaşadığı yüzyıldır. Jules Verne, sanayi, teknoloji ve bilim alanında kaydedilen muazzam ilerlemeye tanıklık eder.

Ayda yürümek, denizlerin dibinde yaşamak, havalarda yolculuk etmek: Jules Verne bunları düşünde canlandırır ve bütün bunları da, 20. Yüzyıl gerçekleştirir! Jules Verne bir müneccim midir, yoksa yaşadığı yüzyılın sunduğu tüm yeniliklerin peşinden koşan bir süper muhabir mi?..

1893 yılında, 65 yaşındayken, kendisiyle röportaj yapan Amerikalı bir gazeteciye Jules Verne, bir buharlı makine ya da hareket halindeki 'güzel bir lokomotif' karşısında aynen bir Raffaello ya da Correggio tablosu önündeymişçesine zevk aldığını söyler.

Herhangi bir bilim dalında eğitim görmemiş, hiçbir bilimsel deney yapmamıştır Jules Verne; ama çok okur ve okurken de daima elinde bir kalem, yanında bir not defteri bulundurur.

Her gün öğlen yemeğinden sonra, 15 gazeteyi baştan sona hatmeder. Bilim ve gezi dergilerinin tümünü izler. Bilim kuruluşlarının çıkardığı bültenleri, özellikle coğrafyayla ilgili olanları yakından takip eder.

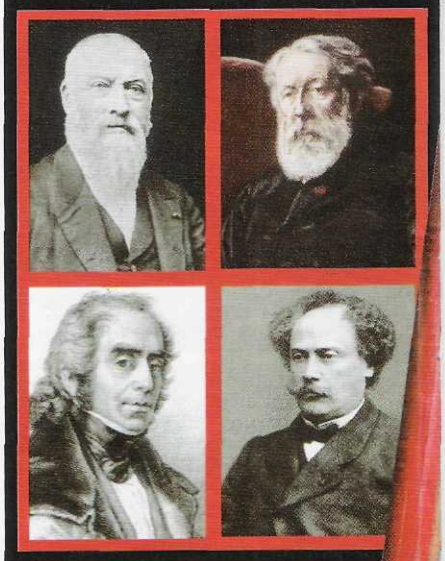
Bilgi sahibi kişilerle yaptığı sohbetlerde öğrendiklerini de kayda geçirmeyi ihmal etmez. Her konuda binlerce not biriktirmiştir: Bugün, Jules

20. Yüzyıl'ı öngörmek

Aya gönderilen top mermisi, füzelerin habercisi; 'buharlı fil' ise tankın atası olamaz mı? 'Nautilus' modern denizaltının öncüsü değil mi? 'Albatros' geleceğin helikopterini temsil etmiyor muydu?.. Jules Verne'in evrenine dalınca, çoğunlukla, şimdiki zamanı önceden sezdiği duygusuna kapılırız.

Jules Verne'in (sağda) yatışmak bilmez merakı ve tükenmez hayal gücü, 62 roman ve 18 öykülük bir serüvenle sonuçlandı.

Yazar Oğul Alexandre Dumas *(sağ altta)* Jules Verne'e tiyatro zevkini aşılar. Kâşif Jacques Arago *(sol altta)* sayesinde coğrafya tutkusu gelişir. Yayıncısı Pierre-Jules Hetzel *(sağ üstte)* ise, ortağı Jean Macé'yle *(sol üstte)* birlikte, Jules Verne'in tüm meslek yaşamını yönlendirir.

Jules Verne ve bilimkurgu

Jules Verne aya seyahati hayal eden ilk kişi değildir. Aya insan gönderenlerin listesi, bugün Adıyaman'ın bir ilçesi olan Samsat'ta doğan, M.S. 2. Yüzyıl'da yaşamış hatip ve yergi yazarı Samsatlı Lukianos'a kadar uzanır... Ama onların yazdıkları edebî fanteziden öteye bir anlam taşımaz. İlk kez 1927'de kullanılan tabirle 'bilimkurgu' türünün habercileridir. Oysa Jules Verne'in yazdıklarında, aya yolculuk fikri ilk kez bilimsel olarak akla yatkın bir hal alır. Nitekim 'Dünyadan Aya' (1865) ve 'Ayın Çevresinde Seyahat' (1870) romanlarının yayımlanışından yaklaşık bir yüzyıl sonra, üç astronot *(üstte; Frank Borman, James A. Lovell Jr. William A. Anders),* 1968 Noel'ini bir uzay aracının içinde ayın çevresini turlayarak kutlayacaklardır.

Verne'in eserlerini kaleme alırken kullandığı notların dışında, hiç el sürmediği yirmi bini aşkın notu bulunduğunu da biliyoruz.

Kafasının içinde her zaman en az 10 roman projesinin hazır beklediği Jules Verne, edindiği bilgilerden, zihninde hep yeni fikirler oluşturur. Bunların romanlaşmasının kimi zaman uzun yıllar aldığı olur.

Örneğin, bir insanın *dünyanın etrafını* 80 günde dolaşabileceği haberini okuduğu anda, böyle bir 'gezgin kahraman' yaratması halinde, boylam farkından ona bir gün kazandırmanın ya da kaybettirmenin mümkün olabileceğini düşünür hemen; ama 'Seksen Günde Devriâlem'i (1873) yıllar sonra kaleme alır.

Döneminin bilimi ile adeta bir 'aşk macerası' yaşayan Jules Verne, hedefini şöyle özetleyecektir: "Amacım yerküreyi, yalnızca yerküreyi de değil, evreni tasvir etmekti, nitekim romanlarımda kimi zaman okuyucularımı dünyadan uzaklara taşıdım. Bunu yaparken de, en iyi üslûbu yakalamaya çalıştım."

Ancak hemen bu sözlerin ardından, macera romanlarında edebî bir üslup oluşturmanın çok daha zor olduğuna da değinir ve Fransız edebiyat çevrelerince 'hor görülmekten' duyduğu üzüntüyü ifade eder.

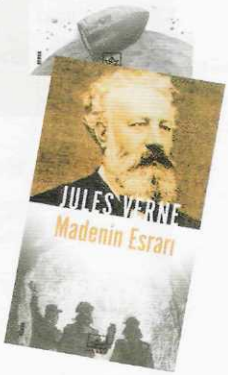
1828'de nehrin Okyanus ile buluştuğu Nantes kentinde doğan Jules Verne, denizcilik geleneği olan bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşta gemilerde

Türkçe'de Jules Verne

Jules Verne'in romanlarını Türkçe'ye ilk kez Ahmet İhsan Tokgöz (1868-1942) çevirir. Daha sonra da farklı çeviriler farklı yayınevlerince defalarca basılır. Son olarak bir "Jules Verne Kitaplığı" dizisi oluşturan İthaki Yayınları, 2001 yılından itibaren yazarın kitaplarını peş peşe yayımlamaktadır.

tayfalık yapmak üzere evden kaçar; ama yakalanıp ailesine teslim edilir.

1847'de babası onu hukuk öğrenimi görmesi için Paris'e gönderir, ailenin dördüncü kuşak hukukçusu olacaktır. Ama o tiyatroya merak sarar. Yazdığı ilk piyes sahnelendiğinde 22 yaşındadır.

Tiyatroyla ilişkisi 15 yıl sürer; 10 kadar piyesi sahnelenir... Bu arada, 1850 yılı sonunda tanıştığı kâşif Jacques Arago'dan aldığı ilhamla, öyküler de yazar.

Arago, on yıldır gözleri görmediği halde, dünyanın dört bir yanında dolaşan, tüm yenilikleri, tüm buluşları izleyen, bilginlerle yakın temas halinde coğrafya ile diğer bilim dallarındaki ilerlemeleri harmanlayan, düşüncelerin evrimiyle astronomi, fizik, kimya arasında bağ kuran bir kâşiftir; balonla seyahat etmiş, ilk buharlı vapurlara, ilk şimendiferlere binmiştir.

Jules Verne onun şahsında, çocukluk düşlerini süsleyen roman kahramanlarını bulur.

Jules Verne'in 1862'de, daha önce Balzac, Stendhal, George Sand, Victor Hugo'nun da yayıncılığını yapmış olan Pierre-Jules Hetzel'le tanışması meslek yaşamının dönüm noktası olur.

Dokuz yıllık sürgünden dönen militan cumhuriyetçi Hetzel ile, laiklik ve ulusal eğitim konularında yılmaz bir savaşçı olan ortağı Jean Macé, dinin ahlak öğretimi üzerindeki tekelini kırabilecek eğitici yayınlar çıkarmayı tasarlarlar.

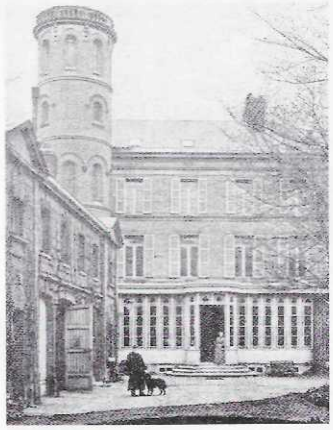
Jules Verne de bu edebî projenin içinde yer alır. 'Balonda Beş Hafta Seyahat' (1863) dizinin ilk kitabıdır.

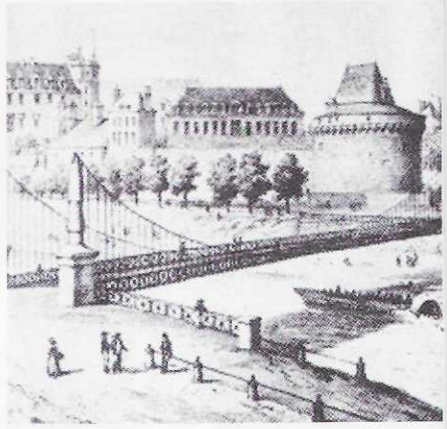
Jules Verne kendini bilimsel macera türüyle sınırlamak

Jules Verne, 1850 yılı sonunda tanıştığı kâşif Jacques Arago'nun serüvenlerinden ilham alır: Arago'nun 1840'ta yayımlanan 'Dünyanın Çevresinde Seyahat' adlı yapıtında yer alan çizimlerden birinde, gezgin, Guam Adaları'nda (solda).

1971'de Jules Verne'in Nantes civarındaki evinde, yazarın adına bir dokümantasyon merkezi kurulur (sağda). Jules Verne'in doğduğu Nantes kentinin 19. Yüzyıl'daki bir görüntüsü (en sağda).

istemez; ancak yazdığı ikinci roman "20. Yüzyıl'da Paris" yayıncı tarafından geri çevrilir. Hetzel, 100 yıl sonrasının olası gerçekleriyle ilgilenmemektedir; ona göre, önemli olan o günün bilimi ve kültürüdür, ilerlemeyi sağlayacak ve gerçek yarını inşa edecek olan da budur.

Yazar ısrar etmez. 'Olağanüstü Yolculuklar' dizisini oluşturan romanlarından hiçbiri 'geleceği' konu almayacaktır... Bu güncellik kaygısı, zaman içinde Jules Verne'e uzak görüşlülük kazandıracaktır.

Kırk yıl boyunca sürekli kendini belgelerle beslemek zorunda kalan yazar, gerçek olguları asla değiştirmez; bilimsel buluşları, coğrafî keşifleri, tarihî olayları büyük bir titizlikle anlatır.

19. Yüzyıl'ın eseri olan beşerî bilimler... Hepsi de Jules Verne'in eserlerinde kurgunun bir parçası olarak yer alır. Dinlerle laiklik arasındaki çatışma; toplumların tarihî açıdan sosyal, hukukî ve ideolojik evrimi; modern demokrasilerin doğuşu; özerklik, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarının alt üst ilişkisi ve lonca zihniyetine baskın çıkması; söz konusu değişim toplumunda nihilizme yönelme tehlikesi...

Jules Verne toplumu ilgilendiren her konuyu bir ya da birden fazla romanında kullanır. 1883 ile 1886 arasında Nietzshe 'Zerdüşt Böyle Buyurdu' ve 'İyinin ve Kötünün Ötesinde' kitaplarını yazarken o da 'Fatih Robur'ü kaleme

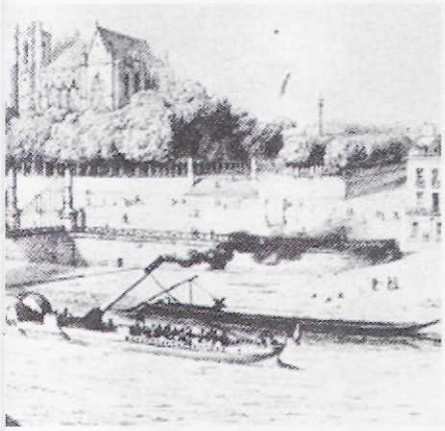
Jules Verne'i ortaya çıkaran 19. Yüzyıl'da bilim...

Jules Verne'i okurken, ister istemez 19. Yüzyıl'a dalarsınız. Bilim ve teknolojinin alabildiğine geliştiği bir dönemdir bu. Yerkürenin yapısını, gelişme süreçlerini ve tarihini inceleyen pek çok araştırmacı önemli jeoloji kuramları geliştirir. Astronomide Fransız Le Verrier'nin *(solda)* matematiksel yolla varlığını öngördüğü Neptün gezegeni bulunur. 1860'tan sonra ışığın analizi yönünde atılan ilk adımlarla birlikte astrofizik çağı başlar. Elektrik kendi yasalarını açığa çıkarır. İskoçyalı fizikçi James Maxwell'ın *(ortada)* 1864'te geliştirdiği elektromanyetizma kuramı 19. Yüzyıl'ın en önemli başarılarından biridir. Fizikte termodinamik, statik mekanik gibi yeni disiplinlerin oluşmasında büyük bir ilerleme görülür. Kimyada tepkimeler üzerindeki sır perdesi kalkar, maddenin tek tek ayırt edilip sayılabilen ve tartılabilen atomlardan oluştuğu konusunda hiçbir şüphe kalmaz, organik kimyadaki gelişmeler boya ve ilaç sanayisini geliştirir. Deneysel tıbbın babası kabul edilen Claude Bernard *(sağda)*

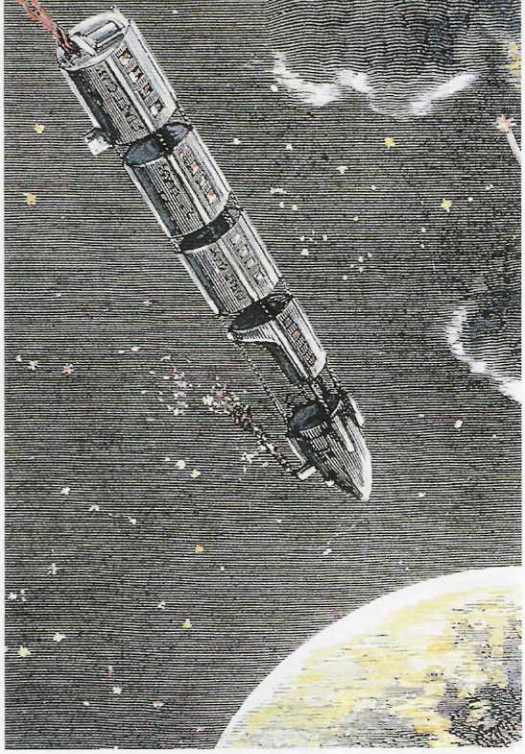
almaktadır.

Robur olumlu bir kahraman değildir, potansiyel olarak nihilisttir. Jules Verne 20 yıl sonra yazdığı ve sağlığında basılan son roman olan 'Dünyanın Hâkimi'nde Robur'ü yine sahneye çıkarır, bu defa kesin nihilisttir. Onun şiddet taraftarlığı sadece yıkmaya yöneliktir, Nemo'nunki gibi ideallere bağlı devrimci şiddetle bir alakası yoktur...

1888-89'da yazdığı ve bilim çılgınlığını irdeleyen 'Sans Dessus Dessous' (Ne Altı Var Ne Üstü) adlı romanında da 20 yıl önce aya insan gönderen Amerikalıları bu defa dünyanın eksenini değiştirip mevsimleri yok etme gayreti içinde gösterir; güçlerini ve zenginliklerini artırma pahasına birçok ülkenin harabeye dönmesi, birçok halkın yok olması umurlarında bile değildir...

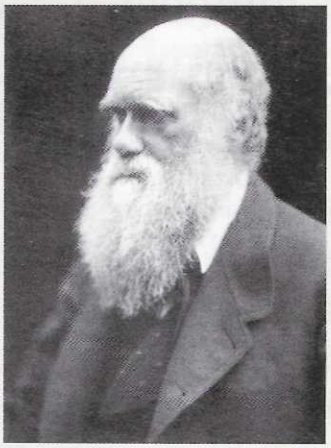
Jules Verne bütün bu ciddi konuları işlerken mizah yaklaşımını, o ince alaycılığını asla terk etmez. Her zaman insancıl ve sadedir, hayatın içinden seslenir.

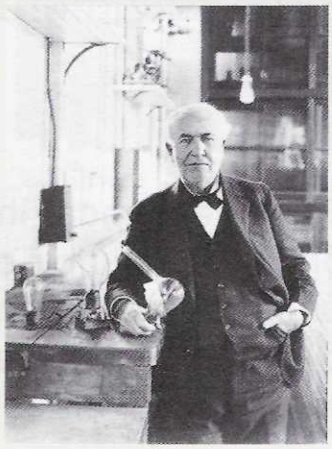
Jules Verne'in eğlendirerek bilgilendirmeyi hedefleyen ve ailece okunabilecek romanları zamanın gazetelerinde defalarca tefrika edildikten sonra, çocuk kütüphanelerinin raflarında 20. Yüzyıl ile buluşur. Jules Verne'in şansıdır bu. 20. Yüzyıl'ı böyle kat etmiştir. ■

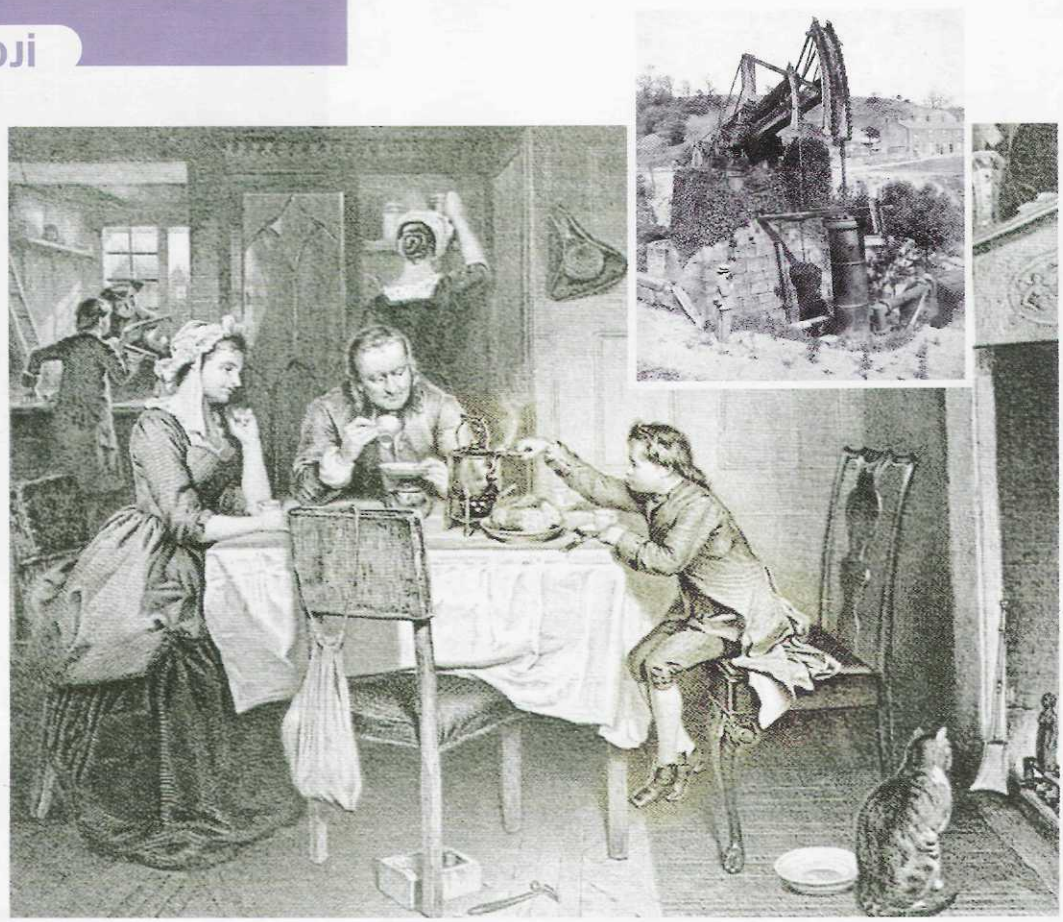
"Dünyadan Ay'a" (1865)
Yayıncı Hetzel, Jules Verne romanlarının metinlerini sıradışı resimlerle zenginleştirir: Pannemaker'ın çizgileriyle 'Ay İçin Mermi Trenleri' illüstrasyonu (üstte).

fizyoloji dalında önemli buluşlarda bulunur. Biyolojide yeni mikroskop tasarımları sayesinde hücreler mercek altına alınır, üreme mekanizmaları aydınlığa kavuşmaya başlar. Pasteur *(solda)* mikrobiyolojiyi kurar; Darwin *(ortada)* 1859'da, pek çok tartışma yaratan ve hâlâ tartışılan türlerin evrimi teorisini ortaya atar. Sanayide buharlı makine, teknolojik zaferin simgelerinden biri haline gelir. Gemilerde ve lokomotiflerde kullanımının yaygınlaşması ulaşım sektöründe devrim yaratır. Kömür ve demir-çelik sanayileri yoğun faaliyettedir. Çelik, evrensel bir yapı malzemesine dönüşür. Elektrik, Yüzyıl'ın ikinci yarısında laboratuvar duvarlarını aşıp sanayideki ve günlük yaşamdaki yerini almaya başlar. Elektrik enerjisinin havaî hatlar aracılığıyla etkin bir biçimde iletilebileceği kanıtlanır. 1879'da Edison *(sağda)* akkor lambayı icat eder. "Elektrik perisi" binbir kılığa girer: Telgraf, elektrikli pil ve motor, akümülatör, transformatör, dinamo, telefon, telsiz telgraf, metro, tramvay... 19. Yüzyıl fotoğrafın, rotatifin, gramofonun ve sinemanın doğumuna da tanık olur.

Sanayileşmenin simgesi

Buhar makinesi

Teknik anlamda, ihtiyaçların önderliğindeki bir evrim sürecinin ürünü olan buhar makinesi, başrol oynadığı Sanayi Devrimi ile, insanlık tarihini ciddi bir şekilde etkilemişti...

FATİH TOPTAN

Belki de, bu kadar önemli olduğu içindir ki, buhar makinesi, kendisini sıfırdan yaratan bir kahraman ve yaratılışına ait efsaneler bulmuştur. James Watt'ın, henüz küçük bir çocukken, annesinin çaydanlığından çıkan buharı dikkatle incelediği ya da çaydanlıktan çıkan buharın içinde koca bir sanayii düşlediği çeşitli çizimler, George Basalla'nın 'Teknolojinin Evrimi' adlı eserindeki tabiriyle, "Büyük buluşların kahraman kişiler tarafından gerçekleştirilen dönemsel sıçramaların ürünü olduğu yönündeki genel kanıyı mükemmel bir biçimde yansıtır". Oysa, Watt'ın buhar makinesini geliştirdiği sıralarda, Newcomen'in atmosferik buhar makinesi, pek çok yerde kullanılıyordu. Newcomen'ın makinesinin küçük bir benzerini de Denis Papin, 17. Yüzyıl'ın sonunda yapmıştı. Bu takip bizi, M.Ö. 1. Yüzyıl'a kadar götürür...

Genç James Watt, çaydanlıktaki buharı izliyor (üstte). Watt'ın (sağda) ilk buhar makinelerinden (en üstte).

İskenderiye'de uzun yıllar yaşayan 'İskenderiye mekanik okulu'nun önemli temsilcilerinden Hero, buhar gücü ile küreleri döndürüyor, otomatik açılan kapılar yapıyordu. Hero'dan yüzyıllar sonra, Leonardo da Vinci'nin çizimlerinde de, buhar gücünün kullanıldığı tasarımlar bulunuyordu. Kuşkusuz, yapıtla-

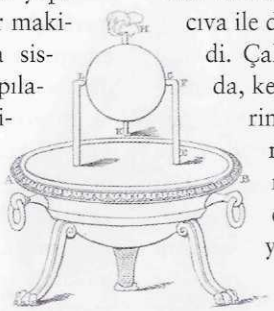

Buhar makinesini yaratan 'kahraman'...

James Watt'ın, çocukluğunda veya gençliğinde çaydanlıktan çıkan buharı dikkatle incelediği ya da çaydanlıktan çıkan buharın içinde koca bir sanayii düşlediği pek çok çizim vardır.

rının bilgisi bize ulaşmasa da, pek çok kişi, buhar gücünün farkındaydı ve bununla ilgili çeşitli mekanizmalar yapılmıştı. Ancak, buhar makinesine giden yolda sistemli çalışmalar yapılabilmesi için, önce bilimin bazı kavramlara açıklık getirmesi gerekiyordu...

Aristoteles'in fikirlerinin egemenliğini sürdürdüğü Ortaçağ boyunca, onun, doğada boşluk olmayacağına dair fikirleri de benimseniyordu. Bugün, 'barometrenin mucidi' olarak tanınan Evangelista Torricelli (1608-1647), çalışmalarına, Aristoteles'in 'doğa boşluktan nefret eder' tezini araştırmak üzere başlamıştı. Bu konu üzerinde Galilei (1564-1642) de çalışıyordu. Torricelli, bu çalışmalarında Galilei'ye yardımcı oluyordu. Madencilerin, suyu yukarı çıkarmak için kullandıkları pompaların, pompanın gücünü ya da boyutunu ne denli artırırlarsa artırsınlar, 10 metreyi geçemediği biliniyordu.

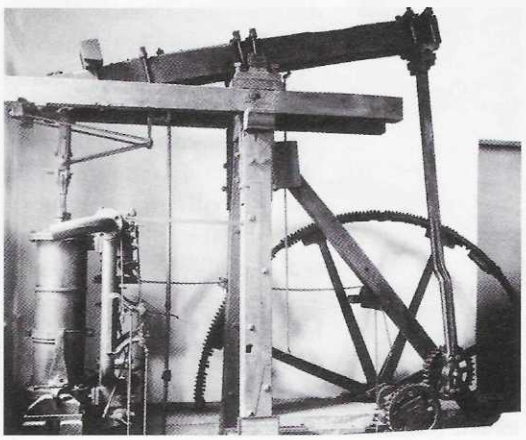

Torricelli, aynı olayı, havadan 13.5 kat daha yoğun olan cıva ile denemeye karar verdi. Çalışmalarının sonunda, kendisinden öncekilerin 'ağırlıksız' olarak niteledikleri havanın 'ağırlığını' ya da basıncını ölçmeyi başardı. Aynı yıllarda, çok yönlü bir bilim insanı olarak tanıdığımız Blaise Pascal da (1623-1662), kapalı bir kaptaki akışkanın herhangi bir noktasına uygulanan basıncın, değerinde bir azalma olmaksızın her yöne yayılacağını ve kabın çeperlerini etkileyeceğini belirleyen ve 'Pascal Yasası' olarak bilinen ilkeyi saptadı. Kısa bir süre sonra, Otto von Guericke'in (1602-1686), atlar ve bakır yarıkürelerle yaptığı meşhur deneyi de, bu çalışmaların anlaşılmasına katkıda bulundu...

'Boşluk' üzerine yapılan bu bilimsel çalışmaların ardından, elde edilen bulgulardan pratik amaçlarla yararlanmaya çalışan ilk bilim insanlarından biri de, Huygens'in asistanı Denis Papin'di (1647-1712). Papin, 1690'da yaptığı düzenekte, bir silindirin içinde hareket eden bir pistonun, silindirin içine bir miktar su koyularak ve bu su ısıtılarak elde edilen buharla hareket etmesini sağladı. Papin, pistonun bu hareketinin, madenlerden su ve maden filizlerini çıkarmak, gemilerin yelken olmadan hareket edebilmelerini sağlamak gibi işlerde kullanılabileceğini düşündü. Papin'in çalışmalarından

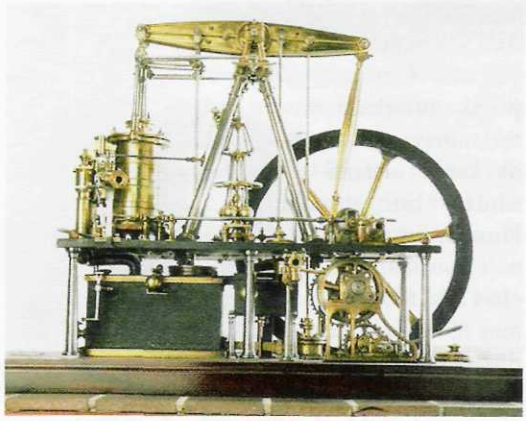

Denis Papin (üstte). **Hero'nun tasarladığı buhar gücüyle çalışan sistem** (solda). **Evangelista Torricelli** (sol altta). **James Watt'ın buhar makinesi** (altta; Londra Bilim Müzesi).

James Watt, Newcomen'in *buhar makinesi* üzerine yapabileceği geliştirmeler konusunda laboratuvarında çalışıyor (sağda). Thomas Newcomen'in buhar makinesi (altta).

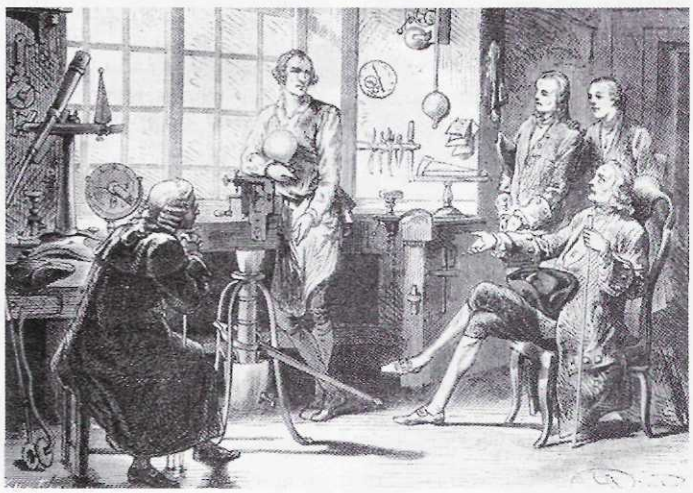
kısa bir süre sonra, İngiliz mühendis Thomas Savery, bu ilkeye göre çalışan bir buhar pompası geliştirdi; böylelikle bu çalışmalar, kendisine bir pratik uygulama alanı buldu...

1712 yılı, buhar makinesinin gelişiminde önemli bir yıldır. Bu tarih, adı buhar makinesi ile en çok anılan iki kişiden biri olan Thomas Newcomen'in (1663-1729) atmosferik buhar makinesinin kurulduğu tarihtir. Newcomen, 'boşluk' üzerine edinilen bilimsel birikimi oldukça iyi bir şekilde yönlendirmişti. Ancak, örneğin Papin gibi bir bilim insanı değildi. Tesisat malzemeleri satan bir dükkânın sahibiydi ve iyi bir zanaatkardı. İşi sebebiyle, madencilik ve taş ocağı alanında çalışanlarla ilişki içindeydi ve onların ihtiyaçlarını biliyordu. Madenlerden suyu çıkaracak bir makine üzerine çalışmaya başladı.

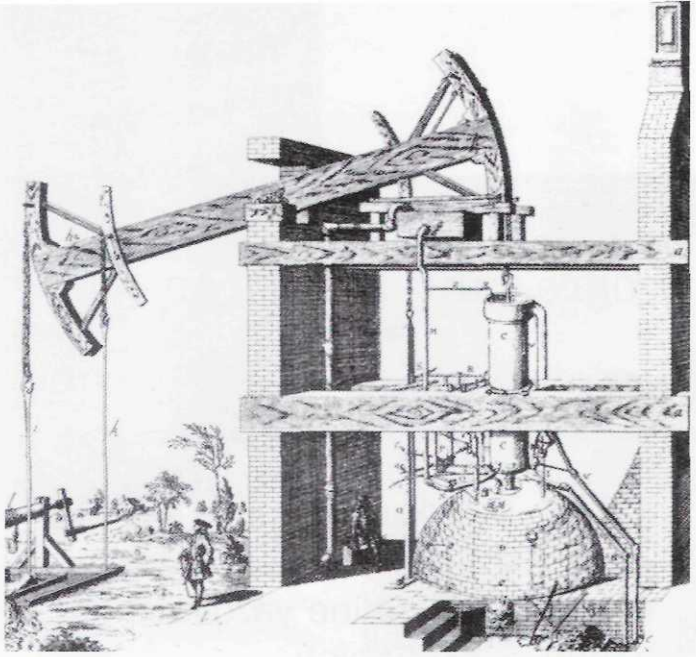
Savery'nin buhar pompası, suyu sadece 6 metre yukarı çıkarabildiği için bu iş için yetersiz kalıyordu. Newcomen'in başarıyla geliştirdiği bu pistonlu makinede, kazanın üzerine dikey konumda yerleştirilen silindire giren buhar, piston kolunu yukarı itiyor ve su çeken pompanın çalışmasını sağlıyordu. Silindire girmesi sağlanan su, buharı soğutup yoğunlaştırıyor, böylece kısmi boşluk yaratılarak, atmosfer basıncının pistonu aşağı itmesi sağlanıyordu. Newcomen'in makinesi başarılı olmuştu. Watt'ın makinesine giden yolu kısaltmasının yanında, 20. Yüzyıl'ın başlarına kadar kullanımını sürdürdü. Ancak, gelişimi sırasında yeni teknolojilere ihtiyaç duyan tek sektör madencilik değildir...

Endüstrinin enerji ihtiyacı, çok eski dönemlerden beri kullanılan; önceleri sadece tahıl öğütme işlemlerinde kullanılırken, kullanım alanı Ortaçağ'da genişleyen ve 16. Yüzyıl'dan sonra endüstride kullanılmaya başlanan su çarkı ile giderilmeye çalışılıyordu. O zaman için, daha iyi bir alternatif yoktu. Bilimde dev adımlar atılıyordu fakat, elde edilen bilgilerin pratik kullanımlarına pek rastlanmıyordu. Ancak bu giderek önem kazanıyordu...

İlk olarak imalathanelerde başlayan kapitalist üretim ise, merkezleşme eğilimindeydi. Su enerjisine bağımlılıklarından dolayı değirmenlerde kurulan ilk fabrikalarda yapılan üretimin miktarı, zamanla, daha fazla kâr elde etmek isteyen fabrika sahiplerine yetmemeye başlamıştı. Newcomen'ın atmosferik buhar makinesi umut vericiydi; ancak, bu makinenin ürettiği ileri-geri hareket, fabrikalardaki makineleri çalıştırmak için uygun değildi. İhtiyaç duyulan, düzgün, sabit ve döngüsel hareketti...

James Watt laboratuvarında arkadaşlarıyla birlikte (sağda).

Bu ihtiyaca cevap verecek buhar makinesini James Watt (1736-1819) üretti. Watt'ın babası, aynı zamanda gemi yapımıyla da uğraşan bir gemi sahibiydi. Babasının atölyesinde aygıt yapımı gibi konularda pratik kazanmıştı. Eğitimi için Londra'ya gittikten sonra, Glosgow Üniversitesi'nde, pusula, yükseklik ölçme aygıtı, terazi gibi aygıtların yapımında çalışmaya başladı. Bu sırada, üniversitedeki bilim insanlarıyla iyi ilişkiler kurdu. Bunların arasında, özellikle, 'gizli ısı' kavramını geliştiren Joseph Black'in, Watt'ın fikirlerini geliştirmesine büyük faydası oldu.

1764'te, onarım için kendisine getirilen bir Newcomen makinesini incelerken, bu makinedeki enerji kaybı dikkatini çekti. Silindire, buharın içinde soğuyup yoğunlaşacağı ayrı bir bölüm ekleyerek bu sorunu giderdi ve bu buluşuna 1769'da patent aldı. Watt, bu haliyle, madenler için çok sayıda buhar makinesi kurdu ve maddi durumunu düzeltti. Bunun ardından, 1781'de, esas katkısını, döngüsel hareketi sağlayan makinesini geliştirdi ve bir yıl sonra da patentini aldı. Bu makinede, pistonun başlangıç durumuna gelmesi için atmosfer basıncını kullanmak yerine, çift etkili piston ile buhar, sistemin iki ucundan da veriliyordu.

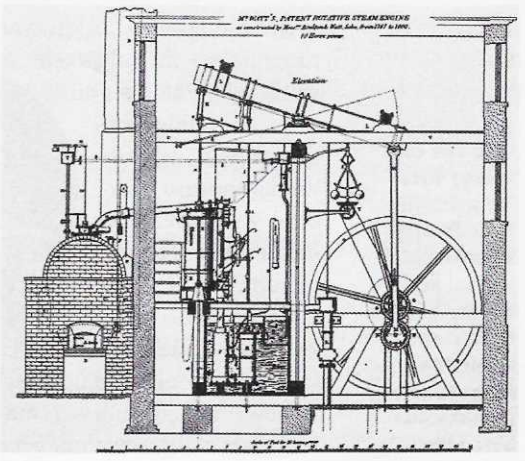
Watt, gerçekleştirdiği buhar makinesi ile büyük ün ve maddi kazanç sağladı. Buhar makinesi, kömür ve demirle birlikte, Sanayi Devrimi'nin baş aktörleri oldu. Dönüşüm tabii ki bir anda olmaz. Her zaman olduğu gibi, eski teknoloji ürünleri ile yeni ürünler bir süre beraber kullanılır; zamanla eski silinip gider...

Sanayi Devrimi, teknik tarafıyla bir 'devrim' değildi. Görüldüğü gibi, buhar makinesi, pek çok kişinin katkıda bulunduğu bir ilerlemenin ürünüydü. Ancak, toplumsal anlamda büyük bir değişime sebep oldu. 18. Yüzyıl'ın ortalarında başlayan bu süreçle, dünyada 'zengin' ile 'fakir' arasındaki uçurumun açılması büyük bir ivme kazandı. 'Yenilik İktisadı' adlı kitaplarında Freeman ve Soete, Sanayi Devrimi'nden önce, en fakir ve en zengin ülke arasındaki gelir farkının 1.5-2 kat gibi nispeten küçük bir değerde olduğunu; fakat, sanayileşme sürecinin yaşandığı yüz yıldan fazla bir sürede, bu oranın büyük ölçüde arttığını belirtirler.

Deniz aşırı ticaretten kazandığı sermaye ile İngiltere, sanayideki ilerlemenin 'anavatanı' idi. Öyle ki, bu dönemin İngiltere'si, 'dünyanın atölyesi' olarak adlandırılıyordu. Teknik ilerlemeler, İngiltere hızında olmasa da, zamanla Avrupa'nın geri kalan kısmına da yayıldı. Değişen, elbette sadece, sanayi kapitalistlerinin aşırı zenginleşmesi değildir. Sosyal yaşamda da köklü değişiklikler oldu. Kentlerdeki nüfus hızla artmaya başladı. Kentlerde zamanla, içinde bulundukların koşullardan hoşlanmayan ve yakında, bu koşulları değiştirmenin yollarını aramaya başlayacak olan; emeklerinden başka hiçbir şeye sahip olmayan işçi sınıfı oluşmaya başladı... ■

Newcomen'in 1711'de imal ettiği buhar makinesinin bir çizimi (solda). 1876'daki Philadelphia Uluslararası Sergisi'nde teşhir edilen Corliss buhar makinesi (sol altta).

Watt'ın buhar makinesinin diagramı (altta).

İlk 'bilgisayar programını' geliştiren

Augusta Ada King

Augusta Ada King, kısa ve talihsiz yaşamına, adını bilgisayar ve matematik tarihine yazdıracak başarılar sığdırmıştı...

FATİH TOPTAN

Bu satırların yazılmasından, ileri uzay simülasyonlarına kadar pek çok alanda haşır neşir olduğumuz bilgisayar programları ile çalışırken ya da eğlenirken, bir an için ilk bilgisayar programını kimin yazdığı sorusu aklımıza gelirse ve cevabını aramak istersek, kendimizi 19. Yüzyıl'ın ilk yarısında, İngiltere'de buluruz. Programlanacak olan 'bilgisayar' Babbage'ın 'çözümleyici makinesi'dir. Programcı ise, genç bir kadın, Augusta Ada King'dir...

Ünlü şair Lord George Byron (en sağda) ile Anne Isabelle Milbanke'ın (sağda) kızı olarak, Middlesex-Londra'da dünyaya gelen Augusta Ada Byron (üstte).

Augusta Ada Byron, dönemin ünlü şairi Lord George Byron ile Anne Isabelle Milbanke'ın kızı olarak, Middlesex (bugünkü Londra'da), Piccadilly'de dünyaya gelir. Anne ve babası, 1815 yılının başında, 2 Ocak'ta evlenmişlerdi. Augusta Ada Byron da aynı yılın sonunda, 10 Aralık'ta doğar. Doğumundan kısa bir süre sonra, 16 Ocak 1816'da, anne ve babası ayrılır. Augusta Ada Byron, 15 Nisan 1816'da yurtdışına çıkan Lord Byron'u bir daha hiç göremez. Lord Byron, bir süre İsviçre ve İtalya'da yaşar ve Augusta Ada Byron sekiz yaşındayken Yunanistan'da ölür.

1817 Nisan'ında, kızının vesayetini mahkeme kararı ile üzerine alan Lady Byron, kızının eğitimini üstlenir. Lady Byron'un amacı, kızının da babası gibi şair olmasıdır. Ancak kızına, aklı eğiten ve ona disiplinli düşünebilmeyi sağlamakta faydalı olacağını düşündüğü matematik dersleri de verir. Zaten, Lady Byron da, önceleri matematiğe ilgi duymuştur. Lord Byron, ileride karısı olacak Lady Byron'a, 1812'de yazdığı bir mektupta 'paralel kenarların prensesi' olarak seslenir... Lady Byron, kızına tek yönlü bir eğitim vermez. Örneğin, bir genç kıza iyi sosyal vasıflar kazandıracağına inandığı müzik konusunda da onu eğitir.

Augusta Ada Byron, eğitimine özel öğretmenlerce, sonra da kendi kendine devam eder. Sonraları ise, Londra Üniversitesi'nin ilk matematik profesörü olan Augustus de Morgan'dan (1806-1871)

özel dersler alacaktır...

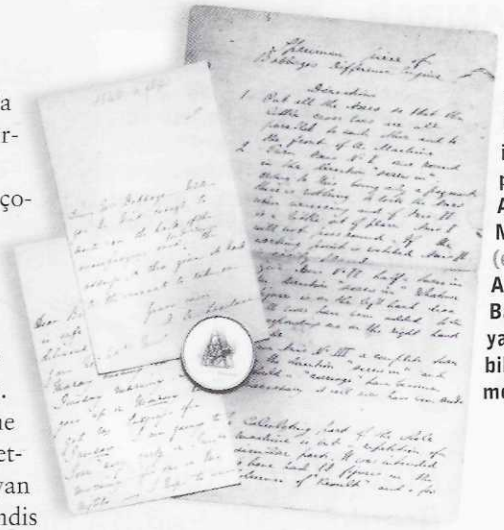
Augusta Ada Byron'un Babbage ile tanışması, 18. yaşına, yani 1833 yılına rastlar. Önce bir partide karşılaştığı Babbage'ın stüdyosunu annesiyle ziyaret eder. O sırada, Babbage'ın 'Fark Makinesi' de bu stüdyodadır. Ada'nın özel öğretmenlerinden, sonraları De Morgan ile evlenecek olan William Frend'in kızı Sophia Frend, bu karşılaşma ile ilgili şunları yazar: "... çalışma prensibini anladı ve bu buluşun büyük güzelliğini gördü."

Ada, bir yıl sonra, ünlü matematikçi Mary Somerville (1780–1872) ile tanışır. Somerville, Ada'ya matematik kitapları gönderir, çalışmasında yol gösterir ve çözmesi için problemler hazırlar. Ada, Somerville ile, Babbage ve makineleri hakkında da konuşur. Babbage ve Somerville'in arasında, uzun yıllara dayanan bir arkadaşlık vardır ve düzenli olarak mektuplaşmaktadırlar.

Augusta Ada Byron, 19 yaşındayken, William King ile evlenir. William King, daha sonra Lovelace Kontu olacaktır, dolayısıyla Ada da Lovelace Kontesi... Bu evlilikten ikisi erkek, biri kız olmak üzere, üç çocukları olur: Byron Noel (1836), Anne Isabella (1837), ve Ralph Gordon (1839).

Augusta Ada King, çocukların ardından, 1841 yılında, ara verdiği matematik çalışmalarına geri döner. Üstelik bu kez, de Morgan ile çalışacaktır. Babbage'ın makinesine olan ilgisi de devam etmektedir. 1843'te, İtalyan matematikçi ve mühendis Luigi Federico Menabrea'nın 1842'de yazdığı 'Charles Babbage'ın Analitik Makinesi Üzerine Düşünceler' isimli makalesini, eklediği açıklamalarla İngilizce'ye çevirir. Bu açıklamalarda, Analitik Makine'nin nasıl programlanabileceğine dair görüşlerini belirtir. Günümüzde, bilgisayar programcılarının kullandığı döngü ve rutinlerin temelini oluşturan bazı fikirler veren Augusta Ada King, 'Analitik Makine' ile Bernoulli sayılarının hesaplanmasına yönelik bir program geliştirir. Bu sayededir ki, bugün –bazıları karşı çıksa da-, ilk 'bilgisayar programcısı' olarak kabul edilir. Karşı çıkanlar, Babbage'ın ve oğullarının, ondan önce bu tarz programlar yazdıklarını iddia ederler.

Londra Üniversitesi'nin ilk matematik profesörü olan Augustus de Morgan (en solda). Ada'nın Babbage'a yazdığı tarihi bilinmeyen iki mektup (solda).

Augusta Ada King'in başarısı artarken, sağlığı da bozulmaya başlar. Belki de, kafasındaki projeleri gerçekleştirememesinden ötürü, aşırı derecede içki içmeye başlar. Evlilik dışı ilişkilere girer ve at yarışında çokça para kaybeder. 1852'de, henüz 37 yaşındayken, kısa ve talihsiz yaşamına, kendisini bilgisayar ve matematik tarihine yazdıracak başarıları sığdırarak, kanserden ölür. 1970'li yılarda geliştirilen bir programlama diline de, onun onuruna 'Ada' ismi verilir.

Matematikçi Mary Somerville (solda).

Babbage'ın fikirleri

Babbage, bir dizi işlemi insan müdahalesi olmadan yapmak için tasarladığı 'Fark Makinesi'ni *(sağda)* ve bugünkü bilgisayarların pek çok temel ögesini barındıran 'Çözümleyici Makine'yi, teknik imkansızlıklardan dolayı tamamlayamasa da, fikirleri bilgisayarların gelişiminde önemli rol oynadı.

İzmit SEKA Kağıt Fabrikası'nda...

İlk yerli kağıt

Atatürk'ün İzmit Kağıt Fabrikası'nda üretilen yerli kağıtta basılan Ulus gazetesinin bayram ekini incelediğinde söylediği şu söz, fabrikanın bunca yıllık tarihinin belki de özeti idi: "Medeniyet hamuru..."

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Gündemdeki bir olayı konu edineceğiz bu ay; İzmit SEKA Kağıt Fabrikası'nı... Fabrikanın kuruluşunu ve Cumhuriyet tarihimizin ilk yerli kağıdının üretiliş öyküsünü anlatmaya çalışacağız. Kapatılmasıyla gündeme gelen İzmit SEKA Kağıt Fabrikası, gündemi bir süre daha işgal edeceğe benzer. Özelleştirilen diğer fabrika ve işletmelerden bir farkı var çünkü İzmit SEKA Kağıt Fabrikası'nın...

Genç Cumhuriyet'in yeni fabrikaları peş peşe açtığı yıllarda açılır İzmit Kağıt Fabrikası. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizde kullanılan kağıtlar, ithal edilen ve yurdumuzda işlenen kağıtlardır. Fransa'da Grenoble Üniversitesi Fransız Kağıt Mühendisliği Okulu'ndan mezun olan genç bir mühendis yurda döndükten sonra, ülkemizde kağıt sanayiinin kurulması için, sabırla bu idealini gerçekleştirmek için çalışır. İsmi Cumhuriyet tarihine yazılacak olan bu genç mühendis Mehmet Ali Kağıtçı'dır...

18 Nisan 1936; İzmit Kağıt Fabrikası'nda 'ilk yerli kağıt' üretimi heyecanı: Fabrika müdürü Mehmet Ali Kağıtçı [elinde kağıtla ortada] ve Kocaeli Valisi Hamit Oskay çalışanlarla birlikte (sağda, en üstte). 'Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi'nin 1939'daki görünümü (sağ üstte).

Yerli kağıdı üretecek modern bir kağıt fabrikasının kurulması, İzmit Kağıt Fabrikası'nın kuruluşundan önce 1930'larda gündeme gelir. Mehmet Ali Kağıtçı'nın uğraşları sonuç verir. Önce Tekel Bakanlığı'nın ihtiyaçlarını karşılamak için bir kağıt fabrikası kurulması düşünülür. Ancak böyle bir fabrikanın mutlaka zarar edeceği yolunda yazılar yazılıp karşı bir kamuoyu oluşunca hükümet dosyayı kaldırır. Yerli kağıt üretimini destekleyenlerin itirazları yükseldiğinde konu Atatürk'ün masasına gelmiştir. Başbakan İsmet İnönü ve bakanlar ile yapılan bir toplantı sonucunda hükümetin elindeki verilerle böyle bir fabrikanın başarılı olamayacağı sonucuna varılır. Ve Atatürk, "Cumhuriyet Hükümetinin kuracağı bir fabrikanın

zarar etmesi kötü örnek olur. Ümit kırar. Bırakalım" der. Bir süreliğine bu konu kapanmıştır...

O günlerde İş Bankası'nın başında bulunan Celal Bayar, böyle bir fabrikanın zarar etmeyeceğine inanmaktadır. Mehmet Ali Kağıtçı Ankara'ya çağırılır. Bayar kendisini dinler ve karar verir; kağıt fabrikası kurulacaktır. Ülkemizde kağıt, karton, ambalaj kağıdı, gazete kağıdı ve sigara kağıdı üretecek bir fabrikanın projeleri Mehmet Ali Kağıtçı'nın yönetiminde hazırlanmaya başlanır.

Bir süre sonra Celal Bayar İktisat Bakanı olur ve kağıt fabrikası projesini kurulacak olan Sümerbank'ın, yani devletin üstlenmesini uygun görür. 3 Haziran 1933'te Sümerbank kurulur. Birinci Sanayi Planı'nda yer alan kağıt fabrikası için çalışmalar başlar. Mehmet Ali Kağıtçı Sümerbank'ta iş başı yapar. Ve kağıt fabrikası için uygun yer aranmaya başlanır. Bir kağıt fabrikası için gerekli alt yapının; kömürün, suyun ve işçinin bulunduğu ve gerek ham maddenin gerekse de mamul maddenin en kolay nakledileceği kent olarak, İzmit seçilir...

İzmit Sümerbank Selüloz ve Kağıt Fabrikası'nın temeli 14 Ağustos 1934'te Başbakan İsmet İnönü tarafından atılır. Fabrikanın tesisi için kuruluş hazırlıkları, bizzat daha sonra fabrikanın müdürü olacak olan Mehmet Ali Kağıtçı tarafından yürütülür. Toplam değeri 30.400 lira olan ve 121.864 metrekare arazi üzerine kurulacak olan İzmit Kağıt Fabrikası, iki ana birimden oluşacaktır: Kağıt fabrikası ve mekanik hamur ünitesi... Ayrıca güç santralı, hizmet binaları, kazan dairesi ve tamirhane gibi bölümler de fabrika ek binaları olarak inşa edilecektir.

1934 yılında başlayan fabrika kuruluş çalışmaları çeşitli nedenlerle aksar ve fabrika inşaatı ancak 1936 Ocak ayı sonunda tamamlanabilir. Fabrika deneme üretimini ise 18 Nisan 1936'da yapar. Dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar 6 Kasım 1936'da İzmit Kağıt Fabrikası'nı törenle açar. Ankara ve İstanbul'dan gelen "iki uzun tren dolusu" davetlinin katılımıyla yapılır açılış töreni.

Gelelim ilk üretilen kağıdın öyküsüne... 1930'lu yılların Türkiye'sinde ekonomik koşulların güçlüğüne, olanakların kısıtlılığına rağmen başarılan bu üretim, gerek İzmit'te gerekse de bütün yurtta büyük bir sevince neden olur. Cumhuriyet'in ilk kağıt fabrikası olan İzmit Kağıt Fabrikası'nda üretilen ilk kağıdın öy-

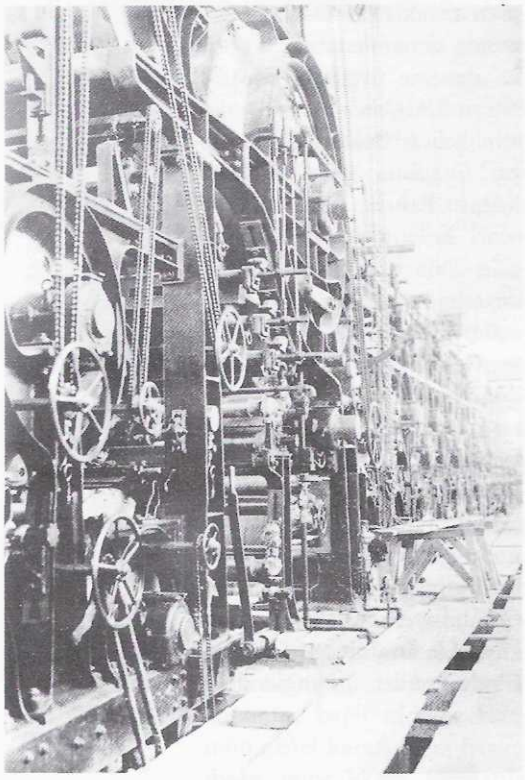

14 Ağustos 1934: Başbakan İsmet İnönü, 'Sümerbank Selüloz ve Kağıt Fabrikası'nın temel atma töreninde konuşma yapıyor (altta).

Başbakan İsmet İnönü, 1935'te, fabrikanın kuruluş safhasındaki ziyaretlerinden birinde (sağda). Sonraki Başbakan Celal Bayar, İzmit Kağıt Fabrikası'nın açılışı için tören alanına geliyor (en sağda).

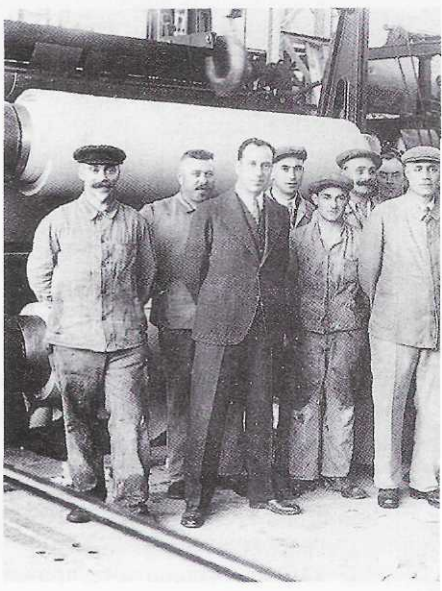
Mehmet Ali Kağıtçı'nın objektifinden, fabrikadaki 1 numaralı kağıt makinesinin kurutma kısmı (üstte).
'İlk yerli kağıt'ın üretiminin ardından, Türk-Alman mühendis, usta ve işçiler, ilk ürünün önünde (sağda).

küsünü o günün tanıklarından birisi olan Cevdet Baysal'dan aktaralım. 1 Mayıs 1966 tarihli 'Seka Postası'nda "İlk Türk Kağıdı Nasıl Çıkmıştı?" başlıklı yazısında Cevdet Baysal, o günü şöyle anlatıyor:

"O gün bir Cumartesi idi. Kağıt fabrikamızın kurucusu ve ilk müdürü Sayın Mehmed Ali Kağıtçı, bana müjdeyi birkaç gün önce vermişti. Müjdeyi alır almaz, İstanbul'da çıkan Cumhuriyet, Son Posta, Vakit, Milliyet, Ankara'da Hakimiyet-i Milliye (Ulus) gazetelerine, 'Kağıt fabrikası ilk tecrübe imalatına 18 Nisan'da başlıyor' diye haber vermiştim. Anadolu Ajansı da haberi yayınlamıştı.

18 Nisan 1936 Cumartesi günü, ilk Türk kağıdına saat 15.03'te kavuşmuştuk. Mütevazı bir tören yapılmıştı. Bu törende o zamanki Kocaeli Valisi Hamit Oskay, Belediye Başkanı rahmetli Kemal Öz, Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı rahmetli Nail Töre, Mehmed Ali Kağıtçı, Dr. Heller, Sefa Ülgen ve şehrin ileri gelenleri bulunmuştu. Herkeste bir heyecan vardı. Kağıt hamurları keçelerin üzerinden su halinde geçerken, bu sulu madde nasıl kağıt olacak diye merak içindeydi. Beyaz beyaz, çarşaf çarşaf kağıtlar bobinlere sarılırken o buhar dumanının içinde gözlerde sevinç yaşları vardı. Davetliler Mehmed Ali Kağıtçı'yı tebrik ediyordu. İlk Türk kağıdını alıp yüzüne gözüne sürüyor, hatıra olarak saklıyordu. İlk Türk kağıdı 70 gramlık mat bir kağıttı. Üzerine şöyle yazmıştım: İzmit 18 Nisan 1936 saat 15.03 ilk kağıdımıza kavuşma hatırası."

Sözü, yerli kağıdın yeni kurulan fabrikanın modern makinelerinden çıktığı o anı anlatmak üzere, Cumhuriyet tarihinin ilk kağıt fabrikasının kurulması için yıllarca mücadele veren, yazılar yazan, konferanslarda kağıt sanayiimizin geleceğini anlatan Mehmet Ali Kağıtçı'ya bırakalım. Mehmet Ali Kağıtçı'nın kaleme aldığı 1974'te yayınlanan 'Kağıtçılığımız' adlı kitaptan birlikte okuyoruz: "18 Nisan 1936 Cumartesi günü saat 14.30'da 1 numaralı Kağıt Makinamızdan elde ettiğim ilk Kağıt sahifası, uğruna yıllarca mücâ-

dele ettiğim ideâlime kavuşmanın bir belgesi idi. O mutlu ândeki sevinçli heyecânımı, bugün de aynı tâzelik ve şiddetle hissetmekteyim."

Sanırız Cevdet Baysal, saatte yanılmış çünkü Mehmet Ali Kağıtçı başka yazılarında da saati 14.30 olarak belirtiyor...

Gazetelerde İzmit'te üretilen bu ilk yerli kağıt üzerine haberler yayınlanır, köşe yazarları köşelerini bu müjdeli

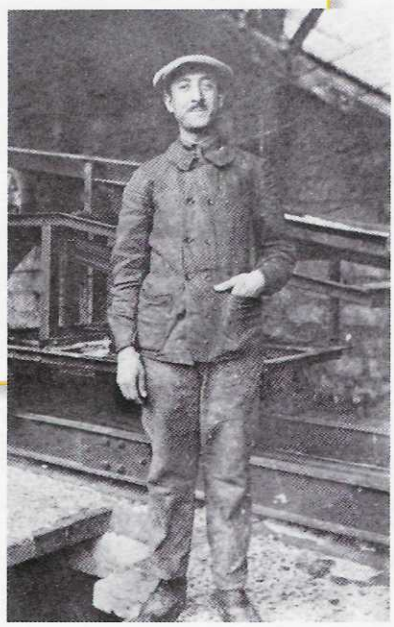
habere ayırır. Bunlardan biri de Peyami Safa'dır. 21 Nisan 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 'Kağıt' başlıklı makalesinde şunları yazar Peyami Safa: "İzmit kağıt fabrikası iki gün evvel yerli kağıdı çıkardı. Ekmeksiz yaşaması mümkün olduğu halde kağıtsız yaşama imkanı olmayan meslek için, yani mesleğimiz için 18 Nisan bir kağıt bayramı günü sayılmaya değer. Kağıt bizim her şeyimizdir. Bütün bilgimizi onunla aldık, gene onunla veriyoruz. Kağıdın aziz delâleti olmasaydı ne öğrenebilir ne de öğretebilirdik.; ne haber alabilir ne verebilirdik. Kağıt medeniyetin derisidir. İzmit Kağıt Fabrikası'nda yeni Türk kültürünün nesci (dokusu) dokunuyor"

Evet, 69 yıl önce açılan Türkiye'nin ilk kağıt fabrikasının kuruluş öyküsü işte böyle... Atatürk'ün İzmit Kağıt Fabrikası'nda üretilen yerli kağıtta basılan 19 Mayıs 1936 tarihli Ulus gazetesinin bayram ekini incelediğinde söylediği şu söz, İzmit Kağıt Fabrikası'nın bunca yıllık tarihinin belki de özeti idi: "Medeniyet hamuru..."

Umarız, Mehmet Ali Kağıtçı ve çalışma arkadaşlarının büyük bir özveri ile var ettikleri bu fabrika korunur ve gelecek nesillere Cumhuriyet tarihimizin özel sayfalarından biri olarak devredilir... ■

Mehmet Ali Kağıtçı

Türk kağıt sanayisinin kurucusu Mehmet Ali Kağıtçı 1899 İstanbul, Heybeliada doğumlu. 1922'de İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi'nden mezun oldu. Sonrasında, Kimya Enstitüsü'nde asistanlığa başladı. 1925'e dek, asistanlığının yanı sıra Heybeliada Bahriye Mektebi'nde kimya öğretmenliği yaptı. 1925'te, selüloz ve kağıt sanayisi üzerine araştırmalar yapmak üzere yurtdışına gitti. Fransa'da Grenoble Üniversitesi Fransız Kağıt Mühendisliği Okulu'ndan mezun oldu. 1927'de Türkiye'ye döndü ve 7 yıl boyunca ülkemizde modern bir kağıt sanayiinin kurulması için mücadele etti. 14 Ağustos 1934 tarihinde temeli atılan fabrikanın kurucu müdürü, kağıt mühendisi ve kimyageri olarak görev yaptı. 6 Kasım 1936'da ikinci kağıt fabrikasının kuruluşunda da önemli rol oynadı. 1941'e dek İzmit Selüloz Sanayi Müessesesi'nde çalışan Mehmet Ali Kağıtçı, 1942'de İstanbul Belediye Kimyahanesi Müdürlüğü'ne atandı. Aynı zamanda İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi'nde kağıtçılık dersleri verdi. 1964'te emekli olan Mehmet Ali Kağıtçı, 1 Ekim 1982 yılında İstanbul'da öldü.

◆ Hazırlayan: Lale Uçan
laleucan@yahoo.com

Süheyla Hanım neden intihar etti?

'Resimli Hafta'nın muhabiri, eczacı Fazıl Bey ile mesut bir aile hayatı yaşayan, güzel ve sevimli bir kadın olan Süheyla Hanım'ın intihar teşebbüsünü araştırır.

"Bir sene kadar oluyor; bir sonbahar akşamı, köprüden ipek çarşaflı, güzel bir hanım kendisini denize atmış, fakat derhal kurtarılmıştı. Kimi bu genç hanımın intiharını aşka, kimi yeise bağlıyor; fakat hiç birisi bu hanımın kim olduğunu ve ne için intihar etmek istediğini tamamıyla izâh edemiyordu... Geçen gün, intihara teşebbüs eden kadının bulunduğu evi ziyarete gittim. Odanın loş karanlığı içinde karşımda, bizim Üsküdar'daki komşunun zevcesini görünce çok şaşırdım. Süheyla Hanım, mesut bir aile hayatı yaşayan, güzel ve sevimli bir kadındı. Kocası, eczacı Fazıl Bey, namuslu bir adamdı... Merak ve heyecan içinde Süheyla Hanım'ın hikayesini dinliyordum.

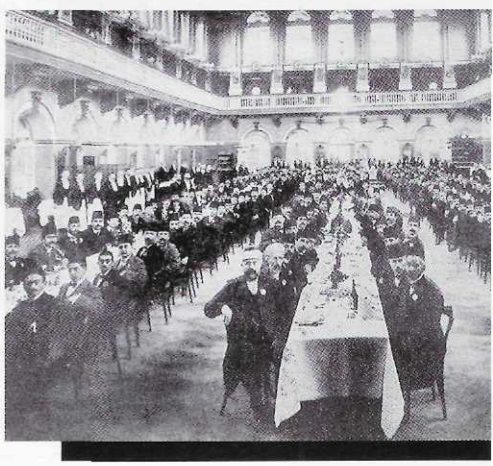

'Beyefendi' diyordu; 'Siz bizi bilirsiniz. Biz birbirimizi seven, birbirimiz için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan bir çifttik. Adeta ikimiz bir vücut idik...'

'... Son zamanlarda Fazıl'ın ahlâkı değişti. Artık Fazıl evine yanında iki arkadaşı olduğu halde gelmeye başlamıştı. Ben eskisi gibi rakı sofrasını kuruyor, mezeleri hazırlıyordum.

Fazıl bir akşam arkadaşı ile beraber gelmiş, sahile nazır odada içmeye başlamışlardı. İçeriden genç bir kadın sesi geliyordu. Bulundukları odanın kapısındaki anahtar deliğine gözümü uydurarak içeri baktım. Fazıl ve arkadaşları, masanın etrafında ellerini birbirlerinin omuzlarına atmışlar, rakı içiyorlar... Genç bir kadın, şen kahkahalar atarak onlara rakı veriyordu. Gözlerime inanmak istemedim. Başım dönmüş, gözlerim kararmıştı. İçimden şeytani bir ses intikam diye bağırıyordu. Aklıma derhal hıyanet geldi. Evet, ben de misliyle intikam almalıydım...

Bir müddetten beri, kıvırcık

saçlı bir genç beni takip ediyordu. Ertesi sabah küçük bir kağıda 'Ben iskelede bekliyorum' cümlesini yazarak pencerenin önünde beklemeye başladım. Beklediğim genç geçiyordu. Hemen kağıdı attım. İskelede buluştuk. Bütün vücudum titreyerek ismini bile bilmediğim bu erkekle konuşmaya cesaret ediyordum. Beraber faytona atladık. Moda'da beyaz boyalı, beyaz panjurlu güzel bir eve gittik. O bana mütemâdiyen aşkını anlatıyordu. Saatler geçmiş, akşam olmuştu. Birden bire kapı açıldı. İkisi sivil ve biri resmi üç polis girdi. Meğer bizim bulunduğumuz ev husûsi randevu evi imiş. Ağlıyordum; hıçkıra hıçkıra mahkemeye gittik. Sabahleyin bizi polis müdüriyetine gönderdiler. Zâbıta-i ahlâkiye baş memuru Osman Bey, bana acıdı ve beni serbest bıraktı. 'Zevciniz size şu mektubu göndermiş' dedi. Ellerim titredi. İçinde 350 lira ile bir mektup çıktı. Nafaka göndermiş...'

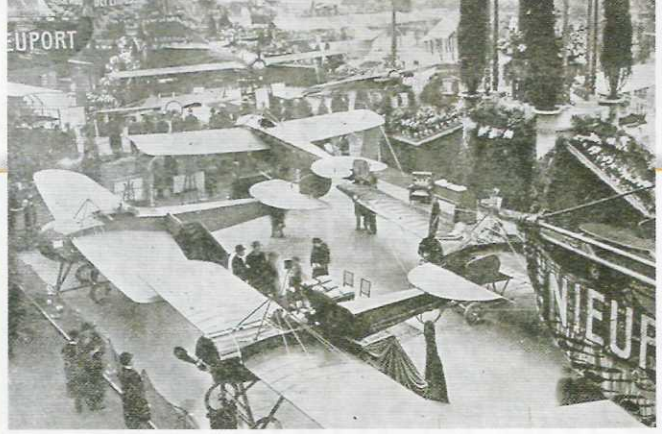
Ne yapayım beyefendi? Annemin evine gidemem. Köprü üzerinden geçerken intihar etmek çaresi geldi. Kendimi köprünün tam ortasında denize attım, fakat ölmedim... ”

(Resimli Hafta, No.3 / Eylül 1922, S.5)

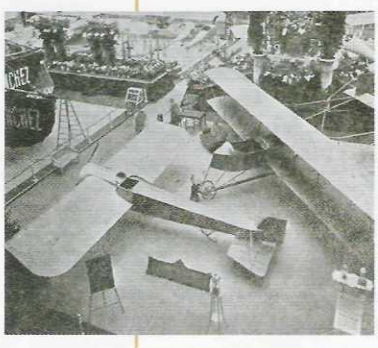
Macaristan seyahati

Macaristan seyahatine iştirâk eden Osmanlı seyyahlarına Budapeşte Belediye Dairesi'nde verilen bir ziyafet.
(Resimli Kitap, No.15/1908, S.187)

Paris'te tayyare sergisi

Paris Tayyare Sergisi, Sanayi Sarayı'nın dahilinde idi. Galeri, gazino ve kahvehanelerle bir takım büyük sanayi fabrikalarının ürünleri ile işgal olmuştu. Sanayi Sarayı'nın girişinde hesapsız araba ve otomobilin olduğunu, saray kapısından akın akın insan girdiğini gördük. Burada balonlar, tayyareler, bunların envâi motorları, kanatları, pervaneleri, muhârebeye uygun aletleri takım takım teşhir olunmuş idi. Mesela, Bleriot'un nazik ve bir beyaz güvercine benzeyen tayyaresi sıralanmış duruyordu. Daha uzakta Duperdussin tayyareleri ve bütün parçaları yer almakta idi. İstanbul'a gelip de Toros Dağları'nda kazazede olan Boral Fabrikası ürünleri, gümüş renkli parçaları, insanı nazar-ı dikkate davet ediyordu.
(Servet-i Fünun, No: 1182/1911, S. 266)

İki muallime

İstanbul'da Dârü'l Muallimat'a bağlı olmak üzere Terbiye-i Bedeniye Mektebi tesis edildi. Bu mektebe Anadolu'nun her tarafından erkek ve kadın, elli kadar muallim geldi. Bunlar burada altı aydan beri iki İsveç mualliminin nezareti ve yegâne spor mütehassısımız Selim Sırrı Bey'in gözetimi altında ders ve talim görüyorlar. Anadolu'dan geldikleri zaman en ufak hareket-i bedeniye yapınca yorulan hanım kızlarımız, son defa yapılan talimlerde büyük muvaffakiyet gösterdiler. Bu sahîfede, muallimelerden ikisi mektep kıyafetleriyledir.
(Resimli Perşembe, No.96 / Mart 1927)

Hazırlayan: Devrim Çakır
devrim.cakir@dunya.com

Kızı Ayşe Osmanoğlu'ndan kalan eşyalarla...

Paris'te Abdülhamid müzayedesi

'Hôtel Drouot'da 7 ve 8 Mart tarihlerinde, Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'ndan kalmış olan eşyalar, torunu tarafından müzayedeye çıkarılıyor.

Tartışmalı kişiliğiyle öne çıkan Sultan II. Abdülhamid hakkında (hük. 1876-1909), Popüler Tarih'te kaleme aldığı yazılardan birinde [Ekim 2000; sayı 5], İlber Ortaylı şu yargısını dile getirir:

"II. Abdülhamid devri halen olumlu olumsuz yönleriyle Türkiye'de yaşar; çünkü kabul etmemiz gerekir ki, bu dönem, modern Türkiye'nin oluştuğu devirlerden biridir. Abdülhamid de tartışmalı kişiliğiyle günümüz siyasî renklerine yansıyan bir hükümdardır."

Abdülhamid, özel meraklarıyla da ilginç bir kişilik sergiler; bunlardan biri de marangozluktur. Sultan, Yıldız Sarayı dahilinde, marangoz atölyesi yaptığı bir bölümde, hem kendisi kimi mobilyalar üretir hem de bu işlerde, yanında marangozlar çalıştırır.

1960'lı yıllara kadar, İstanbul'daki kimi müzayedelerde, bu atölyeden çıkmış parçaların satıldığını görmek mümkündü. Söz konusu ahşap eşya, bir büyük dolap olabileceği gibi, sedef ve fildişi kakmalı bir yazı takımı da olabilirdi.

İşte önümüzdeki günlerde de, Paris'teki ünlü müzayede mekânı 'Hôtel Drouot'nun 9 numaralı salonunda, 7 ve 8 Mart tarihlerinde saat 14.00'te bir 'Abdülhamid müzayedesi' yapılacak. Müzayede yöneticisi Vincent Wapler tarafından gerçekleştirilecek satışlarda, Abdülhamid'in

II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan [Osmanoğlu] (en sağda). Abdülhamid ailesi fertlerinin portrelerini içeren ve müzayedede yer alacak olan kıymetli çerçeveler (en sağda ve üstte).

II. Abdülhamid'in Selanik'te kaldığı Alatini Köşkü'nün suluboya bir tablosu da müzayedede yer alacak (üstte). Hôtel Drouot'nun müzayede salonlarından bir görüntü (sağda).

kızı Ayşe Osmanoğlu'ndan kalma eşya yer alacak. Tam 150 parçadan oluşan bu kıymetli eşya arasında, mobilyaların yanı sıra, fotoğraf ve tablolar, Abdülhamid ailesinin fildişi üzerine portreleri, fildişi madalyonlara işlenmiş 35 padişah portresi, tuğralı gümüş takımlar, zengin işlemeli özel kumaşlar ve bu arada, Abdülhamid'in bir pijaması yer alıyor.

Müzayedede kimi elyazmaları ve evrak da yer alacak. Ancak müzayedede yer almayacak kıymetli bir elyazması

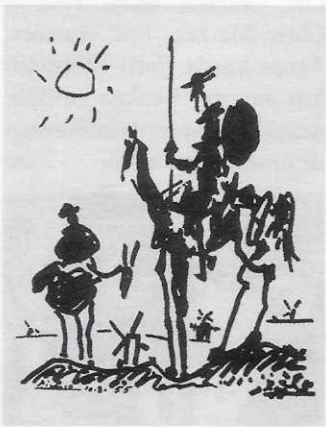
II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu ve en çok sevdiği eşi olduğu söylenen Müşfika Osmanoğlu (solda). Bir gençlik fotoğrafında Abdülhamid (altta). Müzayedede yer alan bir suluboya portrede, Abdülhamid'in yaşlılığı (sol altta).

da, Topkapı Müzesi'ndeki yerini almak üzere, müzayede sırasındaki bir törenle, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Uluç Özülker'e teslim edilecek: Bu el yazması, Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun Türkiye'de de birkaç kez basılmış "Babam Sultan Abdülhamid / Hatıralarım" adlı kitabının özgün elyazmaları...

Müzayedede yer alacak bütün parçalar, 4 Mart Cuma ve 5 Mart Cumartesi günleri saat 11.00'den 18.00'e kadar Hôtel Drouot'nun 9 numaralı salonunda meraklılarının ziyaretine açık olacak. Müzayede hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler *www.interencheres.com* adlı internet sitesini ziyaret edebilir veya *wapler@aol.com* adresine mail gönderebilirler.

'Don Quijote' 400 yaşında...

1605'ten bu yana en çok okunan, en çok sevilen, en çok yorumlanan ve yeniden yazılan 'Don Quijote', 400 yaşında... Bu önemli kitabın, İspanyolca aslından Roza Hakmen tarafından yapılan ilk eksiksiz Türkçe çevirisi ise, Yapı Kredi Yayınları Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi'nde. 'Kitabı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitap olan 'La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote', 1996'da, Yapı Kredi Yayınları Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi'nden meraklılarına ulaşmış, o günden bu yana da 6 baskı yapmıştı...

Çağdaş romanın ilk örneği sayılan 'Don Quijote'nin ilk cildinin çıkışının 400. yılı anısına, İstanbul'daki Cervantes Enstitüsü ve Atlas dergisi de bir fotoğraf sergisi düzenliyor. 'Don Quijote ve La Mancha' konulu sergide, Özcan Yüksek'in bölgede çektiği çok sayıda fotoğraf yer alıyor. İstanbul'un Tarlabaşı Bulvarı'ndaki Cervantes Enstitüsü'ndeki sergi, 24 Mart'a dek gezilebilir.

Adolf Born ile 'Seyahat'

Yapı Kredi Sermet Çifter Salonu, Çek Cumhuriyeti'nin yaşayan en büyük isimlerinden Adolf Born'un 'Seyahat' isimli sergisine ev sahipliği yapıyor. Daha çok bir karikatürist olarak tanınan Adolf Born, sansür kurulu 1973'te karikatürlerini yayınlamasını yasaklayınca zamanını animasyonlara, kitap illüstrasyonlarına ve grafiğe ayırmaya başlar. Grafik sanatını karikatürle bir araya getirir ve kendine özgü yeni bir sanatsal ifade yöntemi bulur. Kozmopolit mizahı, kaynaklarını ülkesinin tarihinde bulan konu seçimleri ve son olarak özel hayvanlar alemi ile Born tüm dünyada tanınır. 400'e yakın kişisel sergi, 250'ye yakın kitap illüstrasyonu ve 100'e yakın kukla ve çizgi film çalışması gibi inanılması güç rakamların altına imza atar.

Sergide, Adolf Born'un resim, kitap illüstrasyonu ve animasyon gibi farklı alanlardaki çok sayıda çalışması yer alıyor. Born bizi, Kanuni Sultan Süleyman'dan Shakespeare'e, İstanbul'dan Viyana'ya, değişik zaman ve coğrafyalara yayılan bir seyahate çıkarıyor.

Nihal Elvan'ın koordinatörlüğünde hazırlanan sergi ve sergi kitabının tasarımı ise Ayşe ve Sadık Karamustafa'ya ait. Sergi 25 Mart 2005 tarihine kadar izlenebilir.

Deva'dan 'Çanakkale: Acı İlaç' kitabı

Çanakkale Savaşı'nın 90. yıldönümünde, Tolga Örnek'in senaristliğini ve yönetmenliğini üstlendiği 'Gelibolu Belgeseli'ne sponsor olan ve Çanakkale Savaşı'nı aynı zamanda ilaç ve tıbbî malzeme yokluğuna karşı verilen bir savaş olarak nitelendiren Deva Holding; savaşın 'sıhhiye cephesi'ni ortaya çıkarmak amacıyla, 'Çanakkale: Acı İlaç' adlı bir kitabı da yayına hazırladı.

'Çanakkale: Acı İlaç' kitabında, her iki taraftan yaklaşık 120 bin kişinin öldüğü Çanakkale'de, ölümlerin üçte birinin hastalık, yetersiz ameliyatlar, malzeme eksikliği, sıhhiye personeli yetersizliği, ilaç, dezenfektan, morfin noksanlığı kadar; mikrop, bit ve bakterilerin neden olduğu bulaşıcı hastalıklar olduğu vurgulanıyor. Kitapta, bu çeşit kayıpların toplam zayiatın büyük bir bölümünü teşkil etmesine dikkat çekiliyor. Örneğin, kafa, göğüs ve karın ameliyatlarında yaralının neredeyse kaderine terk edildiği, o yıllarda kan verme işlemi gerçekleştirilemediği için şok tedavisinde, damardan tuzlu su verildiği, kitapta yer alan bilgilerden bazıları...

1001 Belgesel Film Festivali

Uluslararası '1001 Belgesel Film Festivali', 2-6 Mart tarihleri arasında İstanbul seyircisini 8. kez Türkiye'den ve dünyanın dört bir yanından gelen belgesellerle buluşturacak. Festivalde Venezuella'dan Çin'e, farklı iklim ve coğrafyalardan belgesel filmler gösterilecek.

Gösterimler, her zaman olduğu gibi ücretsiz. Festival kapsamında her gün 10:00-21:00 saatleri arasında belgesel film gösterimleri, paneller, sergiler, saydam gösterileri, söyleşiler gerçekleştirilecek. Yüzlerce yerli yabacı filmin başvurduğu 8. Uluslararası 1001 Belgesel Film Festivali'nde yeni belgesel filmlerin yanı sıra, sinema tarihinde önemli köşe taşlarından Jean-Luc Godard, Alain Renais, Chris Marker, Eric Rohmer, Agnes Varda, Joris Ivens, Johan van der Keuken gibi yönetmenlerin yaptığı filmlerden de örnekler yer alıyor.

Miller: 'Amerikan ulusunun vicdanı'

2 Mart 1977: Pulitzer ödüllü oyun yazarı Arthur Miller, Washington-Connecticut'taki kır evinde...

'20. yüzyılın en önemli oyun yazarı' olarak görülen ve 'Amerikan ulusunun vicdanı' diye nitelendirilen Pulitzer ödüllü yazar Arthur Miller, 10 Şubat 2005 akşamı, 89 yaşında hayata veda etti... Eserlerinde çağının önemli siyasî, toplumsal ve ahlakî sorunlarını işleyen Miller, 17 Ekim 1915'te New York'ta doğdu. Oyun yazmaya, gazetecilik okumak üzere 1934'te girdiği Michigan Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında başlayan Miller'ın ilk dönemine ait oyunlarından biri, Detroit'teki 'Federal Theatre Project' tarafından sahnelendi. Miller ilk yapıtlarında, ABD'nin refah toplumu olma idealini ve 'Amerikan rüyası'na ulaşmak uğruna bireylerin verdikleri ödünleri işledi. Yazarın yaşadığı topluma yönelttiği eleştirel bakış açısı, diğer oyunlarında da kendisini gösterdi.

Miller'ın 1953'te yazdığı 'The Crucible' (Cadı Kazanı), 17. Yüzyıl'da, Massachusetts'in Salem kasabasında yapılan cadı avlarını konu alır. Miller bu oyunda, 50'li yıllarda ABD Aleyhtarı Faaliyetler Komitesi'nin komünizm karşıtı soruşturmalarına gönderme yapar.

İngiltere Kraliyet Ulusal Tiyatrosu tarafından 1998'de yapılan ankette, 20. Yüzyıl'ın en büyük oyun yazarı seçilen Miller'ın tiyatro dışındaki çalışmaları arasında, 1945 tarihli romanı 'Focus', o dönem evli olduğu Marilyn Monroe için 1961'de yazdığı 'The Misfits' (Uygunsuzlar) ile 'Everybody Wins' (Kaybeden Yok) (1990) adlı film senaryoları ve gezi yazıları sayılabilir.

merakediyorum@

googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

